

Anni Ylipiessa

**ORGANISAATION EPÄONNISTUMISEN
DISKURSIIVINEN RAKENTUMINEN
TALVIVAARA-UUTISOINNIN YHTEYDESSÄ**

Pro gradu -tutkielma

Johtaminen

Kevät 2013

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Organisaation epäonnistumisen diskursiivinen rakentuminen Talvivaara-uutisoinnin yhteydessä

Tekijä: Anni Ylipiessa

Koulutusohjelma/oppiaine: Johtaminen

Työn laji: Pro gradu -työ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 97

Vuosi: kevät 2013

Tiivistelmä:

Tämän pro gradu -tutkimus tarkastelee organisaation epäonnistumista ja vastuuttomuutta sosiaalisena konstruktiona suomalaisessa sanomalehtimediassa kaivosyhtiö Talvivaaran tapauksessa. Epäonnistumisen ja vastuuttomuuden sisarkäsitteitä, onnistumista ja (yhteiskunta)vastuullisuutta, on johtamisen ja organisaatioiden tutkimuksessa tutkittu runsaasti. Sen sijaan tutkimukset, jotka keskittyvät nimenomaan epäonnistumiseen ja vastuuttomuuteen, ovat tieteenalalla vielä vähäisiä, ja lisäksi ne nojaavat valtaosin realistiseen tiedekäsitykseen. Realistinen tiedekäsitys poikkeaa huomattavasti tämän tutkimuksen tieteenfilosofisesta taustasta, sosiaalisesta konstruktioista.

Tutkimuksen aineisto koostuu neljästäkymmenestäyhdestä Helsingin Sanomissa ja Taloussanomissa julkaistusta Talvivaaraa käsittelevästä mediatekstistä. Varsinaisen retorisen diskurssianalyysin kohteeksi kokonaisaineistosta valikoitiin kahdeksan tekstiä, jotka sijoittuvat aikavälille marraskuu 2011 – marraskuu 2012.

Tutkimuksen tuloksina esitetään kolme epäonnistumista ja vastuuttomuutta merkityksellistä diskurssia: piittaamattomuus-, epärehellisyys- ja osaamattomuusdiskurssi. Jokainen diskurssi esittää epäonnistumisen ja epäonnistujan (Talvivaara) erilaisessa valossa. Siinä missä piittaamattomuusdiskurssi merkityksellistää epäonnistumisen kyvyttömyydeksi tai haluttomuudeksi ottaa huomioon liiketoiminnan vaikutukset sen ulkopuolelle, epärehellisyysdiskurssin mukaan epäonnistuminen on yleisen luottamuksen puutetta.

Osaamattomuusdiskurssi, joka voidaan nähdä eräänlaisena vastadiskurssina kahdelle muulle, sen sijaan kuvaa epäonnistumista organisaation rakenteiden kyvyttömyytenä tai puutteina. Yhdessä diskurssit rakentavat kuvaa epäonnistumisesta organisaation rakenteiden aikaasaannoksena, mutta joka kuitenkin määrittellään organisaation ulkopuolisten tahojen toimesta. Diskurssit esittävät epäonnistumisen ennen kaikkea kyvyttömyytenä sopeutua abstraktien sosiaalisten normien tai hegemonisten ajattelutapojen muutoksiin.

Avainsanat: epäonnistuminen, vastuuttomuus, Talvivaara, retorinen diskurssianalyysi, sosiaalinen konstruktionismi

Muita tietoja: -

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

KUVIOT JA TAULUKOT	6
1 JOHDANTO	7
1.1 Talvivaara – Suomen historian suurin ympäristötaistelu	9
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelma	11
1.3 Tutkimuksen rakenne	12
2 EPÄONNISTUMINEN JA YHTEISKUNTAVASTUUTTOMUUS TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ.....	13
2.1 Epäonnistuminen.....	15
2.1.1 Epäonnistumisen ennustaminen	17
2.1.2 Epäonnistumisen syyt.....	19
2.1.3 Epäonnistumisesta selviäminen ja siitä oppiminen	21
2.2 Vastuuttomuus.....	23
2.2.1 Vastuuttomuus lainvastaisena toimintana	24
2.2.2 Vastuuttomuus moraalinvastaisena toimintana	27
2.2.3 Vastuuttomuus sosiaalisena konstruktiona.....	30
3 RETORINEN DISKURSSIANALYYSI	33
3.1 Diskurssianalyysin ontologiset ja epistemologiset perusolettamukset.....	34
3.2 Retorisen diskurssianalyysin erityispiirteet.....	35
3.3 Aineisto	37
3.4 Sanomalehtimedia todellisuuden rakentajana	41
3.5 Analyysiprosessin kulku	42
3.6 Tutkijan positio	44
3.7 Metodologisten valintojen luotettavuus ja eettisyys	46
4 EPÄONNISTUMISDISKURSSIT.....	48
4.1 Piittaamattomuusdiskurssi.....	50
4.1.1 Epäonnistuminen piittaamattomuutena	51
4.1.2 Vastuut ja rooliasemat piittaamattomuusdiskurssissa	54
4.2 Epärehellisyysdiskurssi	56
4.2.1 Epäonnistuminen epärehellisyytenä.....	57
4.2.2 Vastuut ja rooliasemat epärehellisyysdiskurssissa	60
4.3 Osaamattomuusdiskurssi.....	61
4.3.1 Epäonnistuminen osaamattomuutena	62
4.3.2 Vastuut ja rooliasemat osaamattomuusdiskurssissa	64
5 YHTEENVETO	66

5.1 Kontribuutio	72
5.2 Jatkotutkimusaiheet.....	74
LÄHTEET	76
Kirjallisuus	76
Painamattomat lähteet	83
LIITTEET	86
Liite 1. Ydinaineisto.....	86

KUVIOT JA TAULUKOT

Kuvio 1. Yksinkertaistettu prosessikuvio analyysistä.

Taulukko 1. Ydinaineisto.

Taulukko 2. Yhteenveto tuloksista.

1 JOHDANTO

Organisaatiotutkimus on kautta aikain keskittynyt voimakkaasti onnistumistarinoihin erilaisissa organisaationaalisissa konteksteissa ja tilanteissa (esim. Audia ym. 2000; Isaac 1958; Kalleberg & Leicht 1991; Miller 1993; White 1979). Tutkimuksessa on perinteisesti oletettu, että onnistuminen on tiettyjen asioiden yksiselitteinen summa: tee näin ja onnistut. Onnistumistutkimus on siis perinteisesti ollut realistista, tarkoittaen sitä, että on olemassa tutkijasta, näkökulmasta ja ympäristöstä riippumatonta tietoa (Jyväskylän yliopisto 2013; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Suurin osa, ellei jopa jokainen, organisaatioista kuitenkin kohtaa vastoinkäymisiä ja epäonnistuu jopa päivittäin. Tästä huolimatta epäonnistumisen tutkimus organisaatiotutkimuksessa on verrattain vähäistä. Epäonnistumistutkimus on myös voimakkaan realistista ja varsin talouskeskeistä (esim. Altman 1968; Altman 1983; Lynn & Rao 1995). Talouskeskeisellä ja realistisella näkökulmalla on sijansa, mutta epäonnistumisen tarkastelu puhtaasti taloudellisena ilmiönä on kuitenkin riittämätöntä. Itse asiassa taloudellinen epäonnistuminen (toisin sanoen konkurssi) on usein toisenlaisten epäonnistumisten (esimerkiksi maineen menettämisen) seurausta. Lisäksi voimakkaasti realistinen tutkimusote ei ota huomioon organisaation epäonnistumiseen liittyviä muita tahoja, kuten tilanteen tarkastelijaa. Tässä valossa relativistisella, tai tarkemmin sosiaaliseen konstruktion perustuvalla, näkökulmalla on paikkansa epäonnistumisen tutkimisessa. Miksi-kysymysten lisäksi on tärkeää kysyä myös miten-kysymyksiä (Moisander & Valtonen 2006), eikä pyrkiä yksinkertaistamaan monisyisiä ilmiöitä, kuten organisaation epäonnistumista. Relativismin ja sosiaalisen konstruktion ajatuksen mukaisesti yksiselitteistä totuutta ei ole olemassa, ja tiedon muodostumiseen vaikuttaa se ympäristö, jossa tietoa tuotetaan ja ilmiötä tarkastellaan. (Jyväskylän yliopisto 2013; Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006) Sosiaalisen konstruktion mukaan siis tietoa, todellisuutta ja sen rakenteita pidetään helposti itsestään selvyyksinä, vaikka ne ovat tietyn kulttuurin ja/tai yhteisöjen sosiaalisesti ja kielellisesti rakentamia. (Jyväskylän yliopisto, 2013; Burr 1995.)

Tämä sosiaaliseen konstruktionismiin nojaava tutkimus pyrkii valottamaan sitä, miten organisaation epäonnistumista ja siihen liittyvää vastuuttomuuden käsitettä rakennetaan diskursiivisesti suomalaisessa sanomalehtimediassa. Toisin sanoen tutkimuksella

pyritään selvittämään niitä merkityksellistämisen tapoja eli diskursseja, joilla epäonnistumisesta ja siihen liittyvästä vastuuttomuuden käsitteestä puhutaan. Tutkimuskohde eli epäonnistuja on kaivosyhtiö Talvivaara, joka tarjoaa mielenkiintoisen ja ajankohtaisen tarkastelunäkökulman epäonnistumiseen, vastuuttomuuteen sekä niiden sosiaaliseen rakentumiseen. Kaivoksen toimintaa tarkastelee tässä tutkimuksessa sanomalehtimedia, joka uutisoinnillaan rakentaa kuvaa epäonnistumisesta sekä vastuuttomuudesta. Sanomalehtimedia siis muovaa jatkuvasti sitä, millaiseksi kaivosyhtiön toiminta merkityksellistetään. Tutkimus on retorinen diskurssianalyysi Talvivaaraan kohdistuvasta uutisoinnista suomalaisessa sanomalehtimediassa. Tutkimuksen kokonaisaineisto koostuu neljästäkymmenestäyhdestä Helsingin Sanomien ja Taloussanomien Talvivaaran kaivosta koskevasta uutisesta aikaväliltä 1.1.2005–20.11.2012. Kahdeksan uutisen ydinaineisto eli varsinaisen analyysin kohteeksi valikoidut artikkelit sen sijaan sijoittuvat aikavälille marraskuu 2011 – marraskuu 2012, jolloin Talvivaara on saanut erityisen paljon negatiivista mediahuomiota erityisesti toimintansa ympäristövaikutuksiin liittyen.

Epäonnistumisen tutkimuksen lisäksi tämän tutkimus liittyy yhteiskuntavastuuttomuuden (corporate social irresponsibility, myöhemmin vastuuttomuus tai CSI) keskusteluihin. Vastuuttomuus määritellään lähtökohtaisesti kaikeksi epäluotettavaksi, arveluttavaksi ja vastuuttomaksi liiketoiminnaksi (McMahon 1999, 108), joka perustuu ensisijaisesti organisaation lyhyen aikavälin voiton, hyödyn ja/tai edun tavoitteluun erilaisten sidosryhmien kustannuksella. Vastuuttomuusajattelussa sidosryhmät nähdään siis ensisijaisesti resursseina, joita hyväksikäyttämällä yritys pääsee hyvään taloudelliseen tulokseen.

Siinä missä vastuuttomuuden sisäkäsitettä yhteiskuntavastuuta (corporate social responsibility, myöhemmin CSR) on tutkittu runsaasti, vastuuttomuustutkimukset ovat organisaatiotutkimuksessa vielä verrattain vähäisiä. Lisäksi, epäonnistumistutkimusten tapaan, vastuuttomuustutkimukset ovat johtamis- ja organisaatiotutkimuksen piirissä valtaosin realistisia. Tieteenfilosofisesti realistisissa tutkimuksissa vastuuttomuus nähdään karkeasti jaotellen joko lainvastaisena tai moraalinvastaisena toimintana.

Näkemyksen mukaan vastuuttomuus koostuu siis joukosta määriteltyä toimintaa (kts. esim. Wagner ym., 2008). Tutkimuksissa keskiössä ovat organisaatioiden sidosryhmäsuhteet, joiden katsotaan hyvin ylläpidettyinä rakentavan eräänlaisen perustan vastuullisuudelle. Vain hyvin pieni osa vastuuttomuustutkimuksista tarkastelee yhteiskuntavastuuttomuutta sosiaalisena konstruktiona. Tästä näkökulmasta vastuuttomuus ei ole staattista, vaan se rakentuu jatkuvasti suhteissa sekä vuorovaikutuksessa, sekä sidosryhmäsuhteille annettu arvo kyseenalaistetaan (kts. esim. Greenwood 2007).

1.1 Talvivaara – Suomen historian suurin ympäristötaistelu

Talvivaaran kaivos ja siihen liittyvä runsas uutisointi toimivat tutkimuksessa esimerkkitapauksena, jonka kautta epäonnistumista ja vastuuttomuutta tarkastellaan. Vaikka kaivosteollisuus tai Talvivaara organisaationa itsessään eivät ole tutkimuksen varsinaisena kiinnostuksen kohteena, tapauksen taustoittaminen on olennaista ilmiön ja tutkimuksen ymmärtämiseksi.

Vaikka Talvivaaran nikkeliensiintymät on löydetty jo 1970-luvulla (Talvivaara 2012), yhtiönä Talvivaaran tarina alkaa vuodesta 2003, kun Outokumpu-konserni myi Sotkamon nikkeliensiintymien kaivosoikeudet sekä joukon merkittäviä tuotantoteknisiä koe- ja testituloksia Talvivaaran nykyiselle toimitusjohtajalle Pekka Perälle yhden euron nimelliseen hintaan (Virtanen 2012). Alkuvuosinaan Talvivaara sai osakseen paljon positiivista mediahuomiota ja siihen kohdistuneet odotukset olivat korkealla. Sotkamossa sijaitsevat nikkeliensiintymät olivat yhdet Euroopan suurimmista ja riittäisivät vajaan 50 vuoden aktiiviseen metallipuolituotetuotantoon (Kauppalehti 2012). Kaivos siis toisi taloudellisissa vaikeuksissa olevaan Kainuuseen, syrjäiseen ”korpimaahan”, tuhansia uusia ja eritoten pitkäaikaisia työpaikkoja (Laitila 2005). Kaivokseen liitettiin varsinkin mediassa voimakkaita ja erittäin vetovoimaisia arvoja, kuten suomalainen osaaminen ja uusi teknologia (bioliuotus), jotka edelleen vahvistivat kaivoksen positiivista imagoa valtakunnallisesti. Positiivinen imago henkilöityi voimakkaasti toimitusjohtaja Perään, jota kuvailtiin laajalti suomalaisena sankarina,

taitavana liikemiehenä ja Kainuun pelastajana. Avajaisvuotta 2009 odotettiin innolla ja suomalaiset sijoittivat Talvivaaraan ahkerasti (Talouselämä 2009).

Vuonna 2011 Talvivaara sai osakseen ensimmäistä kertaa selkeästi negatiivista mediahuomiota. Tämä sysäsi lumipalloefektin liikkeelle. Alkuvuonna 2011 kaivoksen lähialueiden asukkaat alkoivat ensi kertaa valittaa kaivoksesta tulevasta mädän kananmunan hajusta. Loppuvuodesta hajuhaittoja havaittiin myös lähijärvien ympäristössä, ja järvivesien todettiin Kainuun ELY-keskuksen tutkimuksen mukaan likaantuneen pahoin kaivoksen päästöjen vuoksi (Saukkomaa 2011). Likaantuneen veden ja ympäristön vaikutuksia arvioitiin niin alueen eläimistön kuin Kainuun toiseksi suurimman elinkeinon, matkailun, kannalta (Mainio 2012; Manner & Mainio 2012). Tämän lisäksi kaivoksen sivutuote, uraani, aiheutti laajalti huolta. Vuoden 2012 keväällä tilanne kärjistyi, kun Talvivaaran työntekijä menehtyi työturvallisuuspuutteiden vuoksi työtehtävissään rikkivetymyrkytykseen. Asiasta aloitettiin rikostutkinta, ja tapahtumasta sekä sen käännteistä uutisoitiin mediassa laajalti. Samoihin aikoihin alueelta löytyi lisäksi joukko myrkytyksen aiheuttamiin kudosvaurioihin kuolleita lintuja, mikä osaltaan lisäsi negatiivisen mediahuomion määrää. (Taipale 2012.) Saman vuoden marraskuussa Talvivaara kohtasi suurimman takaiskunsaa, kun sen jätevesialtaiden padot alkoivat vuotaa pohjastaan lähiympäristöön, ja vuotojen tukkiminen kesti huomattavasti arvioitua kauemmin.

Nopeasti eskaloitunut ja huomattavan laajaan negatiiviseen mediahuomioon johtanut tapahtumien ketju muutti Talvivaaran lyhyessä ajassa pelastajasta ”pahikseksi”, ja kaikki tämän tutkimuksen ydinaineistoon kuuluvat tekstit puhuvat kaivoksesta selkeästi negatiiviseen sävyyn. Kaivoksen toimintaa on vastustettu eritoten vuoden 2012 aikana voimakkaasti kansalaistasolla muun muassa kirjoituksin, adressein, vetoimuksin ja mielenosoituksin. Myös presidentti Sauli Niinistö sekä ympäristöministeri Ville Niinistö ovat ottaneet voimakkaasti kantaa tapahtumiin ja paheksuneet kaivoksen toimintaa.

Viimeisimmät runsaasti negatiivista mediahuomiota saaneet käänneet organisaation historiassa sijoittuvat huhtikuun 2013 alkuun, jolloin Talvivaaran jätevesialtaat alkoivat jälleen vuotaa. Talvivaaran mukaan marraskuinen vuoto syövytti maata altaiden kohdalta, mikä aiheutti uuden vuodon. Vuoto oli siis odotettavissa, joskin ei kenenkään puolesta toivottu tapahtuma. (Mainio 2013.) Valtionhallinnon lisäksi myös ympäristöasiantuntijat kommentoivat runsaasti uutta vuotoa, joka vastasi suuruusluokaltaan marraskuista. Ympäristöasiantuntijat toivat muun muassa voimakkaasti esille kaivosyhtiön riskiarviointien puutteen, joka voidaan nähdä eräänä osasyynä vuotoon. Viime aikaiset toistuvat vedenhallinnan ongelmat ovat luonnollisesti vaikuttaneet myös kaivosyhtiön kannattavuuteen. Marraskuisen vuodon takia tuotanto oli pitkään pysähdyksissä, eikä kaivoksen tilanne ole huhtikuuhun 2013 mennessä kääntynyt normaaliksi. (Laita, Mainio, Palojärvi & Lamusuo 2013.)

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelma

Tutkimus tarkastelee sitä, miten suomalainen sanomalehtimedia käsittelee organisaation epäonnistumista ja tarkemmin, millaiseksi epäonnistuminen merkityksellistyy erilaisten diskurssien kautta. Tutkimusongelma on:

Millaisena organisaation epäonnistuminen esitetään Talvivaaran sanomalehti uutisoinnin yhteydessä?

Tutkimusongelmaa tarkennetaan seuraavilla alakysymyksillä:

Millaisia rooliasemia ja vastuita epäonnistumisen uutisointiin liittyy? Mitä asemista seuraa eri tahoille ja tahojen välisille suhteille?

Tutkimus käsittelee siis ensisijaisesti sitä, millaisena sanomalehtimedia esittää epäonnistumisen ja siihen liittyvän vastuuttomuuden. Talvivaara organisaationa tai kaivosteollisuuden erityispiirteet eivät ole tutkimuksessa erityisessä keskiössä, eikä niihin siksi oteta tutkimusongelmaan vastatessa kantaa. Tutkimuksessa ei myöskään oteta kantaa mediatekstien todenperäisyyteen tai pyritä selvittämään syitä negatiiviselle mediahuomiolle, epäonnistumiselle tai vastuuttomuudelle. Sen sijaan tutkimuksella pyritään tuomaan julki erilaisia merkityksellistämisen tapoja (eli diskursseja) organisaation epäonnistumisesta sekä siihen liittyvistä seikoista. Diskurssien esille tuominen laajentaa epäonnistumis- ja vastuuttomuustutkimusta johtamisen ja organisaatioiden tutkimuskentällä.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Ensimmäisessä kappaleessa, johdannossa, esitellään tutkimusaihe ja asemoidaan se johtamisen ja organisaatiotutkimuksen keskusteluihin. Tämän lisäksi johdantoluvussa perustellaan tutkimuksen relevanttiutta, eritellään median roolia todellisuuden rakentajana, kuvaillaan tutkimuskohde (Talvivaara ja sen toiminta) ja sen taustat, esitellään tärkeimmät tutkimuskysymykset sekä kerrotaan tutkimuksen rakenteesta.

Kappaleessa 2 tehdään katsaus aikaisempaan, tutkimusongelman kannalta relevanttiin, kirjallisuuteen: yhteiskuntavastuuttomuuden ja epäonnistumisen tutkimukseen johtamisen ja organisaatiotutkimuksen piirissä. Kappaleessa määritellään kyseiset käsitteet, pohditaan ja eritellään niiden aikaisempaa tutkimusta. Koska käsitteet ovat yhteiskuntavastuun ja onnistumisen suoria vastakäsitteitä, kappaleessa sivutaan luonnollisesti myös näiden aiheiden tutkimusta.

Kirjallisuuskatsausta seuraa menetelmällisiin ratkaisuihin keskittyvä luku 3, jossa esitellään aineiston analyysimenetelmä, retorinen diskurssianalyysi sekä sen tieteenfilosofiset lähtökohdat ja erityispiirteet. Lisäksi kappaleessa kerrotaan aineistonkeruusta ja aineistosta, sekä selostetaan aineiston analyysiprosessin päävaiheet.

Kappale päättyy pohdintaan tutkijanpositiosta sekä menetelmän ja aineiston eettisyyden ja luotettavuuden arvioinnista.

Kappale 4 on tulosluku, jossa esitellään analyysin pohjalta syntyneet tulokset eli tunnistetut kolme epäonnistumisdiskurssia. Analyysimenetelmään viitaten luvussa kommentoidaan myös tärkeimpiä diskurssien rakentumiseen osallistuvia retorisia keinoja. Lisäksi tulosluvussa pohditaan tunnistettuihin diskursseihin liittyviä keskeisiä rooleja ja vastuuta ja niiden merkitystä epäonnistumisen diskursiivisessa rakentumisessa.

Tuloslukua seuraa johtopäätösluku, jossa tulosten yhteenvedon lisäksi pohditaan niiden käytännöllistä ja teoreettista kontribuutiota. Viimeiseksi luvussa arvioidaan tutkimuksen rajoitteita, ja esitetään rajoitteiden pohjalta mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2 EPÄONNISTUMINEN JA YHTEISKUNTAVASTUUTTOMUUS TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ

Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat yhteiskuntavastuuttomuus (corporate social irresponsibility, jatkossa vastuuttomuus tai CSI) ja epäonnistuminen. Kyseiset käsitteet ovat siis ne johtamisen ja organisaatioiden tutkimuksen keskustelut, joihin tutkimus asemoituu. Epäonnistumisen ja vastuuttomuuden aikaisempi tutkimus rakentaa tämän tutkimuksen teoreettisen taustan. Tässä luvussa määritellään kyseiset käsitteet ja eritellään aiheiden aikaisempaa tutkimusta sekä asemoidaan tutkimusta tarkemmin aihepiirin tutkimuskenttään.

Kumpikin käsitteistä, vastuuttomuus ja epäonnistuminen, ovat varsin abstrakteja, laajoja ja monitulkinnallisia. Vaikka käsitteet eroavat toisistaan, niillä on myös hyvin paljon samankaltaisuuksia ja yhteyksiä toisiinsa. Vastuuttomuutta voidaankin esimerkiksi tarkastella yrityksen toiminnan eettis-moraalisena epäonnistumisena (Jones ym. 2009). Kummallakin käsitteistä on lisäksi lähtökohtaisesti negatiivisia konnotaatioita, ja

käsitteet on johdettu suoraan niiden sisärkäsitteistä, yhteiskuntavastuusta (myöhemmin myös CSR) ja onnistumisesta. Näitä on johtamisen ja organisaatioiden tutkimuksessa tarkasteltu huomattavasti laajemmin ja kauemmin. Vaikka vastuuttomuus ja epäonnistuminen eivät ole yleisten sosiaalisten normien mukaisesti tavoiteltavia asioita, ne ovat arkipäivää. Esimerkiksi joukkoviestinnästä voidaan jatkuvasti lukea yt-neuvotteluista, konkurseista, tuotteiden takaisinvedoista ja erilaisista työntekijöiden oikeuksien laiminlyöntitapauksista. Nämä kaikki voidaan mieltää epäonnistumisiksi tai vastuuttomuudeksi.

Epäonnistumisen määrittely on haastavaa etenkin tämän tutkimuksen kannalta. Epäonnistumista ei ole sanallisesti määritelty monissakaan aiheen tutkimuksissa, mutta rivien välistä on luettavissa, että epäonnistuminen on yhtä kuin konkurssi. Tämä on ymmärrettävää, koska liiketoiminnan eräs perusoletuksista on se, että yrityksen ensisijaisena tehtävänä on tuottaa rahaa. Jos yritys ei kykene täyttämään ensisijaista tehtäväänsä, sitä voidaan väistämättä kutsua epäonnistuneeksi. Näistä oletuksista johtuen on luonnollista, joskin verrattain kapeakatseista, että suurimmassa osassa tutkimuksia organisaation epäonnistuminen määritellään yrityksen toiminnan totaaliseksi loppumiseksi.

Tässä tutkimuksessa epäonnistuminen määritellään kuitenkin Gillespien ja Dietzin (2009) mukaisesti yhdeksi suureksi organisaation toiminnasta kumpuavaksi tapahtumaksi tai tapahtumaketjuksi, joka uhkaa organisaation legitimitettä vahingoittamalla yhtä tai useampaa sidosryhmää. Legitimitetillä sen sijaan tarkoitetaan niitä tapoja, joilla organisaatio oikeuttaa olemassaoloaan sen toimintaa tarkasteleville tahoille (Maurer 1971, 361 via Suchman 1995, 573). Kyseinen legitimitettkriisi, kuten Gillespie ja Dietz (2009) epäonnistumista kuvaavat, voi johtua esimerkiksi organisaation kyvyttömyydestä toimia yleisten eettisten ja moraalisten periaatteiden mukaan. (Gillespie & Dietz 2009, 128–129.)

Kuten jo mainittu, epäonnistumisen tutkimuksen taustalla on perinteisesti ollut oletus siitä, että epäonnistuminen merkitsee yrityksen toiminnan loppumista. Tässä

tutkimuksessa pyritään laajentamaan aiheen vielä suppeaa konstruktivistista tutkimusta sekä vahvistamaan ajatusta siitä, että yritys voi epäonnistua myös muuten kuin taloudellisesti. Lisäksi tämä tutkimus pyrkii, Gillespietä ja Dietziä (2009) mukaillen, osoittamaan retorisen diskurssianalyysin avulla, että vaikka epäonnistumiseen johtavat seikat ovat yrityksen itsensä aiheuttamia, niiden vaikutukset yritykseen itse asiassa luodaan ja projisoidaan yritykseen jonkin toisen tahon, esimerkiksi joukkoviestinnän, puolesta.

Vastuuttomuus määritellään kaikeksi lähtökohtaisesti epäluotettavaksi, arveluttavaksi, vastuuttomaksi (McMahon 1999, 108) ja lainvastaiseksi liiketoiminnaksi, jolla voi olla vakavia sosiaalisia, taloudellisia tai liiketoiminnallisia seurauksia (Jones ym. 2009, 304). Epäluotettavuuden, arveluttavuuden ja vastuuttomuuden subjektiivisuus ja ennen kaikkea moraaliperusteisuus voivat tehdä vastuuttomuudesta varsin epämääräisen ja monitulkinnallisen käsitteen. Aiheen tutkimus voidaan jaotella esitetyn määritelmän mukaisesti kahteen pääsuuntaukseen: vastuuttomuus lainvastaisena ja vastuuttomuus moraalinvastaisena toimintana. Tutkimuskentältä on kuitenkin myös tunnistettavissa uusi, kasvava tutkimushaara, joka tarkastelee vastuuttomuutta sosiaalisena konstruktiona. Oli näkökulma mikä tahansa, vastuuttomuuden tutkimuksen taustalla vaikuttavana oletuksena on se, että yritykset epäonnistuvat myös muusta kuin taloudellisesta näkökulmasta. Tästä johtuen vastuuttomuusviitekehyksen mukaan ottaminen osaksi tätä tutkimusta on relevanttia. Talvivaaran epäonnistumiset ovat pääasiassa muita kuin taloudellisia. Kaivosyhtiön epäonnistumisien luonne käy selkeästi ilmi aiheen mediakirjoituksista, joista vain pieni vähemmistö keskittyy kaivosyhtiön taloudellisen tilan kommentointiin.

2.1 Epäonnistuminen

Epäonnistumisen tutkiminen organisaatiotutkimuksen piirissä juontaa juurensa kansantaloustieteisiin. Varhaisimmissa tutkimuksissa epäonnistuminen nähtiin ennen kaikkea markkinoiden epätäydellisyyden seurauksena (Lynn & Rao 1995, 56). Voimakkaasti kansantaloustieteellinen näkökulma on myöhemmin väistynyt, mutta

talouskeskeinen ote on kuitenkin säilynyt, ja organisaatiotutkimuksessa epäonnistuminen on vieläkin pitkälti yhtä kuin konkurssi. Epäonnistumista tarkastellaan siis perinteisesti puhtaasti taloudellisena ilmiönä, yrityksen toiminnan kokonaisvaltaisena epäonnistumisena, joka johtaa yrityksen toiminnan lakkaamiseen. Nämä tutkimukset ovat usein tieteenfilosofisesti realistista sekä yleissävyltään normatiivisia. Lisäksi epäonnistuminen henkilöityy useimmissa tutkimuksissa johtajaan, tämän tekoihin tai tekemättä jättämisiin ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin (kts. esim. Richardson ym. 1994). Sen sijaan epäonnistumisen konstruktionistinen tutkimus, joka on yleistynyt vasta viimeisen kymmenen vuoden aikana, keskittyy organisaation prosesseihin ja useimmiten strategiaprosesseihin. Näissä tutkimuksissa keskitytään eritoten epäonnistumisen käsitteen diskursiiviseen rakentumiseen ja toisaalta erilaisten diskursiivisten käytäntöjen merkitykseen epäonnistumisessa.

Tieteenfilosofisen jaottelun lisäksi epäonnistumisen tutkimuskehikko kokonaisuudessaan voidaan jaotella karkeasti kolmenlaisiin tutkimuksiin teemoittain: epäonnistumisen ennustamiseen liittyviin, epäonnistumisen syitä eritteleviin sekä epäonnistumisesta selviämiseen ja siitä oppimiseen keskittyviin tutkimuksiin. Näistä ennustamistutkimukset ovat ainoita, joita ei ole tehty konstruktionistisesta näkökulmasta. Tämä ei ole yllättävää, sillä ennustamistutkimukset ovat suurelta osin määrällisiä tutkimuksia. Epäonnistumisen ennustamiseen keskittyvät tutkimukset perustuvatkin usein voimakkaasti yritysten laskentatoimen taloudellisiin tunnuslukuihin tai muiden taloudellisten tunnusmerkkien hyödyntämiseen ennustamisessa (esim. Ooghe & De Prijcker 2008; Pompe & Bilderbeek 2005). Vähemmistö tutkimuksista ottaa huomioon muitakin kuin taloudellisia tunnusmerkkejä (esim. Lussier 1995). Epäonnistumisen syitä erittelevät tutkimukset sen sijaan keskittyvät pääasiassa ihmistekijöihin ja organisaatioiden sisäisiin operaatioihin tai prosesseihin ja käytäntöihin (esim. Rao & Lynn 1995; Maitlis & Lawrence 2003). Tutkimuksissa, joissa epäonnistuminen nähdään ensisijaisesti oppimiskokemuksena, epäonnistumisen hyötynäkökulma on luonnollisesti korostunut. Muista tutkimushaaroista poiketen epäonnistumisesta selviämiseen fokusoituva tutkimus tarkastelee yksilöitä ja heidän diskursiivisia keinojaan etäännyttää itsensä epäonnistumiseen liittyvistä tapahtumista (esim. Tourish & Hargie 2012; Vaara 2002). Diskursiivisten keinojen avulla yksilöt

pyrkivät ensisijaisesti säilyttämään kasvonsa muun maailman ja erityisesti itsensä silmissä.

Epäonnistumistutkimuksesta voidaan erottaa vielä yksi temaattinen pääsuuntaus, kriisikirjallisuus. Kriisikirjallisuudessa keskitytään niin ikään yksittäisiin epäonnistuneisiin prosesseihin, yllättäviin tapahtumiin tai yrityksen toiminnan loppumisen uhkaan (esim. D'Aveni 1989; D'Aveni & MacMillan 1990; Fowler ym. 2008; Massey 2001). Kriisikirjallisuus ammentaa kuitenkin vahvasti psykologiasta, minkä vuoksi sitä ei tarkemmin tarkastella tämän tutkimuksen yhteydessä. Näissä tutkimuksissa selvitetään erilaisten organisaatioita koettelevien äkillisten kriisien psykologisia vaikutuksia organisaation eri sidosryhmiin, etenkin johtoon, työntekijöihin ja asiakkaisiin, sekä henkilöstöhallinnon merkitystä kriisistä selviämiseen (esim. Reilly 2008). Kriisikehikko on ainoa epäonnistumisen tutkimuksen haara organisaatiotutkimuksessa, jossa tutkimuksen varsinaisena tavoitteena on epäonnistumisen seurauksien tai vaikutusten selvittäminen. Seurauksia tai vaikutuksia tarkastellaan jonkin toisen kuin organisaation itsensä näkökulmasta. Kohteena voi olla esimerkiksi yksilö (kts. esim. Shepherd 2003) tai toimiala (kts. esim. Yu ym. 2008). Organisaation näkökulman puuttuminen ei ole yllättävää, koska näissäkin tutkimuksissa epäonnistuminen mielletään organisaation toiminnan loppumiseksi. Toiminnan loppumisen vaikutusten ja seurausten tutkiminen toimintansa lopettaneen organisaation kontekstissa olisi paradoksaalista.

2.1.1 Epäonnistumisen ennustaminen

Epäonnistumistutkimus on alkanut 1960-luvulla konkurssitutkimuksena ja keskittynyt pitkälti suuriin yrityksiin (Pompe & Bilderbeek 2005), ehkäpä koska pienempien yritysten talouslukujen määrä on rajallisempi. Tutkimus on alkujaan ollut konkurssin ennustamiseen keskittyvää määrällistä tutkimusta, jota on tehty empiirisesti (Pompe & Bilderbeek 2005, 849) yritysten taloudellisten tietojen perusteella. Määrällinen ja ennustamiseen keskittyvä epäonnistumistutkimus on vieläkin johtamisen ja organisaatioiden tutkimuksen kentällä määrällisesti hallitsevassa asemassa. Koska

suurin osa ennustamiseen keskittyvistä tutkimuksista perustuu laajoihin määriin kvantitatiivista dataa, sen on kritisoitu olevan relevantimpaa suurten, pitkään toimineiden yritysten epäonnistumisen ennustamisessa (Pretorius 2008, 417). Talouslukujen reliabiliteettia konkurssin ennustamisessa on vaikea kiistää, ja miltei jokaisella tunnusluvulla voidaan katsoa olevan jonkinlaista ennustusarvoa (Pompe & Bilderbeek 2005, 847) olettaen, että luvut on laskettu oikein. Tunnuslukuja tulkitsemalla tutkimuksissa on pyritty rakentamaan erilaisia malleja (kts. esim. urauurtavat Ohlsonin (1980) ja Altmanin (1968) mallit) konkurssin välttämiseen. Mallien luotettavuuden vertailu tai niiden asettaminen paremmuusjärjestykseen on jatkuvan kiistelyn kohteena. Lukuun ottamatta mainittuja klassikkoja, tutkijoiden mielipiteet eri mallien toimivuudesta vaihtelevat huomattavasti. Epäonnistumisen ennustamisen tutkimus onkin hyvin hajautunutta niin toimialojen, paikkojen kuin ajanjaksojen suhteen (Pretorius 2008, 419).

Koska ennustamiseen keskittyvä kirjallisuus perustuu voimakkaasti taloudellisten tunnuslukujen tulkintaan, se ei tarkastele muita mahdollisia tekijöitä epäonnistumisessa. Tutkimuskirjallisuus, joka keskittyy muihin tekijöihin ja niiden ennustuspotentiaaliin, onkin vielä vähäistä ja rajoittunut tietyille toimialoille. Vaikka talouslukujen luotettavuutta on tietyissä tilanteissa vaikea kiistää, niihin perustuvaa epäonnistumistutkimusta on kritisoitu paljon muun muassa aikajänteen ja muiden tekijöiden (kuten ihmisten) huomiotta jättämisestä. Vaikka ihmistekijöihin ei ennustamistutkimuksessa juuri keskitytä, huono taloudenpito ja siitä seurannut epäonnistuminen eli konkurssi nähdään ensisijaisesti johdon toiminnan seurauksena. (Ooghe & De Prijcker 2008.) Johdon rooli epäonnistumisessa korostuu myös siinä, miten tutkimuksissa ennusmerkkien huomaaminen, merkkien tulkinta sekä mahdollisten korjaustoimenpiteiden tekeminen oletetaan automaattisesti johdon vastuulla oleviksi seikoiksi.

Niissä harvoissa tutkimuksissa, jotka pyrkivät ennustamaan konkurssia muin kuin taloudellisin perustein, johto on myös usein keskiössä. Tällaiset tutkimukset ovat selkeästi pienemmässä asemassa ennustamistutkimuksissa, vaikka ne voidaan nähdä merkityksellisimpinä eritoten nuorille yrityksille, joiden kohdalla laajojen numeeristen datajoukkojen saaminen on mahdotonta (Keasey & Watson 1987). Muihin ennusmerkkeihin puretuvissa tutkimuksissa keskitytään johdon ominaisuuksien

(esimerkiksi ikä ja johtamiskokemuksen määrä) lisäksi joukkoon henkilöstövoimavaroihin liittyviä seikkoja (esimerkiksi henkilöstön määrä tai ulkopuolisten konsulttien hyödyntäminen). On kuitenkin syytä ottaa huomioon, että nämäkin seikat ovat usein loppujen lopuksi organisaation johdon vastuulla. Toiset tutkimuksissa tarkastelun kohteena olevat ennusmerkit, kuten yrityksen ikä tai kansantaloudellinen tilanne, sen sijaan ovat seikkoja, joihin johto ei pysty vaikuttamaan. (Lussier 1995.)

2.1.2 Epäonnistumisen syyt

Epäonnistumisen syitä erittelevissä tutkimuksissa tunnistetaan taloudellisten tunnuslukujen riittämättömyys sellaisenaan epäonnistumisen selittämiseksi. Syytutkimuksissa epäonnistuminen nähdään edelleen konkurssina, mutta konkurssia pyritään selittämään myös muilla kuin taloudellisilla tekijöillä. Lisäksi poiketen ennustamistutkimuksista epäonnistumisen syitä eritteleviä tutkimuksia on tehty myös konstruktionistisesta näkökulmasta, jolloin fokukseen nostetaan eritoten organisaatioiden diskursiiviset käytännöt.

Ooghe ja De Prijcker (2008) ovat eritelleet epäonnistumisen syitä tarkastelevia tutkimuksia ja jaotelleet ne neljään erilaiseen syykategoriaan, joista kolmeen organisaatio pystyy itse vaikuttamaan. Syyt ovat sekä organisaation sisäisiä että sen ulkoiseen ympäristöön liittyviä. Sekä sisäisten että ulkoisten syiden kohdalla korostetaan organisaation kyvyttömyyttä reagoida muutoksiin. Syykategoriat ovat johto (ominaisuudet, teot ja tekemättä jättämiset), toimintapolitiikka (esimerkiksi taloudellisen suunnittelun perusteet ja henkilöstön koulutus), välitön toimintaympäristö (esimerkiksi asiakastytyväisyysseikat) ja yleinen toimintaympäristö (esimerkiksi lainsäädännön muutokset ja raaka-aineiden hintojen nousu). Ainoastaan viimeiseen kategoriaan organisaatio, tai tarkemmin sanottuna johto, ei pysty omalla toiminnallaan vaikuttamaan. Ooghe & De Prijcker (2008) katsovatkin, että viimeinen kategoria on kaikkein merkityksettömin neljästä. Yleisen toimintaympäristön tosin katsotaan vaikuttavan johdon motivaatioon ja sen taitojen hyödyllisyyteen, mitkä siis määrittävät

kaikkien muiden kategorioiden toimintaa. (Ooghe & De Prijcker 2008.) Vastuu on siis viime kädessä johdolla. Myös Lynn ja Rao (1995, 55) sekä Mellahi ja kumppanit (2002) katsovat epäonnistuminen perimmäiseksi syyksi johdon toiminnan, joka voi johtaa etenkin erilaisiin sisäisen organisoiminnan ja legitimitetin ongelmiin. Lynn ja Rao (1995) tarkastelevat Ooghesta ja De Prijckeristä (2008) poiketen ainoastaan yrityksen sisäisiä seikkoja. Tutkimuksessa otetaan esiin myös omistajien ja rahoittajien rooli epäonnistumisessa. Näitä tahoja tarkastellaan kuitenkin siksi, että ne eivät harjoittaneet tarpeeksi kurinpitoa *johtoa* kohtaan. (Rao & Lynn 1995, 56–70.)

Myös Maitlis ja Lawrence (2003) ovat tutkineet epäonnistumisen syitä, joskin organisaation strategiaproessin kontekstissa ja sosiaaliseen konstruktionismiin nojaten. Tarkastelun kohteena on siis, vastoin perinteistä talouskeskeistä epäonnistumisen tutkimusta, yksittäinen organisaation prosessi eikä sen koko toiminta. Konstruktionistinen tutkimus tuo uuden näkökulman onnistumiskeskeisiin strategiatutkimuksiin kuvaamalla sitä, miten strategisointi voi itse asiassa myös epäonnistua erilaisten organisaatiopoliittisten ja diskursiivisten käytäntöjen seurauksena (Maitlis & Lawrence 2003, 126–132). Epäonnistumista ei lisäksi tässä tapauksessa liitetä voimakkaasti johtajaan, toisin kuin esimerkiksi Ooghen ja De Prijckerin (2008) tutkimuksessa.

Samoin Sinha ja kumppanit (2012) tuovat esiin diskursiivisten käytäntöjen merkityksen epäonnistumisessa, joskin tutkimuskohteena on niin sanottu julkkisjohtaja käytäntöjen harjoittajana. Maitlisiä ja Lawrencea (2003) mukaillen, Sinhan ja kumppaneiden (2012) mukaan syy ei ole kuitenkaan yksin johtajassa. Myös muut tahot (kuten media, johtoryhmä ja rahoittajat) yhdessä osallistuivat julkkis-imagoon liittyvien suoriutumispaineiden diskursiiviseen luomiseen, uusintamiseen ja vahvistamiseen (Sinha ym. 2012, 237). Julkisuudesta kumpuavien paineiden alla oleva johtaja halusi säilyttää kasvonsa ja sitoutui epäonnistuneeksi tietämäänsä strategiaan. Sitoutumisella johtaja halusi ylläpitää identiteettiään ja osoittaa kykynsä hallita asioita (Sinha ym. 2012, 234–236). Tämä pro gradu -tutkielma on tieteenfilosofisesti linjassa Sinhan ja kumppaneiden (2012) sekä Maitlisin ja Lawrencen (2003) kanssa.

2.1.3 Epäonnistumisesta selviäminen ja siitä oppiminen

Epäonnistumisesta selviämisen tutkimus on konstruktionistista. Tutkimushaara keskittyy niihin diskursiivisiin keinoihin ja tapoihin, joilla epäonnistumiseen osalliset henkilöt selittävät tapahtumia ja legitimoivat omaa toimintaansa ennen kaikkea säilyttääkseen kasvonsa (vrt. Sinha ym. 2012). Selviämistutkimuksilla on siis samanlainen tieteenfilosofinen tausta sekä näkökulma kuin tällä tutkimuksella. Epäonnistumista ei tarkastella selviämistutkimuksissa oletusarvoisesti taloudellisena ilmiönä, kuten ei tässäkään tutkimuksessa. Selviämistutkimusten fokuksessa ovat sen sijaan organisaation sosiaaliset seikat sekä vuorovaikutus.

Esimerkiksi Tourish ja Hargie (2012, 1063) ovat tutkineet pankkiirien pankkikriisistä käyttämiä kielellisiä ilmauksia. Tutkimuksessa keskityttiin siihen, miten pankkiirit käyttivät erilaisia kielellisiä ilmauksia pienentääkseen vastuutaan pankkikriisistä. Keskeisimmät tunnistetut ilmaisut olivat ryhmäpaineeseen vetoaminen, passiivisuuteen pakottaminen, uhriksi asemoituminen sekä katumuksen ja oppimishalun osoittaminen. Kielenkäytöstä huolimatta media ja kansa pitivät pankkiireja silti syyllisinä tapahtumiin (Tourish & Hargie 2012, 1064). Kielellisten ilmaisujen käytöllä voidaan siis katsoa olleen eniten merkitystä pankkiirien omanarvontunnon säilymisen kannalta. Myös Sinhan ym. (2012) artikkelista on löydettävissä samankaltaisia piirteitä. ”Julkkisjohtaja” teki mitä teki ylläpitääkseen tietynlaista kuvaa itsestään nimenomaan omanarvontuntonsa kannalta. Samalla tavalla ylin johto pyrki siirtämään vastuuta epäonnistuneesta strategiasta muille sidosryhmille myös Hodgkinsonin ja Wrightin (2002, 968) tutkimuksessa. Diskursiivinen itsensä etäännyttäminen epäonnistumisen syistä on siis pohjimmiltaan itsesuojelukeino (Vaara 2002, 218; Cannon ja Edmonson 2005, 302; Brown ja Jones 1998, 73). Epäonnistuminen liitetäänkin usein oman vaikutuspiirin ulkopuolella oleviin tekijöihin, kun taas onnistuminen merkityksellistetään omaksi saavutukseksi (Vaara 2002, 218; Brown & Jones 1998, 73).

Poiketen selviytymistutkimuksista tutkimukset, jotka näkevät epäonnistumisen oppimiskokemuksena, merkityksellistävät epäonnistumisen useimmiten konkurssiksi.

Näissä tutkimuksissa epäonnistuminen nähdään arvokkaana ja hyödyllisenä tapahtumana, jonka avulla voidaan oppia ennakoimaan tai jopa välttämään konkurseja. Tutkimuksissa liiallinen onnistumistarinoihin keskittyminen nähdään usein ongelmallisena (esim. Baumard & Starbuck 2005; Armstrong 2009). Voidaan tietenkin ajatella, että jokaisesta tutkimuksesta voi oppia jotain, mutta tällöin yksi kasvava epäonnistumistutkimuksen haara jäisi täysin huomiotta. Aiemmista tutkimushaaroista poiketen oppimiseen keskittyvät tutkimukset viittaavat usein oppivan organisaation teorioihin. Näitä teorioita hyödyntämällä tutkimuksissa pyritään rakentamaan malleja muiden epäonnistumisten hyödyntämiseen, sekä tunnistamaan erilaisia oppimista haittaavia esteitä tai oppimisen tehostamiseen liittyviä parhaita käytäntöjä. Oppimistutkimukset nojaavat siis realistiseen tiedekäsitykseen.

Kim ja Miner (2007) ovat tutkineet epäonnistumisesta oppimisen mahdollisuuksia pankkialalla. Tutkijat tulivat tuloksiin, että paikallisista epäonnistumistarinoista on helpompi oppia kuin kaukana tapahtuneista. Lisäksi tutkimuksessa todettiin, että juuri ja juuri vältettyjen epäonnistumisien opetuspotentiaali on suurempi kuin totaalisten epäonnistumisien. Kimin ja Minerin (2007) tutkimuksen tulokset siis viittaavat siihen, että seuraamalla aktiivisesti oman toimialan paikallisia toimijoita epäonnistumisen todennäköisyys on pienempi. Seuraaminen, ja siksi myös oppiminen, on kaikkein tehokkainta silloin, kun ollaan vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden tai alan sidosryhmien kanssa (Kim & Miner 2007, 708). Myös Baumard ja Starbuck (2005, 283) tuovat esiin vuorovaikutuksen merkityksen epäonnistumisesta oppimisessa. Tutkijat esittävät, että jos epäonnistumisista ei puhuta, niistä ei opita. Edelleen, Cannon ja Edmonson (2005, 301–302) korostavat sosiaalisten tekijöiden ja vuorovaikutuksen merkitystä oppimisprosessissa rakenteellisten seikkojen lisäksi. Vaikka rakenteelliset seikat voivat huomattavasti haitata tai edesauttaa oppimista, sosiaaliset tekijät (esimerkiksi itsensä tunteminen hyväksytyksi) ovat kuitenkin kaikkein merkittävimmässä asemassa, sillä ne vaikuttavat epäonnistumisen määrittelyyn, tunnistamiseen ja tunnustamiseen (Cannon & Edmonson 2005).

2.2 Vastuuttomuus

Vastuuttomuuden eli CSI:n käsite on johdettu suoraan yhteiskuntavastuun (corporate social responsibility tai CSR) käsitteestä. Yhteiskuntavastuu määritellään toiminnaksi, jossa yritys sitoutuu toimimaan eettisesti taloudellisen kehityksen edistämiseksi samalla parantaen työntekijöidensä, paikallisen yhteisön ja yhteiskunnan elämänlaatua. Yhteiskuntavastuullisesti toimiva yritys on siis proaktiivinen myös sosiaalisten ja ympäristöön liittyvien seikkojen suhteen taloudellisen toimintansa lisäksi. (Lindgreen, Swaen & Maon 2008.) Yhteiskuntavastuu perustuu ajatukseen, että mitä enemmän organisaatio on tekemisissä sidosryhmiensä kanssa, sitä läpinäkyvämpää sen toiminta on ja sitä todennäköisemmin se myös toimii vastuullisesti (Greenwood 2007, 316). Jotta jotain voidaan kutsua vastuulliseksi, täytyy olla myös jotain, jota sanoa vastuuttomaksi. Vastuuttomuus nähdäänkin kirjallisuudessa yleisesti vastuullisuuden suorana vastakohtana, kolikon toisena puolena (Lange & Washburn 2012, 300; McMahan 1999, 108), minkä vuoksi sitä ei voi tarkastella erillään yhteiskuntavastuullisuuden käsitteestä. Yhteiskuntavastuuttomuus on siis lähtökohtaisesti epäluotettavaa, arveluttavaa ja vastuutonta liiketoimintaa (McMahan 1999, 108), joka perustuu ensisijaisesti yrityksen lyhyen aikavälin voiton maksimointiin usein erilaisten sidosryhmien (esim. työntekijät tai ympäristö) kustannuksella. Näihin sidosryhmiin ei kuitenkaan lueta osakkeenomistajia tai muita sijoittajia, koska voitonmaksimointi voidaan nähdä kyseisten ryhmien etuna (Jones ym. 2009). Osakkeenomistajat ja muut sijoittajat nähdään pikemminkin erillisenä hyötyjäryhmänä, jonka taloudelliset intressit kulkevat käsi kädessä yrityksen omien taloudellisten intressien kanssa.

Vastuuttomuusajattelussa sidosryhmät nähdään siis ensisijaisesti resursseina, joita hyväksikäyttämällä yritys pääsee hyvään taloudelliseen tulokseen. Yhteiskuntavastuunäkökulma sen sijaan korostaa resurssiajattelun sijasta kumppanuutta. Molemminpuolisesti hyödyllinen kumppanuussuhde yrityksen ja sen eri sidosryhmien välillä mahdollistaa yrityksen pitkän aikavälin taloudellisen menestyksen samanaikaisesti sidosryhmien elinolosuhteiden suojelemisen ja parantamisen kanssa. (Jones ym. 2009.) Siinä missä vastuullisuustutkimusta on tehty hyvin paljon eritoten kahden viimeisen vuosikymmenen aikana myös kaivosalan yhteydessä,

vastuuttomuustutkimusten määrä on vielä verrattain vähäinen organisaatiotutkimuksen piirissä.

Organisaatiotutkimuksen parissa tehty vastuuttomuustutkimus on tiedekäsitykseltään suurimmalta osin realistista. Realistisissa tutkimuksissa vastuuttomuus nähdään tutkimuskirjallisuutta karkeasti jaotellen joko lainvastaisena tai moraalinvastaisena toimintana lainvastaisuuden ollessa määrällisesti dominoivassa osassa. Vain hyvin pieni osa vastuuttomuustutkimuksista tarkastelee yhteiskuntavastuuttomuutta tieteenfilosofisesti erilaisesta näkökulmasta sosiaalisena konstruktiona. Vaikka näkökulmat eroavat toisistaan perustavanlaatuisesti, kummankin näkökulman keskiössä on aina organisaation toiminta. Toimimatta jättämistä ei sen sijaan lueta vastuuttomaksi. Lisäksi mikään vastuuttomuustutkimuksen haara ei keskity tarkastelemaan vastuuttomuuden syitä. Tutkimuksista käy kuitenkin ilmi, että vastuuttomuutta harjoitetaan taloudellisen menestyksen tavoittelun vuoksi.

2.2.1 Vastuuttomuus lainvastaisena toimintana

Vastuuttomuus määritellään organisaatiotutkimuksessa usein lainvastaiseksi toiminnaksi, jolla on harmillisia seurauksia etenkin organisaatiolle itselleen – jos yritys jää kyseisestä toiminnasta kiinni. Vastuuttomuustutkimuksessa hallitsevassa asemassa ovat talousrikoksiin, kuten veropetoksiin, keskittyvät tutkimukset, joihin on organisaatiotutkimuksen lisäksi kiinnitetty paljon huomiota eritoten laskentatoimessa (esim. Akers & Bellovary 2006; DeZoort ym. 2012). Organisaatiotutkimuksessa syitä laittomuudelle on etsitty niin organisaatioiden kuin niissä toimivien yksilöiden ominaisuuksista sekä organisaatioiden ulkopuolelta ja niiden sisältä.

Organisaation ulkopuolisiin, rikollisuuteen johtaviin tai kannustaviin tekijöihin voidaan lukea toimiala ja muu ympäristö. Baucus & Near (1991) havaitsivat, että tietyillä toimialoilla rikokset ovat yleisempiä kuin toisilla, esimerkiksi toimialakulttuurin ja toimialan historian vuoksi. Lisäksi niin kutsutuilla täydellisillä markkinoilla, joihin

pääsy ja joista poistuminen on verrattain helppoa ja tuotteet ovat varsin homogeenisiä, rikollisuus on yleisempää, koska kilpailu on kovempaa (Daboub ym. 1995, 142.) Samassa tutkimuksessa Baucus & Near (1991) havaitsivat myös, että köyhissä maissa, joissa resurssit ovat hyvin rajalliset ja kilpailu siksi armotonta, todennäköisyys rikollisuuteen on suurempi.

Organisaation sisäisiin, laittomuuden kanssa korreloiviin seikkoihin voidaan lukea organisaation koko, suorituskyky, strategia, rakenne ja historia. Koon ja rikollisuuden suhdetta on tutkittu paljon, ja näkemykset asiasta ovat varsin hajautuneita. Suurten yritysten on havaittu harjoittavan rikollista toimintaa useammin kuin pienten (Baucus & Near 1991; Cochran & Nigh 1987). Toisaalta voidaan myös kysyä, onko suurten organisaatioiden toiminta vain näkyvämpää. Organisaation suoriutumiskyvyn, eli tuloksenteon, ongelmien on myös havaittu korreloivan positiivisesti rikollisen toiminnan kanssa. Pitkään jatkuneet ongelmat johtavat epätoivoon ja sitä kautta pyrkimyksiin laskea kustannuksia keinolla millä hyvänsä. (Baucus & Near 1991.)

Myös strategian ja rikollisuuden välillä on havaittu yhteys. Organisaatiot, joiden strategiana on kasvaa, kokevat usein ongelmia sisäisen kontrollin riittämättömyyden suhteen, mikä voi kannustaa laittomaan toimintaan. Toisaalta myös organisaatiot, joiden strategiana on laajentaa toimintaansa useille toimialoille, voivat kokea kasvavia tuottavuuspaineita. Tuottavuuspaineet voivat niin ikään saada ihmiset toimimaan lainvastaisesti. (Hill ym. 1992.) Samaan tapaan mitä hajaantuneempi organisaatio on, eli mitä enemmän siinä on eri tasoisia johtoportaita, sitä enemmän keskijohto saattaa kokea tulospaineita. Paineita voidaan pienentää parantamalla laittomin keinoin lyhyen aikavälin suoriutumista. Lisäksi mitä enemmän organisaatiossa on palkitsemisjärjestelmiä, sitä enemmän palkkioita tavoitellaan, mikä edelleen voi lisätä paineita suoriutua keinolla millä hyvänsä. (Daboub ym. 1995, 146.) Viimeiseksi organisaatio, jonka historiaan kuuluu rikoksia, osoittaa rikollisuutta todennäköisesti tulevaisuudessakin (Baucus & Near 1991).

Vaikka laittomuudelle on löydetty monenlaisia syitä, vastuu laittomuudesta asetetaan johdolle, jonka tarkoitukselliset tai tahattomat teot ovat keskiössä (Daboub ym. 1995, 138–139). Se, että päävastuu asetetaan johdolle, on järkeenkäypää, sillä onhan johto loppujen lopuksi vastuussa johtamansa organisaation toiminnasta. Toisaalta laittomuus syntyy ja konkretisoituu toiminnassa (tai toimimatta jättämisessä, vaikka tätä ei yleisesti tutkimuksissa vastuuttomaksi nähdä). Tässä valossa johdon vastuu esimerkiksi työntekijän tekemän rikoksen kohdalla voidaan kyseenalaistaa. Joka tapauksessa suurimmassa osassa tutkimuksia johto nähdään syyllisenä, suorana tai välillisenä sellaisena. Tästäkin asiasta on kuitenkin löydettävissä kaksi eriävää näkemystä, joista ensimmäinen asettaa ylimmän johdon ja toinen keskijohdon ensisijaiseen vastuuseen. Yhtäältä ylin johto voi asettaa alemmille tahoille epärealistisia tavoitteita, jotka ajavat alemmat tahot ponnistelemaan niiden eteen kyseenalaisin keinoin. Toisaalta voidaan ajatella, että teon toteuttaja, vaikkapa keskijohto, on ensisijaisessa vastuussa.

Oli syyllinen kuka tahansa, laittoman toiminnan seuraukset koetaan voimakkaimmin organisaatiossa itsessään (olettaen että teot tulevat julki), ja etenkin rikosten vaikutusta organisaation taloudelliseen menestykseen on tutkittu runsaasti (esim. Davidson III & Worrell 1988; Zeidan 2013). Näissä tutkimuksissa on erityisen mielenkiintoista se, miten laittomuutta oikeutetaan olosuhteiden pakolla. Lainvastaisuutta kuvaillaan tutkimuksissa varsin hyväksyttävästi, koska organisaatio itse maksaa teoistaan eikä sidosryhmille nähdä aiheutuvan haittaa.

Lainvastaisuus on yksi vastuuttomuuden ulottuvuuksista sekä ehkäpä selkein ja mediassa näkyvin sellainen. Lain mukaan toimiminen on yrityksen taloudellisen menestyksen edellytys. Organisaatioita tosin kritisoidaan usein siitä, että ne tuudittautuvat toimimaan ainoastaan lain mukaisesti ja unohtavat vapaaehtoisen vastuullisuuden ja vilpittömän hyvyyden. Lain nähdäänkin olevan omiaan estämään ihmisiä olemasta pahoja, mutta ei tekemään ihmisistä hyviä. (Frooman 1997, 241–242.)

Organisaatiokontekstissa vastuuttomuuden tarkastelu yksinomaan lainvastaisena toimintana voikin olla ongelmallista. Tällöin vastuuttomuus nimittäin etäännytetään

asiayhteydestään, ja siitä tulee yhteiskunnan eikä organisaation itsensä, tai sen johdon, ongelma. Ja kun ongelma etäännytetään aiheuttajastaan, se myös ratkaistaan jossain muualla, esimerkiksi oikeussaleissa. Tämä voi puolestaan johtaa siihen, että ongelman syitä ei selvitetä perinpohjaisesti, ja ongelma ei itse asiassa ratkea, vaan se hoidetaan vain pois päiväjärjestyksestä. Vastuuttomuustutkimuksen toinen suuri suuntaus, joka näkee vastuuttomuuden ensisijaisesti moraalinvastaisena toimintana, pyrkiikin paikkaamaan lainvastaisuusnäkökulman aukkoja sekä viemään ongelman ja sen ratkaisun takaisin organisaatioon.

2.2.2 Vastuuttomuus moraalinvastaisena toimintana

Vastuuttomuuden tarkastelu moraalinvastaisena toimintana on organisaatiotutkimuksessa vielä vähäisempää kuin edellisessä kappaleessa esitelty lainvastaisuusnäkökulma. Poiketen lainvastaisuusnäkökulmasta vastuuttomuuden tarkastelu moraalinvastaisena toimintana pohjautuu voimakkaasti etiikkaan. Tapauksissa, joissa yrityksen katsotaan harjoittavan moraalinvastaita toimintaa, yritys toimii aina lain puitteissa, kuitenkin lakien moraalisia perusteita venyttäen. Myös lainsäädännön tai sen toimeenpanon puutteellisuudet voivat antaa organisaatioille mahdollisuuden moraalinvastaiseen toimintaan. Näkökulmassa korostuu yrityksen pyrkimys voitonmaksimointiin sekä osakkeenomistajien ja muiden sijoittajien odotusten tyydyttämiseen usein muiden sidosryhmien kustannuksella, kuitenkin lakia rikkomatta. Voitonmaksimointiin, taloudellisen aseman parantamiseen tai vähintäänkin kustannussäästöihin tähtäävät toimet sen sijaan nähdään moraalisesti arveluttavina, paheksuttavina ja/tai yhteiskunnallisten normien vastaisina.

Samaan tapaan lainvastaisuuden kanssa, moraalittomaksi mielletyllä toiminnalla pyritään tutkimuksissa useimmiten taloudellisiin hyötyihin, vaikka sitä ei organisaatioiden puolesta eksplisiittisesti ilmaistaisikaan. Esimerkiksi McMahan (1999) tutki tapausta, jossa autovalmistaja Chrysler sulki kannattavan tehtaansa Kenoshan kaupungissa Yhdysvalloissa kustannussäästöjen toivossa. Tehtaan sulkeminen johti laajamittaisiin taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin koko yhteisön laajuisesti.

Sulkeminen sai myös paljon negatiivista mediahuomiota, mikä lopulta johti Chryslerin päätökseen auttaa niin työnsä menettäneitä kuin yhteisöä itsessään muun muassa taloudellisesti. Yrityksen johto koki omaavansa moraalisen velvollisuuden auttaa, joskin toimia kritisoitiin reaktiivisiksi (McMahon 1999, 109–110). Samaan tapaan esimerkiksi Googlea on kritisoitu sensuroinnista ja siihen liittyvästä ihmisoikeuksien loukkaamisesta Kiinassa. Google ei olisi saanut toimintalupaa Kiinaan, ellei se olisi suostunut Kiinan hallinnon sisällönrajoitusvaatimukseen. Ilman toimintalupaa Google olisi nopeasti menettänyt erään suurimmista markkinaosuuksistaan ja leimautunut häviäjäksi. Toisaalta suostumalla sisällönrajoittamiseen, Google teki niin sanotun moraalisen kompromissin Kiinan kansalaisten kustannuksella, mikä johti runsaaseen negatiiviseen huomioon ympäri maailman ja leimasi organisaation häviäjän sijaan moraalittomaksi. (Brenkert 2009.)

Poiketen lainvastaisuusnäkökulmasta, moraalittomaksi mielletyn toiminnan seurauksia ei suoraan koe organisaatio itse. Sen sijaan organisaation sidosryhmät (Chrysler-esimerkissä paikallisyhteisö ja Googlen tapauksessa kokonainen kansakunta) ovat seurauksien pääasiallisia uhreja. Organisaatio itsessään voi sen sijaan kokea välillisiä seurauksia, jotka juontuvat negatiivisesta julkisuudesta. Negatiivinen julkisuus puolestaan johtaa usein maineongelmiin organisaatiossa. Vaikka seuraukset voivat kohdistua kumpaankin tahoon, organisaatioon ja sidosryhmiin, tutkimuksissa korostetaan kuitenkin organisaation ongelmien sijaan sidosryhmille aiheutunutta tai potentiaalista haittaa. Tutkimuksissa rakennetaan siis voimakas vastakkainasetelma organisaation ja sen sidosryhmien sekä liike-elämän ja inhimillisen elämän välille. Vastakkainasetelmassa liike-elämä ja organisaatiot kuvataan pahoina, kun taas sidosryhmät viattomina uhreina, kuten myöhemmin tullaan huomaamaan myös tämän tutkimuksen tulosluvussa (kts. luku 4.1). Organisaatiot kuvataan pahoina, koska moraalittomuus nähdään nimenomaan tietoisena valintana. Tässä suhteessa moraalittomuus- ja lainvastaisuustutkimukset poikkeavat huomattavasti toisistaan. Lainvastaisen toiminnan ei siis katsota olevan tietoinen valinta samalla tavalla kuin moraalittomuuden.

Yhtäältä vastuuttomuuden tarkastelua moraalinvastaisena toimintana on kiitelty siitä, että se tuo ongelman takaisin syntysijoilleen organisaatiokontekstiin. Toisaalta tutkimushaaraa on kuitenkin kritisoitu sen normatiivisuudesta, joka ilmenee kyvyttömyytenä tarjota konkreettisia ratkaisuja ongelmiin. Samaan tapaan esimerkiksi moraaliperusteisilla ihmisoikeusjulistuksilla on vielä normatiivinen status eikä, de la Cuestan ja kumppaneiden (2012) mukaan, organisaatioille ole olemassa globaalisti pätevää ihmisoikeusohjeistusta, jonka mukaan toimia. Toisaalta valtioiden ratifioidut ihmisoikeussopimukset ovat myös yrityksiä velvottavia, mutta sopimusrikkomukset eivät johda suoriin sanktioihin, paitsi ainoastaan todella vakavissa tapauksissa tai silloin kun osapuolena on valtio. Esimerkiksi OECD:llä on ”Guidelines for Multinational Enterprises” -ohjeistus, jonka tarkoituksena on tarjota suuntaviivoja vastuulliseen liiketoimintaan. Ohjeistus sisältää kestävään kehitykseen liittyviä seikkoja sekä ympäristö- ja ihmisoikeusasioita, ja OECD-mailla tulee olla kansalliset vastuutahot (Suomessa Työ- ja elinkeinoministeriö), jotka seuraavat vastuullisuuden toteutumista. (OECD 2013.) Ohjeistus on vapaaehtoinen ja Suomessakin sen käyttö on ollut vähäistä. Parhailtaan on kuitenkin käsitellyssä tapaus, jossa arvioidaan onko Pöyry rikkonut ohjeistuksia (kts. esim. Tolsa 2013).

Vaikka lainvastaisuus ja moraalinvastaisuus poikkeavat monin tavoin toisistaan, ne ovat väistämättä myös kytköksissä toisiinsa. Lakien voidaan katsoa perustuvan moraalikäsitteisiin ja yleisesti hyväksytyihin normeihin. Käytännön tasolla esimerkiksi Yhdysvallat ja EU ovatkin asettaneet säädöksiä, joilla ihmisoikeuksia rikkoneet yritykset on voitu asettaa lainopilliseen vastuuseen teoistaan (kts. esim. Chanin 2005).

Vastuuttomuuden tarkastelu moraalinvastaisena toimintana on, kuten jo mainittu, vielä vähäistä lainvastaisuusnäkökulmaan verrattuna. Myös arkipäivän liiketoiminnassa on yleisempää toimia pelkäämään lain vaatimalla tavalla sen sijaan, että vastuullisuus laajentuisi vapaaehtoisille, moraaliperusteisille alueille. Pääsääntöisesti yritykset tekevät sen, minkä laki vaatii, mutta eivät kovin paljon enempää (vrt. McMahon 1999). Esimerkiksi de la Cuesta ja kumppanit (2012) ovat selvittäneet pörssiyritysten ihmisoikeusraportointia ja tulleet tulokseen, että vastuullisuudestaan tunnetut yhtiöt eivät juuri käytä resursseja moraaliperusteisen, vapaaehtoisen vastuullisuuden harjoittamiseen, esimerkiksi mainittuun ihmisoikeusraportointiin. Toisaalta voidaan tietenkin kyseenalaistaa se, tarkoittaako asian raportointi sen toteutumista käytännössä.

Lisäksi kritiikin alaiseksi voidaan asettaa myös se, millä perusteilla yrityksiltä voidaan edes vaatia ylimääräistä panostusta.

Monien urauurtavien näkemysten (esim. Carroll 1991) mukaan vastuullisuus (ja siis myös vastuuttomuus) rakentuu kuitenkin monen osan summasta. Samalla tavalla tässä tutkimuksessa vastuuttomuus ja epäonnistuminen nähdään sosiaalisesti rakentuvana, diskursiivisena ilmiönä eli monen osan summana. Muun muassa Wagner, Bicen & Hall (2008) ovat laajentaneet vastuuttomuuden määritelmää koskemaan sekä lainvastaisuutta että moraalinvastaisuutta selvittämällä vähittäismyyntiin vastuuttomuusmuuttujia. Vastuuttomuus rakentuu tutkimuksen mukaan melko tasapuolisesti sekä selkeästi lainvastaisista (esimerkiksi lahjuksien maksaminen, veropetokset, kartellit ja työturvallisuuden laiminlyönti) että moraalinvastaisista (esimerkiksi työntekijöiden epäkunnioittava kohtelu, terveydelle haitallisten tuotteiden valmistus ja myynti, tarpeettoman jätteen tuottaminen ja ylihinnoittelu) muuttujista (Wagner ym. 2008, 141–142). Vaikka tutkimuksen muuttujalista on laaja, sitä voidaan kritisoida yksioikoisuudesta ja yleistävyydestä sekä siitä, että se jättää vastuuttomuuden tarkastelijan huomiotta.

2.2.3 Vastuuttomuus sosiaalisena konstruktiona

Vastuuttomuuden tarkastelu sosiaalisena konstruktiona on vielä pienimmässä osassa aiheen tutkimuskirjallisuudessa ja samalla kaikkein uusin tutkimussuuntaus. Vaikka suuntaus on vielä pieni, se on tämän tutkimuksen kannalta kaikkein merkityksellisin vastuuttomuustutkimuksen haara. Suuntauksen voidaan katsoa kritisoivan kahta aikaisemmin esiteltyä vastuuttomuuden valtavirtasuuntausta. Tutkimuksissa, joissa vastuuttomuus nähdään sosiaalisena konstruktiona, korostetaan yksilön eli tilanteen tarkastelijan subjektiivista näkemystä tai tulkintaa siitä, mikä itse asiassa on vastuutonta ja mikä ei. Vastoin aikaisemmin esiteltyjä näkökulmia, vastuuttomuuden tarkastelu sosiaalisena konstruktiona ottaa huomioon tarkastelijan sosiaalisen ja kulttuurisen taustan organisaation ominaisuuksien ja tekojen lisäksi. Edelleen poiketen laittomuus- ja moraalittomuussuuntauksista vastuuttomuutta ei nähdä staattisena olemassaolon tilana vaan jatkuvasti muuttuvana ja rakentuvana kokonaisuutena. (Lange & Washburn

2012.) Sosiaalinen ymmärrys yrityksen (vastuuttomasta) toiminnasta ei siis synny yksinomaan ja suoraviivaisesti yrityksen toiminnan perusteella (Greenwood 2007). Ymmärrys sen sijaan rakentuu uudelleen ja uudelleen diskursiivisesti (Shamir 2008) esimerkiksi mediassa, josta vastuuttomuuden vaikutukset projisoidaan takaisin yritykseen. Tämä tutkimus mukaillee eritoten edellä mainittua Shamirin (2008) ajatusta. Gillespie ja Dietz (2009, 128) nivoivat epäonnistumisen ja vastuuttomuuden käsitteet yhteen tuomalla tutkimuksessaan esiin vastaavan ajatuksen. Vaikka epäonnistuminen juontuu organisaation toiminnasta tai toiminnan puutteesta, sen aiheuttama vahinko organisaatiolle ei synny organisaation itsensä sisällä, vaan vahinko on sidosryhmien projisoimaa.

Tutkimuksissa, joissa vastuuttomuus nähdään sosiaalisena konstruktiona, ei oteta kantaa vastuuttomuuden syihin tai siihen, kuka on syyllinen. Näitä kysymyksiä ei nähdä merkityksellisinä saatika sellaisina, että niihin voitaisiin löytää vastaus. Sen sijaan tutkimuksissa käsitellään vastuuttomuuden seurauksia, mutta lainvastaisuus- ja moraalittomuussuuntauksista poikkeavalla tavalla. Vaikka konstruktionistinen tutkimussuuntaus ei ole kiinnostunut siitä, millä tavoilla organisaatio on ollut vastuuton, suuntaus ei pyri kiistämään vastuuttomuuden seurauksia organisaation menestykseen. Sen sijaan tutkimussuuntaus korostaa sitä, että vastuullinen tai vastuuton teko ilman julkisuutta ei ole merkityksellinen. Organisaation menestys määräytyy pitkälti ulkoisten normatiivisten odotusten täyttämisen perusteella (Lange & Washburn 2012, 300). Toisin sanoen jos kukaan ei saa tietää, seurauksia ei ole. Vastuuttomuutta, pahuutta, vastuullisuutta tai hyvyttä ei siis sellaisinaan ole olemassa, vaan ne rakentuvat siinä hetkessä, kun niitä tarkastellaan.

Yhteiskuntavastuuttomuuden tarkastelu sosiaalisena konstruktiona tuo väistämättä mukaan myös kysymyksen vallasta ja siitä, miten kieltä käytetään vallan välineenä (esim. Alvesson & Kärreman 2000). Valtakysymyksiin keskittyvät tutkimukset ovat niin ikään erityisen relevantteja tämän tutkimuksen kannalta. Esimerkiksi Vaara ja Joutsenvirta (2009) ovat tutkineet vastuullisuuden ja vastuuttomuuden diskursiivista rakentumista mediateksteissä. Tutkimuksessa käy ilmi miten case-organisaatiolla, Botnialla, itsellään oli hyvin vähän valtaa oman legitimitteettinsä rakentumiseen.

Mediatekstit esittivät vallanpitäjinä eli tietäjinä Botnian sijaan esimerkiksi asiantuntijat ja valtionhallinnon tahot (Vaara & Joutsenvirta 2009, 90–94). Myös Livesey (2001) on tullut samankaltaisiin tuloksiin tutkiessaan ekologisen identiteetin diskursiivista rakentumista. Livesey (2001) kuvaa, miten vaikutusvaltaiset ympäristöjärjestöt, kuten Greenpeace, diskursiivisesti rakensivat negatiivisen kuvan öljy-yhtiö Shellin toiminnasta 1990-luvun puolivälissä. Shell ei kuitenkaan ollut tehnyt mitään ”väärää”, vaan toiminut aiemmin yleisesti hyväksytyjen liiketoiminnan normien mukaisesti. Järjestöjen syytökset saivat runsaasti huomiota ympäri maailman, mikä johti siihen, että yhteiskunnan odotukset organisaatioiden toiminnan suhteen muuttuivat radikaalisti. Se, mikä oli aikaisemmin hyväksyttyä, ei ollut sitä enää. Puolustaakseen imagoaan Shell joutui muun muassa aloittamaan massiivisen läpinäkyvyyskampanjan. Kampanjan reaktiivisia tarkoituksia ja toimivuutta voidaan kuitenkin kritisoida.

Kuten sosiaalista konstruktionismia yleensä, siitä ammentavaa vastuuttomuustutkimusta on kritisoitu voimakkaasti. Suurin kritiikki lienee sosiaaliseen konstruktionismiin liitettävä asioiden ja/tai niin kutsutun todellisuuden manipuloinnin mahdollisuus. Jos ajatellaan, että asiat rakentuvat jatkuvasti sosiaalisesti, sosiaaliseen toimintaan osallistuvilla on mahdollisuus vaikuttaa niihin. Tämä sen sijaan voi kärjistettynä merkitä asioiden luonteen ja kulun manipulointia oman edun tavoittelun vuoksi. Samaan tapaan esimerkiksi mediaa kritisoidaan usein tarkoitushakuisesti negatiivisten ja shokeeraavien uutisten julkaisusta eli eräänlaisesta todellisuuden manipuloinnista. Tämän tutkimuksen tapauksessa, olettaen että vastuuttomuus on sosiaalinen konstruktio, medialla on potentiaalista valtaa jopa ajaa kokonainen kaivosorganisaatio pois toiminnasta. Toinen voimakas kritiikki liittyy sosiaalisen konstruktion käyttöön vastuunsiirron harjoittamisessa ja perustelussa. Toisin sanoen kriitikot väittävät sosiaalisen konstruktion tuovan mukanaan leväperäisyyttä tai liiallista relativismia, joka voi jossain määrin oikeuttaa esimerkiksi moraalisesti arveluttavia toimintatapoja, sillä yksinkertaistettuna mikään ei ole vastuutonta, ellei joku koe sitä sellaiseksi.

3 RETORINEN DISKURSSIANALYYSI

Aineiston analyysissä hyödynnetään diskurssianalyysia ja tarkemmin retorista diskurssianalyysia. Läpi tutkimuksen hyödynnetään sosiaalisen konstruktionismin teoriaa tausta-ajatteluna, ja diskurssianalyysi ja sosiaalinen konstruktio tukevat toisiaan. Diskurssi kuvaa sitä, *miten* jostain asiasta kerrotaan tai puhutaan (Metsämuuronen 2003, 201). Diskurssianalyysi ei ole selkeärajainen tutkimusmenetelmä, vaan pitemminkin väljä teoreettinen viitekehys tai tutkimussuuntaus (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17; Metsämuuronen 2003, 193), joka rakentuu useiden ontologisten perusolettamuksien ympärille: kielenkäyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta, on olemassa useita rinnakkaisia ja kilpailevia merkityssystemejä, toiminta on aina kontekstisidonnaista, toimijat kiinnittyvät merkityssystemeihin, ja kielenkäyttö tuottaa aina seurauksia (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17–18). Diskurssianalyysin relevanssi on siinä, että se tuo näkyväksi erilaisia rakennelmia, niiden vaihtelua ja vakiintumista (Fairclough 1992, 41; Potter & Wetherell 1989, 81). Diskurssianalyysin avulla voidaan siis nostaa esille erilaisia vakiintuneita ja ”sisäänrakennettuja” tapoja ajatella ja puhua asioista sekä problematisoida niitä.

Perusolettamuksiensa vuoksi diskurssianalyysi sotii yleistä arkiajattelua vastaan, mikä voi, yhdessä diskurssianalyysin väljän rakenteen kanssa, tehdä siitä vaikeasti ymmärrettävän. Ihminen ajattelee usein realistisen tietokäsityksen mukaan, että on olemassa yksi objektiivinen totuus ja vain totuuden kuvaukset vaihtelevat. Kyseinen arkiajattelu perustuu usein ajatukseen, että vaikka jokin tapahtuma tai asia voi vaikuttaa pinnalta ristiriitaiselta tai monimutkaiselta, sen alla on kuitenkin essentiaalinen, oikea ja kaikille samanlaisena näyttäytyvä ydin – jos ytimeen pääsee kiinni. (Juhila 1993, 151.) Diskurssianalyysi ja sen taustalla vaikuttava ajatus sosiaalisesta konstruktiosta kyseenalaistavat tämän. Toisaalta kyseistä ajatusmallia voidaan soveltaa myös diskurssianalyysiin. Monimutkaisuudestaan huolimatta diskurssianalyysin katsotaan rakentuvan tiettyjen perusolettamuksien ympärille, jotka ohjaavat tutkijan analyysia ja ajattelua tiettyyn suuntaan.

3.1 Diskurssianalyysin ontologiset ja epistemologiset perusolettamukset

Kuten jo mainittu, sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyysin valossa ei ole olemassa yksiselitteistä todellisuutta, eikä siksi myöskään yksiselitteistä kielen kautta annettua kuvaa siitä (Burr 1995, 6; Jokinen Juhila & Suoninen 1993, 20). Todellisuus nähdään sosiaalisena rakenteena, joka rakentuu, uusintaa itseään ja muuntuu jatkuvasti (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 22) ja eritoten kielenkäytön kautta. Kieli ei ole objekti, joka heijastaa totuutta, eikä totuus niin ikään ole jotain, joka on löydettävissä tietyistä paikasta tietyin menetelmin (Moisander & Valtonen 2006, 107). Verbaalisen, kirjallisen ja/tai symbolisen kielen käyttäjä merkityksellistää kohteen. Käyttäjällä on tämän tutkimuksen tapauksessa sanomalehden ja kohteena Talvivaaran kaivoksen toiminta, jota merkityksellistetään eri tavoilla siitä kirjoittamalla.

Kielenkäyttö voidaan nähdä toimintana samalla tavalla kuten fyysinen toiminta, esimerkiksi käveleminen tai kirjoittaminen (Burr 1995, 7). Koska toiminta on kontekstisidonnaista, niin on myös kielenkäyttö. Kielenkäyttöön liittyvät merkityssystemit, eli diskurssit tai tavat joilla asioista puhutaan, eivät synny sattumanvaraisesti, vaan rakentuvat aina sosiaalisista käytännöistä tietyssä sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 21). Siksi jokainen toiminta tai vaikkapa sanomalehtiteksti on voimakkaasti merkityksellistynyt ja kulttuurista (Jokinen, Juhila & Suoninen 2004; Moisander & Valtonen 2006, 107) samalla tapaa kuin kielen käyttäjä tai toimija on kulttuurinsa tuotos (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 23). Koska käytetty kieli on aina kulttuurisesti latautunutta ja käyttäjien kulttuuriset kontekstit eroavat toisistaan, on olemassa useita erilaisia ja rinnakkaisia merkityssystemejä. Toisin sanoen yksi asia näyttää eri ihmisten silmissä erilaisina. Se, missä yksi näkee yrityksen aiheuttamat ympäristöongelmat merkityksettöminä omalle elämälleen, toinen järkyttyy tapahtuneesta, tarttuu toimeen ja perustaa kansalaisliikkeen yrityksen vahingollisen toiminnan lopettamiseksi. Kieli tuottaa merkityksiä, ja merkityksellistäminen johtaa toimintaan.

Kieli on diskurssianalyttisen näkemyksen mukaan aktiivista ja funktionaalista, eli se tuottaa aina seurauksia. Kielen käyttäjät, joita ovat tämän tutkimuksen tapauksessa sanomalehdet, tuottavat käyttämänsä kielen kautta erilaisia asioita, esimerkiksi erilaisia merkityksiä epäonnistumiselle. Huomionarvioista on kuitenkin se, että seuraukset eivät usein ole tietoisesti tuotettuja eivätkä kielenkäyttäjän tarkoitusperät ole tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena. Kuvailtuja kielen kautta tuotettuja seurauksia voidaan kuvata myös merkityssystemeiksi eli diskursseiksi, joita yksilö tuottaa erilaisten sosiaalisten käytäntöjen kautta, joskin yksilön sijaan keskitytään nimenomaan sosiaalisten käytäntöjen tarkasteluun. (Jokinen ym. 2004, 37–39 ja 41–43.) Tässä tutkimuksessa ei esimerkiksi keskitytä siihen, miksi kaivoksen läheisyydessä asuva yksilö kertoo asiasta tietyllä tavalla, vaan siihen, mitä puheesta seuraa.

3.2 Retorisen diskurssianalyysin erityispiirteet

Retorisessa diskurssianalyysissa keskitytään merkitysten tuottamisen kielellisiin prosesseihin siitä näkökulmasta, miten jotkut todellisuuden versiot pyritään saamaan vakuuttaviksi ja kannatettaviksi, sekä kuinka yleisö (lukija, kuuntelija tai keskustelukumppani) saadaan sitoutumaan kyseiseen tai kyseisiin todellisuuden versioihin vastaposition sijaan. Retorinen diskurssianalyysi ammentaa nimensä mukaisesti toisesta laadullisesta, kirjallisiin aineistoihin keskittyvästä menetelmästä, retorisen analyysistä, joskin retorisen analyysissä puhujan suhde yleisöön on argumentaation lisäksi usein keskiössä. Myös retorisen diskurssianalyysissa tarkastelun kohteena on kielen lisäksi kielenkäyttäjän suhde siihen yleisöön, jota pyritään vakuuttamaan, joskin tälle ei anneta niin voimakasta painoarvoa kuin retorisen analyysissa. Yleisö pyritään kuitenkin vakuuttamaan argumentoinnilla, joka onkin retorisen diskurssianalyysissa tutkijan kiinnostuksen ensisijainen kohde. Argumentointi nähdään ennen kaikkea sosiaalisena toimintana, joka tapahtuu tietyssä retorisen kontekstissa tiettyjen retoristen keinojen avulla. Argumentoinnin lisäksi retorisen analyysissa voidaan keskittyä puhtaasti poetiikkaan eli tekstissä käytettyihin kielikuviin, käsitteisiin, erotteluihin ja rinnastuksiin. (Jokinen 1999, 126–128; Alasuutari 1994, 154–160.) Argumentoinnin tarkastelussa tarkastellaan väistämättä myös tekstin poeettisia piirteitä, joskin pääpaino on siinä, miten näitä kielellisiä keinoja

käytetään esimerkiksi mielipiteiden rakentamisessa ja perustelemisessa. Keinoja ei tule kuitenkaan katsoa listana takuuvarmoista vakuuttamisen keinoista. Argumentaatio on aina tilanteesta riippuvainen. (Jokinen 1999.)

Retorisia keinoja on lukuisia, ja miltei mikä tahansa kielenkäyttöön liittyvä valinta voidaan tulkita sellaiseksi. Retoristen keinojen käyttö assosioidaan usein politiikkaan ja puheisiin, joissa retoriset keinot ovatkin usein voimakkaasti esillä. Retorisia keinoja on kuitenkin löydettävissä mistä tahansa tilanteesta, jossa kieli on verbaalisesti tai kirjoitettuna läsnä, kahvipöytäkeskusteluista virallisiin hallinnollisiin dokumentteihin. Itse asiassa myös raportoiva tai neutraalin objektiiviseksi mielletty kieli, kuten vaikkapa hallinnollisten dokumenttien tai miksei sanomalehtien käyttämä kieli, sisältää retorisia keinoja. Neutraalina sanansaattajana esiintyminen tai toisin sanoen itsensä kohteesta etäännyttäminen onkin eräs tehokas retorinen keino, jolla voidaan saada yleisöltä hyväksyntää. Muita keinoja ovat esimerkiksi aikamuotojen käyttöön liittyvät valinnat, kategorisointi ja vastakkainasettelujen rakentaminen kategorioiden kautta, käsiteltävän asian pilkkominen osiin, metaforat, sanavalinnat, asiantuntijuuteen vetoaminen ja kvantifiointi (Jokinen 1999, 133–147).

Kuten mainittu, keinoja on lukuisia, ja miltei mikä tahansa kielenkäytöllinen valinta voidaan lukea vakuuttamisen keinoksi. Siksi keinojen tarkempi selvittäminen tässä luvussa ei ole järkevää. Sen sijaan olennaiset ja diskurssien rakentumisen kannalta erityisen merkitykselliset retoriset keinot selitetään tulosten esittämisen yhteydessä seuraavassa luvussa (luku 4). Olennaista on kuitenkin tietää, että retoriset keinot voidaan jakaa kahteen pääryhmään. Ensimmäiseen ryhmään luetaan sellaiset keinot, jotka liittyvät argumentin esittäjään. Yksinkertaistettuna, mitä enemmän argumentin esittäjään luotetaan, sitä enemmän tämä saa kannatusta. Toiseen ryhmään kuuluvat ne keinot, jotka liittyvät itse argumenttiin, eli tavat, joilla jokin asia saadaan näyttämään totuudelta tai muutoin kannatettavalta. (Jokinen 1999, 132–133.) Oli kyseessä keino mikä tahansa, analyysissa pureudutaan niihin tapoihin, joilla keinoja käytetään, ja siihen, mitä keinoilla saadaan aikaan. Retoristen keinojen analyysissa ei ole tarkoituksenmukaista pohtia sitä, onko tietyn keinon käyttö tietoista vai tiedostamatonta,

vaan edelleen keskiössä on toiminta itsessään ja sen seuraukset. (Jokinen 1999, 131–32.)

Se, että retoriikalla ja argumentaatiolla pyritään vakuuttamaan ja sitouttamaan yleisö ajatuksiin, voidaan nähdä myös hegemonisten diskurssien tuottamisena. Hegemonisista diskursseista puhuttaessa viitataan usein faktan konstruointiin, joka on yritys saada kuvaukset näyttämään tosiasioilta ja saada vaihtoehdot hämärtymään (Potter 1996, 112). Vaihtoehtojen lisäksi myös todellisuuden konstruktiivinen luonne hämärtyy ja vaihtoehtoiset todellisuuden jäsenystävät hiljenevät (Jokinen 1999, 129), eli diskurssista on tullut hegemoninen. Hegemonisesta diskurssista voi ajan saatossa muodostua myös institutionaalinen, jolloin se on niin itsestään selvä, että se on uponnut yhteiskunnan rakenteisiin, joiden kautta sitä myös uusinnetaan jatkuvasti. Sanomalehdillä ja medialla yleensä on paljon vaikutusvaltaa diskurssien tuottamisessa. Eritoten sanomalehtitekstejä pidetään erittäin faktuaalisina, ja sanomalehtimedian katsotaan olevan ennen kaikkea sanansaattaja, joka ainoastaan raportoi asioista todenmukaisesti. Faktuaalinen kuvaus onkin eräänlainen retoriikan äärimuoto, joka pyrkii tekemään itsestään puhtaan kuvauksen tai raportin asioiden todellisesta luonteesta.

3.3 Aineisto

Diskurssianalyysi voidaan sijoittaa laadullisen tutkimuksen tradition alle ja siksi aineiston määrä ei ole olennaisessa asemassa tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa. Diskurssianalyysikirjallisuudessa korostetaan kokonaisaineiston ja varsinaisen analyysin kohteena olevan aineiston erottamista (Juhila & Suoninen 1999, 241), jotta analyysi on toteutettavissa olevaa ja fokusoitua. Tämän tutkimuksen kokonaisaineisto koostuu neljästäkymmenestäyhdestä Helsingin Sanomien (jatkossa HS) ja Taloussanomien (jatkossa TS) mediatekstistä eli uutisesta. Helsingin Sanomat on Suomen johtava ja suurilevikkisin päivälehti, joka tavoittaa päivittäin noin miljoona lukijaa ympäri maan (Sanoma 2012), ja siksi se voidaan lukea yhdeksi tärkeimmäksi suomalaiseksi mielipidejohtajaksi. Taloussanomat on niin ikään Sanoma-konserniin kuuluva, Suomen suurin verkkopohjainen talousmedia, jonka viikkolukijamäärä on

keskimäärin seitsemänsataatuhatta (Taloussanomat 2012). Aineiston keruuta näistä lähteistä puoltaa niiden suosio ja laaja lukijakanta, minkä vuoksi niiden voidaan katsoa olevan vaikutusvaltaisia toimijoita. Vaikutusvallan vuoksi näiden toimijoiden rakentamat todellisuuden versiot tavoittavat suuren osan suomalaisista ja siksi vaikuttavat yhteiskunnallisella tasolla siihen, miten asioista ajatellaan ja puhutaan. Uutisissa esitetyt selonteot ovat siis ennen kaikkea sosiaalisen maailman tulkintoja ja sen muokkaajia (Suoninen 1999, 18–19).

Aineisto kerättiin marraskuun 2012 aikana elektronisesta Sanoma Arkistosta. Kokonaisaineiston viimeisenä keruupäivänä, 20.11.2012, Sanoma Arkistosta löytyi hakusanalla ”talvivaara” 990 osumaa, kun haku rajattiin Taloussanomien ja Helsingin Sanomien artikkeleihin ja samanaikaisesti aikavälille 1.1.2005–20.11.2012. Ajallisesti kokonaisaineisto kattaa siis aikavälin 2005–2012 ja sisältää yhteensä neljäkymmentäyksi uutista. Kahdeksan uutisen ydinaineistoon valikoidut artikkelit (kts. seuraavalla sivulla oleva Taulukko 1) sen sijaan sijoittuvat aikavälille marraskuu 2011 – marraskuu 2012, jolloin Talvivaara on saanut erityisen paljon negatiivista mediahuomiota ympäristöongelmiinsa liittyen. Analyysin ulkopuolelle jäivät artikkelit toimivat kaivoksen kontekstin taustoittajina, vertailupohjana sekä auttavat ymmärtämään tutkimuskohteena olevaa ilmiötä.

Taulukko 1. Ydinaineisto (liitteenä, kts. Liite 1.)

UUTISEN OTSIKKO	LÄHDE	JULKAISUPÄIVÄ- MÄÄRÄ	VIITE MYÖHEMMIN TEKSTISSÄ
Talvivaaran valvonta petti	Helsingin Sanomat	22.11.2011	HS1
Seurakunta perui leirit Talvivaaran saasteiden vuoksi	Helsingin Sanomat	13.6.2012	HS2
Tukes paljasti puutteet Talvivaaran turvallisuudessa	Taloussanomat	19.6.2012	TS1
Talvivaaran kaivos aikoo laajentua	Helsingin Sanomat	19.9.2012	HS3
Vesiongelman levisi Talvivaarasta Vuoksen suuntaan	Helsingin Sanomat	21.10.2012	HS4
Tuhon laajuudesta ei vielä arviota	Helsingin Sanomat	14.11.2012	HS5
Talvivaara tahrasi Sonkajärven luontomatkailun	Helsingin Sanomat	16.11.2012	HS6
Myrkkypäästöjä joka vuosi	Helsingin Sanomat	20.11.2012	HS7

Diskurssianalyysin kohteeksi kokonaisaineistosta valikoituivat edellä luetellut kahdeksan uutista. Jokainen kirjoitus on sävyltään selkeästi negatiivinen, mikä

mahdollistaa tutkimusongelmaan pureutumisen ydinaineistoa analysoimalla. Ydinaineistoa analysoimalla pyritään siis vastaamaan kysymykseen siitä, millaisena organisaation epäonnistuminen esitetään Talvivaaran sanomalehtiuutisoinnin yhteydessä. Lisäksi jokaisen ydinaineistoon valikoituneen uutisen tarkastelunäkökulma on lähtökohtaisesti erilainen, vaikka aihepiiri ja teema ovat samoja. Tarkastelunäkökulma tulee myös jokaisessa uutisessa voimakkaasti esiin. Jokainen artikkeli on myös pituudeltaan sellainen, että analyysi on mahdollista.

Ydinaineiston valintaperusteet rajaavat luonnollisesti monia näkökulmia pois, mitä voidaan kritisoida tutkimuksen validiteettia ja luotettavuutta arvioitaessa. Esimerkiksi tämän tutkimuksen kohdalla ydinaineistoon valikoidut tekstit ovat negatiivissävyisiä, mikä jo suoraan määrittää tutkimuksen tuloksia. Tuoreisiin negatiivissävyisiin teksteihin keskittyminen on maininnan arvoinen seikka myös siksi, että varhaista, ylistävän positiivista uutisointia tarkastelemalla Talvivaarasta välittyisi täysin erilainen kuva. Laadullisessa tutkimuksessa tai esimerkiksi diskurssianalyyseissä aineiston määrä ei kuitenkaan korvaa sen laatua, vaan pienistäkin aineistoista pyritään saamaan mahdollisimman tarkka ja rikas analyysi. Tämän tutkimuksen tapauksessa aineisto on harkinnanvarainen ja tarkoituksenmukainen näyte, jolla pyritään antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta ja ymmärtämään tutkimusilmiötä (Eskola & Suoranta 1998, 61).

Tutkimuksen tarkoituksena ei myöskään, laadullisen tutkimuksen perinteitä heijastellen, ole tehdä yleispäteviä ja ehdottomia päätelmiä aineiston perusteella (Juhila & Suoninen 1999, 234), vaan tarjota yksi näkökulma tutkimuskohteeseen ja herätellä keskustelua aiheesta. Kritiikkiä voidaan esittää myös tarkoituksellista negatiivissävyisiin artikkeleihin keskittymistä kohtaan. Lisäksi aineiston painottuminen voimakkaasti Helsingin Sanomiin (seitsemän artikkelia kahdeksasta), voidaan asettaa kritiikin kohteeksi. Niin ikään voidaan kritisoida aineiston valikointia yhden sanomalehtitalon julkaisuista. Valitut artikkelit kuitenkin tarjoavat paljon analysoitavaa, monta hyvin erilaista ja rikasta näkökulmaa aiheeseen. Aineisto siis palvelee ennen kaikkea tarkoitustaan, eli auttaa vastaamaan tutkimusongelmaan. Tapaukseen perustuvassa laadullisessa analyysissä aineiston kattavuutta ei ajatella tilastollisin perustein (Eskola

& Suoranta 1998, 65). Tutkimuksen validiteetti toteutuu silloin, kun sillä saadaan tietoa tutkimuskohteesta tutkimusongelmaan vastaamalla.

3.4 Sanomalehtimedia todellisuuden rakentajana

Tutkimuksen aineisto koostuu joukosta Talvivaaran kaivokseen liittyviä sanomalehtiartikkeleita. Tästä ja tutkimuksen tieteenfilosofisesta taustasta johtuen on syytä käsitellä sanomalehtimedian roolia todellisuuden rakentajana. Suomi on sanomalehtimaa: lehtiä on runsaasti ja levikit ovat laajoja. Lisäksi sanomalehdistö on taloudelliselta volyymiltaan koko joukkoviestinnän suurin yksittäinen segmentti Suomessa. (Tilastokeskus 2012, 49–50.) Tässä valossa ei ole yllättävää, että (sanomalehti)median vaikutus ihmisten elämään on suuri. Erään tutkimuksen mukaan jopa 84 prosenttia suomalaisista uskoo, että medialla on paljon valtaa tavallisten ihmisten mielipiteisiin (Karppinen ym. 2010, 17). Arki ajattelussa mediaan viitataan usein mielipidevaikuttajana, joskin tämän tutkimuksen tieteenfilosofisena taustana toimivan sosiaalisen konstruktion näkökulmasta median rooli ihmisten elämässä on vielä tätäkin suurempi.

Mediatekstit, kuten sanomalehtikirjoitukset tai -uutiset, eivät sosiaalisen konstruktionismien teorian mukaisesti heijasta todellisuutta, vaan rakentavat todellisuudesta omia versioitaan, jotka vaikuttavat siihen, millä tavoilla asioista puhutaan ja ajatellaan (Fairclough 1997, 136). Media ei siis pelkästään muovaa olemassa olevia mielipiteitä, vaan se luo niitä. Kielenkäyttö rakentaa esimerkiksi erilaisia uskomuksia ja identiteettejä, jotka muovaavat kuvaamme todellisuudesta (Fairclough 1997; Hellgren ym. 2002). Kaikki mitä asiasta esitetään, perustuu siihen tapaan, jolla asia ilmenee (Perelman 2007, 103). Tästä johtuen tiedotusvälineiden tekstejä voidaan pitää herkkinä sosiokulttuuristen muutosten mittareina ja tekstejä arvokkaana materiaalina, kun kyseisiä muutoksia tutkitaan (Fairclough 1997, 73).

Mediaa ja eritoten sanomalehtimediaa pidetään yleisesti objektiivisena raportoijana, joka kertoo asioista todenmukaisesti. Mediatekstejä voidaan kuitenkin pitää kulttuurisina viestintäobjekteina, mikä tarkoittaa, että tekstit eivät ole ikinä

puolueettomia kuvauksia todellisuudesta. Tekstit sisältävät aina mielipiteitä ja kannanottoja (Hellgren ym. 2002, 124), vaikka niitä ei eksplisiittisesti ilmaistaisikaan. Mielipiteet ja kannanotot ilmenevätkin eritoten raportointiin keskittyvässä sanomalehtiteksteissä rivien välissä valintoina siitä, mitä kerrotaan, mitä ei, ja miten asioista puhutaan. Tällaisilla valinnoilla media automaattisesti korostaa tiettyjä todellisuuden versioita ja samalla marginalisoi toisia (Hellgren ym. 2002, 124).

3.5 Analyysiprosessin kulku

Diskurssianalyysin toteuttamiseen ei ole mekaanista kaavaa tai yhtä oikeaa tapaa (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Tutkimuksen luottavuuden ja yleisen läpinäkyvyyden takaamisen vuoksi on kuitenkin tarpeellista kuvata aineiston analyysiprosessi. Analyysiprosessi on kuvattu alla olevassa kuviossa (Kuvio 1). Kuvio on erittäin yksinkertaistettu versio analyysitavasta. Kuvio ei kuvaa, eikä sen ole tarkoituskaan kuvata, prosessia yksityiskohtaisesti vaan havainnollistaa analyysin kulkua ja sen tärkeimpiä vaiheita. Analyysiprosessin yksityiskohtainen selittäminen olisi kaikessa monimutkaisuudessaan ja hajanaisuudessaan mahdotonta eikä toisaalta tarpeellistakaan analyysitavan tai tutkimuksen ymmärtämisen kannalta. Kuten mainittu, diskurssianalyysiin ei ole mekaanista toteutustapaa tai -kaavaa eikä kuviota tule tulkita sellaiseksi tai sellaisen mukaelmaksi.

Kuvio 1. Yksinkertaistettu prosessikuvi analyysistä.

Aineiston analyysi suoritettiin karkeasti jaotellen kolmessa vaiheessa, jotka on havainnollistettu yllä olevassa kuviossa (Kuvio 1). Ydinaineisto oli valikoitu kokonaisaineistosta ennen kuvattua analyysiprosessin alkua. Ensimmäisellä lukukierroksella aineisto luettiin kokonaisuudessaan yleiskuvan saamiseksi ja tapauksen kontekstin kartoittamiseksi. Ensimmäinen lukukierros koostui alustavasta aihepiirien teemoittelusta sekä ydin- että kokonaisaineistosta. Tekstejä teemoiteltiin sekä aihepiireittäin (esimerkiksi ympäristö, ihmiset, talous) että sävyittäin (positiiviseen, negatiiviseen ja neutraaliin sävyyn Talvivaarasta puhuvat). Lisäksi ensimmäisellä lukukierroksella tehtiin muistiinpanoja niistä kielellisistä, tai toisin sanoen retorista, piirteistä (esimerkiksi adjektiivien runsas käyttö, kielikuvat, latautuneet ja voimakkaat sanat), jotka nousivat aineistosta erityisen voimakkaasti esille. Toisella lukukierroksella keskityttiin pelkästään ydinaineistoon. Lukukierroksella tunnistettiin ja kirjattiin lisää ydinaineistossa esiintyviä retorisia keinoja ja hahmoteltiin alustavasti niiden avulla rakentuvia diskursseja. Kolmannella lukukierroksella keskityttiin edelleen ydinaineistoon, tarkasteltiin rakentuneita diskursseja lähemmin sekä määriteltiin aineistosta toimijat, tietäjät ja pohdittiin diskursseihin liittyviä vastuukysymyksiä sekä Talvivaaralle määrittyvää roolia diskursseissa. Kolmannen lukukierroksen jälkeen

kokonaisaineisto luettiin uudelleen läpi tulosten vahvistamiseksi ja mahdollisten tarkennusten saamiseksi.

3.6 Tutkijan positio

Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan asema on erityisen keskeinen verrattuna esimerkiksi määrälliseen tutkimukseen (Eskola & Suoranta 1998, 20). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkija on aina osa tutkimuskohdetta, mikä antaa tälle paljon mahdollisuuksia, mutta tuo mukanaan myös runsaasti vastuuta. Tämän tutkimuksen tieteenfilosofinen tausta, sosiaalinen konstruktionismi, määrittää luonnollisesti tutkijan positiota ja siksi myös tutkimukseen liittyviä mahdollisuuksia ja vastuita. Kulttuuri vaikuttaa kaikkiin tutkimuksen tekoa koskeviin päätöksiin niin aineistonkeruusta sen analyysiin ja kirjoituksen viimeistelyyn. Tutkija on ihminen ja siksi aina sidoksissa kulttuuriinsa, eikä tutkimuskohteesta irrottautuminen, aineiston objektiivinen tulkinta ja puhtaasti rationaalinen päätöksenteko ole mahdollista saatika tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukaista. (Juhila 1999, 212–219.)

Tämän tutkimuksen ydinaineistoon on esimerkiksi valikoitu niin sanotusti näppituntumalla ja harkinnanvaraisesti sellaisia tekstejä, jotka tuntuivat tarjoavan runsaasti analysoitavaa heti ensisilmäyksillä. Ydinaineiston valikointiin vaikutti luonnollisesti myös se, mitä retorisesta diskurssianalyysistä oli ennen aineiston valintaa tiedossa. Samaan tapaan analyysi toteutetaan tutkijan omista kulttuurisista lähtökohdista, mikä vaikuttaa väistämättä tutkimuksen tuloksiin. Laadullisen tutkimuksen ja eritoten diskurssianalyysin lähtökohtana onkin tutkijan subjektiviteetin ja sen myöntäminen, että tutkija on aina olennainen osa tutkimusta (Eskola & Suoranta 1998, 211). Vaikka subjektiivisuuteen ja objektiivisuuteen liitetään käsityksiä epätarkkuudesta ja tarkkuudesta sekä epäluotettavuudesta ja luotettavuudesta, tässä järjestyksessä, subjektiivisuus on aina läsnä laadullisessa tutkimuksessa (Eskola & Suoranta 1998, 22). Sen sijaan, että turhaan pyritään puhtaaseen objektiivisuuteen, tutkijan tuleekin ensisijaisesti tiedostaa oman kulttuurisen taustansa vaikutus tutkimuksellisiin valintoihinsa ja pohtia niiden merkitystä tutkimuksen luotettavuuden

kannalta. Tutkijan tulee siis pystyä tiedostamaan oman sosiaalisen kontekstinsa vaikutus tutkimukseen (Splitter & Seidl 2011, 108). Jotta tämä onnistuisi, tutkijan tulee analysoida sekä omaa rooliaan tutkimuksessa että tutkimuskohteen roolia siinä kontekstissa, jossa se on. (Splitter & Seidl 2011, 109). Tämä on vähintäänkin haasteellista. Yhtäältä tutkijan täytyy pysytellä tietyn etäisyyden päässä tutkimuksen kohteesta. Toisaalta tutkimuksen toteuttamiseksi tutkijan tulee olla tarpeeksi lähellä kohdetta, jotta siitä on mahdollista saada syvälinen ymmärrys.

Eräs retoriikan tutkimuksen keskeisistä ajatuksista on niin sanottujen esioletusten tai esisopimusten olemassaolo. Koska ihmiset ovat yksilöitä, heidän tulkintaansa ohjaavat erilaiset esioletukset, mistä johtuen ihmiset eivät useinkaan ole samaa mieltä asioista. (Perelman 2007, 41–42.) Samankaltaisesta asiasta puhutaan myös diskurssianalyysikirjallisuudesta, joskin silloin viitataan esiymmärryksiin tai etukäteisorientaatioon. Esiymmärrys tai etukäteisorientaatio suhteessa tutkimuskohteeseen ohjaa jokaista tutkimusenteon vaihetta. (Jokinen & Juhila 1990, 78.) Tässä valossa suhtautumista tutkimuskohteeseen, Talvivaara-uutisointiin, ohjaavat tutkijan esioletukset mediasta, kaivosteollisuudesta, ympäristöstä ja niin edelleen. Samaan tapaan teoreettinen mielenkiinto esimerkiksi ympäristövastuuasioita kohtaan ideologisen mielenkiinnon sijaan vaikuttanee tutkimuskohteeseen suhtautumiseen. Vaikka valmiit jäsennykset pyritään analyysivaiheesta poistamaan, tutkija työskentelee aina esiymmärryksensä ja tietynlaisen etukäteisorientaation pohjalta. Kulttuurista kumpuavat esiymmärrykset vaikuttavat väistämättä niihin valintoihin, mitä tutkimukseen kirjoitetaan ja mitä ei, sekä siihen, millaisen kuvan rakentamiseen kyseiset valinnat osallistuvat. Ilman esiymmärrystä ja kulttuurin yhteisten käsitteellistämistapojen jakamista tutkimustyö ei kuitenkaan olisi edes mahdollista (Jokinen & Juhila 1990, 78).

3.7 Metodologisten valintojen luotettavuus ja eettisyys

Kuten jo mainittu, diskurssianalyysillä tai muillakaan laadullisen tutkimuksen menetelmillä ei pyritä yleispätevien päätelmien tekemiseen tai tulosten esittämiseen ainoana oikeina faktoina. Sen sijaan (retorisessa) diskurssianalyysissä tunnistetaan päätelmien ja faktojen sosiaalisesti rakentunut luonne, niin aineiston analysoinnissa kuin oman tutkimuksen arvioinnissa. Tutkija ei kuitenkaan voi esittää perusteettomia väitteitä saatika jättää tulkintaansa spekulointitasolle. Vaikka laadullisessa tutkimuksessa ja diskurssianalyysissä ei ole yhtä oikeaa tapaa aineiston tulkintaan, tutkijan tulee kyetä perustelemaan kaikki tutkimukselliset valintansa asianmukaisesti (Saaranen-Kauppinen & Puuniekka 2006).

Diskurssianalyysissä ei haluta esittää asioita ehdottomina faktoina; sillä pyritään nimenomaan keskustelun herättämiseen, ei sen lopettamiseen. Diskurssianalyysin taustalla vaikuttaa kuitenkin pyrkimys rehellisyyteen ja läpinäkyvyyteen tutkimuksen lukijan silmissä esimerkiksi kuvaamalla päättelyketjut niin yksityiskohtaisesti kuin tarkoituksenmukaista on (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Tässä kohtaa on kuitenkin olennaista erottaa aikaisemmin mainitut analyysiprosessi ja päättelyketju toisistaan. Analyysiprosessi on analyysin prosessi kokonaisuudessaan. Päättelyketju on analyysin aikana tapahtuva päätelmien ja ajatusten sarja, jonka pohjalta päästään tiettyihin tuloksiin ja johtopäätöksiin. Analyysiprosessi on siis ikään kuin yläkäsite, joka sisältää monia päättelyketjuja.

Tulosten esittäminen ilman siihen johtaneen päättelyketjun erittelyä murentaa tulosten vakuuttavuutta. Analyysin arvioitavuus onkin eräs analyysin luotettavuuden mittari. Arvioitavuudella viitataan siihen, että lukija pystyy seuraamaan tutkijan päättelyä. (Eskola & Suoranta 1998, 217.) Tulosten luotettavuutta ja vakuuttavuutta voidaan tukea myös vertaamalla niitä samasta aihealueesta mutta eri aineistosta tehtyjen tutkimusten tuloksiin. (Juhila & Suoninen 1999, 234–235.) Tämän tutkimuksen tuloksia voitaisiinkin verrata esimerkiksi Vaaran ja Joutsenvirran (2009) diskurssianalyttiseen

tutkimukseen tavoista, joilla Botnian kiistanalaisia tekoja Uruguayssa oikeutettiin tai rakennettiin sopimattomiksi suomalaisessa sanomalehtimediassa. Tuloksissa on havaittavissa samankaltaisia piirteitä esimerkiksi vallan suhteen: Botniassa ja Talvivaaralla kummallakaan ei juuri ole valtaa omaa mediakuvaansa koskien (Vaara & Joutsenvirta 2009, 94). Tätä näkemystä voidaan edelleen peilata jo luvussa 2 mainittuun Gillespien ja Dietzin (2009) argumenttiin epäonnistumisen vaikutusten heijastumisesta takaisin organisaatioon sen ulkopuolelta.

Tutkimuseettiset kysymykset metodologisten seikkojen kohdalla keskittyvät päättelyketjujen läpinäkyvyyden lisäksi aineistoon, sen hankintaan ja analyysitapaan. Tämän tutkimuksen aineisto on niin sanottu luonnollinen aineisto, joka on olemassa tai syntynyt tutkijasta riippumatta. Luonnolliset aineistot nähdään yleisesti ongelmattomina, varsinkin tapauksissa, joissa aineisto on julkista ja yleisesti saatavilla, kuten tämän tutkimuksen kohdalla. (Juhila & Suoninen 1999, 236.) Se, että aineisto on luonnollinen ja yleisesti saatavilla, ei kuitenkaan tarkoita, että sen analysointi ja tulosten kirjaaminen olisi ongelmaton. Niin tutkijan kuin tutkimuksen lukijan tulee kuitenkin ymmärtää, että, laadullisen tutkimuksen periaatteita mukailien, tutkimuksen tarkoituksena ei ole tehdä yleistettävissä olevia ehdottomia päätelmiä ilmiöstä. Tuloksia tulee siis aina tarkastella kontekstissaan ja tutkijan kulttuurisen taustan valossa.

Mediatekstien eettisyyttä on, monesta muusta luonnollisesta aineistosta poiketen, arvioitu jo sen kirjoitushetkellä. Tekstien eettisyyttä on pohdittu olettaen, että niiden tuottajat (eli Helsingin Sanomien ja Taloussanomien toimitus) ovat noudattaneet journalistien eettisiä periaatteita (kts. esim. Suomen Journalistiliitto 2012; Mäntylä 2008). Tässä valossa voidaan esimerkiksi olettaa, että siteeratuilta henkilöiltä on saatu lupa nimen julkaisemiseen, jolloin nimien mainitseminen tässä tutkimuksessa ei liene tutkimuseettisesti arveluttavaa. Lisäksi tutkimuksen varsinainen fokus ei ole yksittäisten ihmisten mielipiteissä. Tutkimuseettisiin kysymyksiin pyritäänkin tämän tutkimuksen kohdalla vastaamaan ennen kaikkea tuomalla tarkasti ja perustellusti esille tutkimusaihetta (kts. luku 1.2) ja aineistoa (kts. luku 3.3) koskevat valinnat. Varsinaisen

analyysin kohteena oleva ydinaineisto on lisäksi liitetty tämän tutkimuksen loppuun liitteeksi (Liite 1) luettavuuden ja läpinäkyvyyden takaamiseksi.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuudessa on kyse eritoten tiedeyleisön vakuuttamisesta ja tutkimusprosessin luotettavuudesta (Eskola & Suoranta 1998, 210–211). Tutkimusprosessin luotettavuutta voidaan arvioida monin eri tavoin, mutta tämän tutkimuksen tapauksessa on syytä kiinnittää huomiota eritoten analyysin kattavuuteen ja arvioitavuuteen luotettavuuden mittareina, joista jälkimmäisestä on tässä kappaleessa jo puhuttu päättelyketjujen yhteydessä. Analyysin kattavuudella tarkoitetaan sitä, että tulkintoja ei perusteta satunnaisiin aineistopoimintoihin, jotka tukevat (ennalta päätettyjä) tuloksia (Eskola & Suoranta 1998, 216). Tämän tutkimuksen tapauksessa aineisto toimii eräänlaisena ”pohdinnan katalysaattorina”, Eskolaa ja Suorantaa (1998, 216) lainaten. Analyysitapa on siis aineistolähtöinen, ja vaikka tiettyjä oletuksia mahdollisista tuloksista on ollut jo varsinaisen analyysin aloittamista, niistä on pyritty tietoisesti irtautumaan.

Metodologiaan liittyvien eettisten kysymyksien lisäksi itse tutkimuksen kirjoittamiseen liittyy seikkoja, joita on syytä pohtia tutkimusetiikan kannalta. Esimerkiksi lähdeviittausten asianmukainen käyttö aina tarvittaessa on seikka, johon tutkimusta kirjoitettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota. Lähdeviitaukset osoittavat lukeneisuutta, nostavat tutkimuksen vakuuttavuutta ja siksi parantavat myös sen luotettavuutta (vrt. Eskola & Suoranta 1998).

4 EPÄONNISTUMISDISKURSSIT

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen tuloksina kolme epäonnistumisdiskurssia, joita tarkastelemalla vastataan tutkimusongelmaan eli siihen, millaisena organisaation epäonnistuminen esitetään Talvivaaran sanomalehti uutisoinnin yhteydessä. Lisäksi luvussa tarkastellaan diskursseissa esiintyviä rooliasemia ja vastuita.

Tuloksina esitettävät epäonnistumisdiskurssit ovat piittaamattomuus-, epärehellisyys- ja osaamattomuusdiskurssit. Diskursseissa on samankaltaisuuksia ja limittäisyyksiä, mutta myös voimakkaita näkökulmaeroja eritoten vastuukysymyksiin liittyen. Jokaisen ydinaineiston tekstin taustalla vaikuttaa oletus siitä, että kaivoksen toiminta vaikuttaa aina (negatiivisesti) johonkin ulkopuoliseen ja usein viattomaan tahoon, esimerkiksi alueen asukkaisiin tai luontoon. Oletuksen kautta aineistossa rakennetaan voimakas vastakkainasettelu inhimillisten, pehmeiden arvojen ja liike-elämän kovien arvojen välille sekä kyseenalaistetaan kyseisten kovien arvojen hallitsevaa asemaa liike-elämässä ja yhteiskunnassa laajemmin. Tämä vastakkainasettelu on olennainen osa epäonnistumisen diskursiivista rakentumista aineistossa. Vastakkainasettelu ilmenee ja voimistuu eritoten siinä, miten ihmisistä ja luonnosta puhutaan verrattuna kaivokseen. Siinä missä kaivospuhe on teknistä, rationaalista ja asiantuntijavetoista, ihmisiin ja luontoon keskittyvät kuvaukset ovat erittäin kuvailevia, tunteisiin vetoavia ja romantisoivia. Vastakkainasettelua vahvistetaan myös kuvailemalla kahdenlaisia erilaisia kaivostoiminnan vaikutuksia: vaikutuksia ihmisten ja luonnon elämään ihmisten ja luonnon ja vaikutuksia kunnan-, alueen- tai kansantalouteen.

Siinä missä piittaamattomuus- ja epärehellisyysdiskurssissa kaivosorganisaation toimintaa kuvataan tarkoituksellisen harmillisena (jolloin edellä kuvailtu vastakkainasettelukin on kärjistetyimmillään), osaamattomuusdiskurssissa epäonnistumista inhimillistetään ja kaivoksen toimintaa surkutellaan. Lisäksi osaamattomuusdiskurssissa, jota voidaan tarkastella eräänlaisena vastadiskurssina, pyritään ensisijaisesti tuomaan esille tapahtumien harmillinen luonne ja osoittamaan epäonnistumisen moniulotteisuus. Piittaamattomuusdiskurssi sen sijaan pyrkii merkityksellistämään kaivoksen epäonnistumisen kyvyttömyydeksi tai haluttomuudeksi vastata yhteiskunnan ja liike-elämän normeihin sekä esittämään kaivoksen tarkoituksellisen pahana ja vastahakoisena. Samaan tapaan myös epärehellisyysdiskurssissa korostetaan pahuutta, mutta piittaamattomuusdiskurssista poiketen epärehellisyys nähdään vastuuttoman toiminnan mahdollistajana, ei sen piirteenä.

Myös vastuu- ja roolikysymykset vaihtelevat diskursseittain. Piittaamattomuus- ja epärehellisyysdiskurssi asettavat kaivosorganisaation pääasialliseen vastuuseen tapahtumista, mutta osaamattomuusdiskurssi lieventää kaivoksen osuutta sitä kuitenkaan kokonaan poistamatta. Kaivoksella nähdään osaamattomuusdiskurssissa olevan valtaa ja vastuuta vaikuttaa tapahtumien kulkuun, mutta eritoten valta on rajallista.

4.1 Piittaamattomuusdiskurssi

Piittaamattomuusdiskurssi on ydinaineistossa voimakkaimmin esiintyvä diskurssi, ja se aktivoituu seitsemässä kahdeksasta ydinaineiston artikkelista (kaikki muut paitsi HS1). Piittaamattomuusdiskurssissa epäonnistuminen ja vastuuttomuus merkityksellistetään nimensä mukaisesti ensisijaisesti piittaamattomuudeksi organisaation välittömän liiketoiminnan ulkopuolisista tahoista, tai sidosryhmistä, ja näiden hyvinvoinnista. Diskurssissa esiintyvät kolmannet osapuolet tai sidosryhmät ovat alueen asukkaat ja luonto erilaisine alaryhmineen (esim. lapset ja kalat). Koska kaivoksen katsotaan olevan piittaamaton näiden tahojen hyvinvoinnista, tahot esitetään diskurssissa passiivisina toiminnan kohteina tai uhreina. Piittaamattomuus sidosryhmistä sotii voimakkaasti yhteiskuntavastuuajattelua vastaan (esim. Carroll 1991) ja siksi leimaa kaivoksen piittaamattoman toimijan lisäksi voimakkaasti vastuuttomaksi toimijaksi. Diskurssissa siis oletetaan perinteisiä yhteiskuntavastuu- ja realistisia vastuuttomuustutkimuksia mukaillen, että vastuullinen yritys ottaa toiminnassaan huomioon myös kolmannet osapuolet (kts. esim. Wagner ym. 2008 tai Carroll 1991). Kaivosta kuvataan toimijana, joka aktiivisesti tavoittelee omaa etuaan piittaamatta toimintansa laajemmista vaikutuksista (vrt. McMahon 1999).

Piittaamattomuusdiskurssi puhuu kielellä, joka nojaa voimakkaasti menneeseen tapahtumien kuvailussa – kaivos on toiminut ja vahingot tapahtuneet. Myös kauttaaltaan latautuneen kielen ja negatiivissävytteisten sanojen runsaalla toistolla voimistetaan kuvaa piittaamattomuudesta. Edelleen piittaamattomuutta rakennetaan myös korostamalla harmillisen toiminnan jatkuvuutta. Kuva jatkuvuudesta ja sen myötä

piittaamattomuudesta voimistuu osaltaan myös uusimpien jätevesiallasvuotojen kohdalla (kts. luku 1.2).

Piittaamattomuusdiskurssissa tulee voimakkaimmin esille kaivoksen toiminnan kohteiden tai uhrien näkemys. Uhrin eli alueen asukkaat toimivat diskurssissa myös toisen uhrin, luonnon, äänenä. Diskurssissa on niin ikään nähtävissä tilanteen ulkopuolisten ja siinä valossa ainakin näennäisesti objektiivisten asiantuntijatahojen näkemyksiä. Asukkaat esitetään piittaamattomuusdiskurssissa tietäjinä ja asukkaiden aistinvaraiset havainnot kaivostoiminnasta ja sen vaikutuksista merkityksellisenä informaationa. Tätä informaatiota ja tietäjäkuvaa tuetaan kuitenkin säännöllisesti yliopistoissa toimivien asiantuntijoiden lausunnoin. Muille tilanteeseen kytkeytyneille asiantuntijatahoille (esim. Kainuun ELY-keskus ja Terveystieteiden tutkimuskeskus) annetaan myös ääntä, mutta huomattavasti vähemmän. Lisäksi nämä tahot esitetään kaivoksen liittolaisina. Kaivos esitetään piittaamattomuusdiskurssissa aktiivisena toimijana, johon liitetään mielikuvia häikäilemättömyydestä, välinpitämättömyydestä, ahneudesta sekä oman edun tavoittelusta ja toisaalta myös vanhanaikaisuudesta ja vastahakoisuudesta.

4.1.1 Epäonnistuminen piittaamattomuutena

Epäonnistuminen nähdään diskurssissa ensisijaisesti piittaamattomuudesta juontuvana kyvyttömyytenä vastata nykypäivän liike-elämän normeihin. Kaivosorganisaation ei katsota piittaavan välittömän toimintansa ulkopuolisista tahoista ja näiden hyvinvoinnista, mikä sotii vallalla olevaa ajattelutapaa vastaan. Ajatus mukailee relativismia: oikein on se, mitä milloinkin oikeana pidetään. Piittaamattomuusdiskurssissa hyödynnetään erityisesti kolmea retorista keinoa: perfektiä aikamuotona, jatkumoa ja negatiivisesti latautuneita sanoja. Jokainen näistä osallistuu vastakkainasettelun rakentamiseen kaivoksen ja alueen asukkaiden sekä luonnon välille ja tätä kautta merkityksellistää kaivoksen toimintaa piittaamattomaksi ja epäonnistuneeksi. Lisäksi jokainen näistä voidaan nähdä osaltaan vahvistavan diskurssia hallitsevaa tunteisiin vetoamisen retorista keinoa.

Piittaamattomuusdiskurssissa puhutaan pääasiallisesti perfektissä eli aikamuodossa, joka ilmaisee päättynyttä tekemistä tai tapahtumaa, jolla on merkitystä ja seurauksia nykyhetkessä (Hakulinen ym. 2005, 1461). Kyseisen aikamuodon avulla voidaan siis korostaa tapahtumien tai asioiden ja niiden seurausten vääjäämättömyyttä ja aktuaalisuutta. Perfektin menneestä raportoiva ja toteava ote korostaa sitä, että asiat ovat vain ikään kuin tapahtuneet, tilanne on hyväksyttävä ja seurauksien kanssa täytyy vain yksinkertaisesti elää. Tällainen puhe vaientaa vaihtoehtoisia ajattelu- ja toimintatapoja.

”Myös Talvivaaran lähellä sijaitsevan Kivijärven pohjaan on kertynyt runsaasti sulfaattia ja mangaania.” (HS4)

”Sotkamolaisen Talvivaaran nikkelikaivoksen kipsisakka-altaan jätevesivuoto on paljastunut niin myrkylliseksi, että se aiheuttaa tuhoa eliöille kaivoksen alapuolisissa vesissä.” (HS5)

Koska perfekti ilmaisee toimintaa, jonka seuraamukset ovat vielä olemassa, sitä voidaan käyttää toisen retorisen keinon, etäännyttämisen, vahvistamisessa. Perfektissä puhuminen korostaa seurauksia syyn sijaan, ja siksi toimija etäännyy kuvaillusta tilanteesta. Myös toimijan eli kaivoksen kommenttien huomattava vähyys (yhteensä neljä kommenttia seitsemässä uutisessa) piittaamattomuusdiskurssissa suhteessa muihin tahoihin luo kuvan, että Talvivaara nostaa kädet pystyyn ja vetäytyy tilanteesta. Kaivos on toiminut, ja nyt toiminnan ulkopuolisten ja viattomien tahojen tulee selvittää tilanteesta ja elää sen kanssa. Toisaalta voidaan tietenkin kysyä, onko Talvivaaran näkemykset jätetty teksteistä tarkoituksella pois vastapuolen näkökulman korostamiseksi. Diskurssissa rakennetaan kuitenkin kuva siitä, että ihmiset joutuvat ponnistelemaan tai tekemään ei-toivottuja tai epämiellyttäviä muutoksia, jotta elämä voisi jatkua.

Seurakunta ja Kajaanin kaupunki peruivat jo viime kesänä viisi erityislapsille ja nuorille tarkoitettua leiriä ihottumavaaran vuoksi. (HS2)

Hän [kaivosalueen läheisyydessä asuva Rauno Lukkari] on joutunut kuljettamaan saunavedet mökilleen traktorilla, koska Kalliojärven vettä ei saa käyttää löylyvetenä sulfaatti- ja metallipäästöjen vuoksi. (HS3)

”Löylynheiton yhteydessä alkoi viime kesänä kirvellä silmiä. Sen jälkeen olen rahdannut saunaveden kärryllä kotoani Iisalmesta. Hitsasin sitä varten vedenkuljetuskärryn”, betonityöntekijänä työskentelevä Surakka kertoo. (HS6)

Ritva Virkkunen kertoo, että uiminen piti lopettaa, kun jalkoihin tuli matonpesun jälkeen ihottumaa. (HS6)

Diskurssi esittää asukkailla olevan ajallisen ulottuvuuden perusteella etuoikeus alueeseen. Asukkaat ovat olleet alueella kauan ennen kaivosta. Toistuvat viittaukset aikaan (esimerkiksi ”kun ostin tontin 12 vuotta sitten”, ”vuosien uurastus mökin rakentamiseksi”, ”Jo Juhani Aho kävi aikoinaan siellä kalassa”, kaikki sitaatit HS6) rakentavat tätä mielikuvaa. Tämän pohjalta, diskurssiin vetoamalla, tilanne esitetään asukkaiden kannalta epärealistisena ja kaivoksen toiminta piittaamattomana.

Kysymys ajasta tulee kuvaan myös toisen piittaamattomuusdiskurssissa hyödynnettävän retorisen keinon, jatkumon, kohdalla. Jatkumolla tarkoitetaan tässä tapauksessa sitä, miten kaivoksen harmillista toimintaa kuvataan useita vuosia jatkuneeksi. Tekojen toistuvuus viittaa tarkoitukselliseen toimintaan, mikä tarkoittaa sitä, että kyseessä ei ole satunnainen vahinko. Tätä ajatusta tukevat myös kaivoksen historian viimeisimmät käänneet, kun sama jätevesiallas alkoi toistamiseen vuotaa (kts. luku 1.2). Samoin Talvivaaran toimitusjohtajan kommentit uuden vuodon odotettavuudesta voimistavat piittaamattomuuden kuvaa (Mainio 2013). Jatkumoa ja toiminnan tarkoituksellisuutta korostetaan lisäksi voimakkaasti ilmaisuin (esimerkiksi ”yli sata kertaa”) ja sanoin (esimerkiksi ”rajuimpia”).

Hän arvelee, että sulfaattia ja erilaisia metalleja on päässyt järveen jo usean vuoden ajan. (HS5)

Uraania uusien mittaustulosten perusteella on Lumijoessa 350 mikrogrammaa litrassa. Se on yli kolminkertaisesti yli suositusten.” (HS5)

Rajuimpia, yli sata kertaa luonnon sietokuvun ylittäviä metallipitoisuuksia, on mitattu ainakin viisi kertaa kaivoksen toimintavuosien aikana. (HS7)

Toiminnan aikana lähivesistä on mitattu useita kymmeniä 2–8-kertaisia ylityksiä. (HS7)

Kahdesta viimeisestä sitaatista ilmenee myös viimeinen tärkeä piittaamattomuusdiskurssia leimaava retorinen keino, voimakkaiden ja latautuneiden sanojen runsas käyttö. Läpi aineiston kieli on voimakasta ja negatiivisesti latautunutta (esimerkiksi ”raju”, ”kummallisia”, ”haisevassa”, ”ahdistuneena”, ”huolestuttavia”, ”runsaasti”, ”emme uskalla”, ”romahtanut”, ”liikaa”, ”monttu”, ”päästö” ja ”vuoto”, HS5 ja HS7). Latautunut kieli ja runsas kuvailevien sanojen käyttö tekee teksteistä voimakkaasti tunteisiin vetoavia. Eritoten sanan ”päästö” käyttö on mielenkiintoista, sillä se osallistuu selkeästi piittaamattomuuden kuvan konstruointiin. Sana toistuu useaan otteeseen ydinaineistossa (etenkin HS2, HS4 ja HS5). Päästön konnotaatiot ovat negatiivisia, ja se viittaa aina tarkoitukselliseen toimintaan. Jälleen kerran, tarkoituksellisesti harmillinen toiminta on piittaamattomuutta tai jopa pahuutta.

4.1.2 Vastuut ja rooliasemat piittaamattomuusdiskurssissa

Piittaamattomuusdiskurssista on tunnistettavissa kolme selkeää rooliasemaa: uhri (pääasiallinen ja toissijainen), toimija (eli taho, joka on vastuussa) ja tietäjä, joka vahvistaa toimija vastaan uhri -asetelmaa.

Piittaamattomuusdiskurssissa uhrin asemaan asetetaan alueen asukkaat, jotka toimivat myös toisen uhrin (luonnon) äänenä kuvailemalla aistinvaraisia havaintojaan luonnon epäilyttävistä muutoksista. Toisaalta luonto nähdään kuitenkin

piittaamattomuusdiskurssissa toissijaisena uhrina, jonka muutokset vaikuttavat pääasialliseen uhriin, ihmiseen. Luonto on tärkeä vain koska se vaikuttaa ihmisten elämään. Arvojärjestys ihmisen ja luonnon välillä ei jää diskurssissa epäselväksi, ja asetelma on monista yhteyksistä tuttu. Ihminen on luonnon yläpuolella ja luontoa tärkeämpi.

”Kesällä silmät turposivat ja niitä kutisi aina uimisen ja saunomisen jälkeen. Se toistui viisi eri kertaa, viimeksi elokuussa. Sain siihen antibioottikuurin”, kertoo sonkajärveläinen Mari Primetta. Myös kalat ovat kaikonneet perinteisiltä pyyntipaikoilta. ”Yhdeksänvuotiaalla pojallani on ollut ihottumaa. Vain mieheni on säästynyt oireilta. Myös mökkinaapurini ovat kertoneet kummallisista iho-oireista kaivoksen avaamisen jälkeen”, Primetta sanoo. Kiltuanjärven rantaan rakennetulla uudehkolla mökillä ei ole kaivoa, joten saunavesi kannetaan järvestä. Sonkajärven ja lähikuntien yhteinen ympäristöjohtaja Martti Veteli on kehottanut toistaiseksi välttämään järviveden käyttöä uimiseen ja saunomiseen. Syynä on järvien kohonnut sulfaatin ja mangaanin määrä. (HS4)

”Näistä metalleista tulee sellainen cocktail, ettei selkeää vaikutusta voi ennakoida tieteelliseltä pohjalta”, sanoo ympäristötieteiden professori Aimo Oikari Jyväskylän yliopistosta. [...] ”Emme ole voineet ihottuman vuoksi järjestää leirejä Kivijärvellä kahteen kesään. Ensimmäiset ihottumatapaukset havaittiin keväällä 2010. Saunomisen ja uimisen jälkeen nuoret valittivat ihon kutiamisesta”, Vehkaoja [Kajaanin seurakunnan erityisnuorisotyöntekijä] kertoo. (HS5)

Uhrin roolin lisäksi asukkaat esitetään tietäjinä. Aistinvaraisuuteen perustuvaa tietoa ajatellaan kuitenkin usein subjektiivisena ja vinoutuneena (vrt. esim. sanonta ”Sitä kuulee, mitä haluaa kuulla.”), mistä johtuen asukkaiden havaintoja tuetaan ulkopuolisten asiantuntijoiden lausunnoin sekä esittämällä kovia (tieteellisiä) faktoja, jotka sisältävät runsaasti numeerista ja teknistä kieltä. Lisäksi voidaan väittää, että jos

useampi taho esittää toisistaan riippumatta samanlaista tietoa, heidän voidaan katsoa olleen saman todellisen tapahtuman silminnäkijöinä (Perelman 2007, 94).

Vielä noin vuosi sitten Laakajärven syvänteessä oli sulfaattia eri vesikerroksissa 170–500 milligrammaa litrassa. Sen jälkeen velvoitetarkkailua on laajennettu. Vuoksen vesistön alin mittauspiste on Artjoki, jossa on myös havaittu hieman sulfaattia. Luontaisesti sulfaattia on Pohjois-Savon vesissä vähän, vain noin kaksi milligrammaa litrassa.
(HS4)

Asiantuntijalausunnoilla vahvistetaan tietäjien aseman lisäksi toimija vastaan uhri -asetelmaa. Kuten jo aikaisemminkin on sivuttu, kaivos esitetään piittaamattomuusdiskurssissa aktiivisena toimijana, johon liitetään negatiivisia mielikuvia esimerkiksi välinpitämättömyydestä ja oman edun tavoittelussa. Kaivoksen ja sen edustajien ei anneta mediassa käyttää piittaamattomuusdiskurssia. Diskurssi kuitenkin korostaa kaivoksen roolia aktiivisena toimijana, vastuullisena ja jopa syyllisenä. Kaivoksen näkemyksen puuttumisen voidaan yhtäältä tulkita viittaavan kiinnostuksen puuttumiseen kyseessä oleviin asioihin. Toisaalta medially on valtaa vaikuttaa siihen, kenen se antaa puhua ja millaisia rooliasemia se tarjoaa. Diskurssissa epäonnistuminen siis määrittää välittömän liiketoiminnan ulkopuolelta, ei organisaation sisällä. Tämä on linjassa esimerkiksi Langen ja Washburnin (2012) näkemyksen kanssa.

4.2 Epärehellisyysdiskurssi

Epärehellisyysdiskurssi on aineistossa pienimmässä osassa, mutta tulee silti selkeästi esiin erityisesti kahdessa (HS1 ja HS7) ydinaineiston kahdeksasta uutisesta, jotka kuvailevat kaivoksen ympäristölupaprosessia. Myös kokonaisaineistossa epärehellisyysdiskurssi aktivoituu ympäristölupaprosessiin liittyvissä uutisissa. Diskurssi liittyy siis sisällöllisesti yhtäältä kaivoksen ympäristölupien hankintaan ja

toisaalta lupien myöntämiseen, jolloin keskiöön nostetaan sekä kaivos että sen toiminnan mahdollistavat ja sitä valvovat viranomaistahot. Epärehellisyysdiskurssissa hyödynnetään retorisia keinoja eritoten sekä olosuhteisiin että yleisiin arvoihin vetoamista.

Epärehellisyysdiskurssissa kaivoksen toiminta kuvataan samaan tapaan piittaamattomuusdiskurssin kanssa tarkoituksellisen harmillisena ja omaa etua sidosryhmien kustannuksella tavoittelevana (vrt. McMahon 1999). Kaivos on siis tässäkin diskurssissa aktiivinen toimija eikä vain ajatunut nykyiseen tilanteeseensa. Toisaalta, siinä missä piittaamattomuuden vaikutukset kaivoksen ulkopuolelle ovat suoria, aistien avulla havaittavia ja fyysisiä tai kosketeltavia (esim. ihottuma), epärehellisyyden vaikutukset sidosryhmiin ovat välillisiä ja abstraktimpia. Epärehellisyyttä kuvataankin ensisijaisesti harmillisen toiminnan mahdollistajana ja eräänlaisena vahinkojen alkupisteenä.

Epärehellisyysdiskurssissa rakentuu selkeitä rooliasemia ja vastuuta eri tahoille ja toimijoille, joskin eri tavalla piittaamattomuusdiskurssiin nähden. Kaivos ja sen toiminnan mahdollistavat ja toimintaa valvovat viranomaistahot kuvataan diskurssissa toimijoina. Toimija-aseman mukana kaivos ja viranomaistahot asetetaan myös pääasiallisiksi vastuunkantajiksi. Kumpikin tahoista pyrkii diskurssissa kuitenkin oikeuttamaan omaa toimintaansa ja siirtämään vastuuta toiselle taholle mainituin retorisin keinoin. Lopullinen päätösvalta vastuun jakautumisesta on kuitenkin yliopistojen asiantuntijoilla, jotka jälleen kerran esiintyvät diskurssin tietäjinä ulkopuolisen ja (näennäisen) objektiivisen asemansa vuoksi.

4.2.1 Epäonnistuminen epärehellisyytenä

Epäonnistuminen rakennetaan ja määritellään diskurssissa jälleen ulkopuolisen silmin. Organisaation katsotaan epäonnistuneen siksi, että siihen ei voida enää luottaa. Luottamukselle annetaan diskurssissa suuri merkitys, ja se nähdään yhtenä (liike-)

elämän peruspilareista, jolle kaikki suhteet (esim. asiakas-, verkosto- ja työntekijäsuhteet) rakennetaan. Tässä valossa, jos organisaatioon ei luoteta, sen toiminta ei ole pitkällä aikavälillä mahdollista. Sisällöllisesti epärehellisyysdiskurssi aktivoituu eritoten uutisoinnissa kaivoksen toiminnan alkumetreistä sekä siihen liittyvästä ympäristölupien hakemisesta ja niiden myöntämisestä.

Poiketen piittaamattomuusdiskurssista epärehellisyysdiskurssin kieli on raportoivaa ja toteavaa, eikä se pyri vetoamaan tunteisiin esimerkiksi käyttämällä kuvailevaa kieltä. Lisäksi, edelleen poiketen piittaamattomuusdiskurssista, epärehellisyysdiskurssissa ei pyritä voimakkaasti rakentamaan vastakkainasetelmaa kaivoksen ja sen toiminnan ulkopuolisten sidosryhmien välille. Itse asiassa sidosryhmiä (eli tässä tapauksessa alueen asukkaita ja luontoa) ei sellaisinaan mainita. Siinä missä luontoon kuitenkin viitataan välillisin ja teknisin termein (esim. ympäristövaikutukset, ympäristölupa ja kantokykyarvio), alueen asukkaita ei diskurssissa oteta huomioon lainkaan.

Vastakkainasettelun rakentamisen sijaan epärehellisyysdiskurssi pyrkii ensisijaisesti jäsentämään ympäristölupaprosessia. Jäsentämisen kautta diskurssi koettaa ennen kaikkea identifioida syyllisen tai syylliset tapahtumille ja rationalisoida välillä absurdejakin piirteitä saanutta ilmiötä ympäristölupaprosessin kautta. Samalla tapaa esimerkiksi moninkertaista onnenpelivoittajaa epäillään helposti huijariksi, koska näin menestyksestä saadaan ymmärrettävä (Perelman 2007, 94). Absurdus ilmenee sekä yksittäisissä tapahtumissa (esim. syksyn 2012 kipsisakka-altaan vuoto, kts. esim. Laakso 2012) että koko yhtiön elinkaareissa: miten on mahdollista, että yhtiö, jolla oli kaikki menestyksen edellytykset, on muuttunut ”pelastajasta pahikseksi” (kts. esim. Frilander 2012)? Yhtäältä epärehellisyysdiskurssissa korostetaan kaivoksen omaa roolia, mutta toisaalta huomiota kiinnitetään myös sen toiminnan mahdollistaneiden viranomaistahojen osuuteen ja vastuuseen tapahtumista (kts. luku 4.2.2).

Diskurssin kieli ei ole lainkaan niin kuvailevaa ja voimakasta kuin piittaamattomuusdiskurssin. Samoin epärehellisyysdiskurssin yleissävy on toteavan etäinen, mikä viittaa diskurssin pyrkimykseen rationalisoida ja jäsentää tapahtumia.

Toisaalta kaivoksen osuuteen viitattaessa kieli on voimakkaampaa ja sanavalinnat latautuneempia.

”Kaivoksen ympäristölupa lienee ollut potaskaa. Siinä on joitain pitoisuustasoja, jotka ovat äärimmäisen korkeita.” (HS7)

”Päästöarvojen perustelevaaminen muiden kaivosten luvuilla on ontuvaa, sillä Talvivaarassa käytetään ensimmäistä kertaa maailmassa nikkelin erottamiseen niin kutsuttua biokasaliuotusta, eikä vastaavanlaisia kaivoksia ole muualla maailmassa.” (HS1)

Voimakkaamman kielen käyttö kaivoksesta puhuttaessa saa epärehellisyiden kohdentumaan nimenomaan Talvivaaraan eikä lupaprosessin toiseen osapuoleen, viranomaistahoihin. Kaivokseen liitetään diskurssissa myös mielikuvia pahantahtoisuudesta, ennen kaikkea koska epärehellisyys nähdään tarkoituksellisena, oman hyödyn vuoksi tehtävänä toimintana, samoin kuin vaikkapa piittaamattomuus. Pahantahtoisuutta ja epärehellisyyttä luonnehtii tarkoituksellisuuden rinnalla mielivaltaisuus, joka yhdistettynä kaivokseen luo voimakkaan negatiivisen latauman sanan Talvivaaran ympärille, etenkin kun lausujana on asiantuntija.

”Väkisin tulee mieleen, että Talvivaaralle on olemassa tärkeämpiä ja vähemmän tärkeitä vesiä” sanoo erikoistutkija Jaakko Mannio Sykestä.
(HS7)

Vaikka muut diskurssit hallitsevat aineistoa määrällisesti, epärehellisyysdiskurssi on sisällöllisesti hyvin voimakas ja sen yleissävy kaivoksen kohdalla syyttävä. Koska epärehellisyysdiskurssi keskittyy sisällöllisesti tarkastelemaan kaivoksen toiminnan alunperin mahdollistanutta lupaprosessia, kaivoksen katsotaan olleen epärehellinen ja paha alkumetreiltään, mikä edelleen voimistaa mielikuvaa epärehellisyydestä ja pahuudesta.

4.2.2 Vastuut ja rooli-asetemat epärehellisyysdiskurssissa

Epärehellisyysdiskurssissa keskeisiä toimijoita ovat kaivosorganisaatio ja viranomaistahot, kuten Kainuun ELY-keskus, joista kumpikin asetetaan syyllisen tai vastuullisen rooliin. Syyllisyydestä johtuen kumpaakaan toimijoista ei esitetä tietäjänä, vaan ”oikean” tiedon katsotaan olevan varsinaisen tilanteen ulkopuolisilla ja objektiivisilla tahoilla, yliopistoissa toimivilla ympäristöalan asiantuntijoilla.

Toinen diskurssin esittämistä syyllisistä, viranomaistahot, pyrkii epärehellisyysdiskurssissa legitimoimaan omaa toimintaansa diskursiivisesti ja samalla siirtämään vastuuta tapahtumista kaivokselle. Diskurssi sisältää siis eräänlaista valtakamppailua. Viranomaistahot oikeuttavat toimintaansa vetoamalla erityisesti siihen, miten heidän täytyy lähtökohtaisesti luottaa luvanhakijan sanaan – eihän toiminta olisi yksinkertaisesti mahdollista ilman luottamusta.

”Meidän on ollut pakko uskoa yritystä. Emme ole tunteneet hirveän tarkasti prosessia siinä vaiheessa” (HS1)

”Meidän on pakko luottaa, että hakija esittää oikeita tietoja.” Koivulan [Pohjois-Suomen aluehallintaviraston ympäristöneuvos] mukaan ympäristöviranomaiset ovat olettaneet, että kaivosalueella vuosina 2004–2006 tehtyjen kokeiden tulokset ovat kaikki luvassa esiintyvien lukujen taustalla.”Mutta sitä en tiedä, onko (kokeiden) raportoinnissa tapahtunut virheitä. Meillä oli kuitenkin taustalla jonkinlainen epäily, että ovatkohan ne sulfaattipitoisuudet niin pieniä.” (HS1)

Luottamus nähdään diskurssissa siis yksisuuntaisena: viranomaisten täytyy kyetä luottamaan kaivokseen, mutta kaivoksen ei täydy välttämättä luottaa viranomaiseen. Viranomaiset asetetaan siis tilanteessa auktoriteettiasemaan, mikä edelleen vahvistaa kaivoksen syyllisyyttä.

Viranomaistahot pyrkivät esittämään itsensä diskurssin sisällä auktoriteetteina. Viranomaiset pyrkivät siirtämään vastuuta Talvivaaralle kuvaamalla itsensä asiantuntijoiksi kertoessaan epäilyksistä lukuja kohtaan, kuten edellisestä sitaatista on nähtävissä. Viranomaiset myös siirtävät vastuuta ja oikeuttavat asemaansa vetoamalla päätöksenteon pohjana toimivan raportoinnin virheisiin ja kaivoksen aikoinaan uudenlaiseen toimintaprosessiin, jotka yhdessä saattoivat johtaa ympäristöluvan myöntämiseen väärin perustein. Kaivos pyritään siis esittämään aktiivisena toimijana, eräänlaisena perimmäisenä syyllisenä, jonka toiminta on johtanut viranomaisten virheisiin. Loppuviimeksi kyseinen näkemys on myös se, joka diskurssissa jää valtaan.

4.3 Osaamattomuusdiskurssi

Osaamattomuusdiskurssi on ydinaineistossa toiseksi eniten aktivoitua diskurssi, ja se aktivoituu erityisesti kolmessa ydinaineiston kahdeksasta uutisesta (HS1, TS1, HS7), ja se merkityksellistää organisaation epäonnistumisen sisäisiin prosesseihin ja toimintoihin kohdistuvaksi osaamattomuudeksi, joka on johtanut erilaisiin laajempiin seurauksiin. Diskurssi esittää osaamattomuutena laiminlyönnit, virheet ja/tai puutteet. Epäonnistuminen merkityksellistyy siis toisin sanoen rakenteelliseksi tai organisaation toimintapuitteisiin liittyväksi ilmiöksi. Diskurssi pyrkii kuitenkin kuvaamaan ilmiötä kokonaisvaltaisemmin ja ottamaan huomioon useampia tekijöitä kuin verrattain kärjistävät piittaamattomuus- ja epärehellisyysdiskurssit. Osaamattomuusdiskurssissa hyödynnettyjä retorisia keinoja ovat eritoten passiivimuodot ja toistuva kieltomuotojen käyttö, joiden avulla kaivoksen roolia epäonnistumisessa lievennetään.

Osaamattomuusdiskurssi on eräänlainen vastadiskurssi kahdelle aikaisemmalle diskurssille, sillä se esittää kaivoksen huomattavasti suopeammassa valossa. Kaivoksen tekemät virheet tunnistetaan ja niitä jäsenetään, mutta ote on empaattinen eikä Talvivaaraa aseteta yksin vastuullisen asemaan. Vastuu asetetaan tasavertaisesti kaivokselle ja erilaisille viranomaisille diskurssin tietäjien, yliopistojen asiantuntijoiden, taholta.

4.3.1 Epäonnistuminen osaamattomuutena

Osaamattomuusdiskurssissa epäonnistuminen määrittyy organisaation osaamattomuudesta ja huolimattomuudesta johtuvaksi kyvyttömyydeksi toteuttaa käytännön liiketoimintaa turvallisella ja vastuullisella tavalla. Osaamattomuusdiskurssi kuvaa kaivoksen eksplisiittisenä vastuullisena erilaisiin tapahtumiin ja osaamattomuuden seurauksiin, joista eniten medianäkyvyyttä lienee saanut kaivostyöntekijän tapaturmainen kuolema prosessiturvallisuuden laiminlyöntien vuoksi (kts. esim. Tirkkonen 2012). Osaamattomuusdiskurssissa epärehellisyiden ja esimerkiksi työntekijän kuoleman välille rakennetaan niin sanottu peräkkäisyyside, joka suuntautuu syiden tutkimiseen ja seurausten toteamiseen seurausten valossa. Diskurssissa argumentaatio keskittyy siis ilmiön selostamiseen ja selittämiseen sekä sen tekemiseen ymmärrettäväksi. (Perelman 2007, 93–94.)

Muista diskursseista, piittaamattomuudesta ja epärehellisyydestä, poiketen osaamattomuusdiskurssia luonnehtii kuitenkin vahingonomaisuus. Puutteet, laiminlyönnit ja niiden seuraukset ovat olleet vakavia, mutta puutteita ja laiminlyönnejä ei katsota aineistossa tarkoituksellisena toimintana vaan nimenomaan osaamattomuutena tai ajattelemattomuutena. Tämä tekee osaamattomuusdiskurssista myös suopeamman Talvivaaraa kohtaan verrattuna kahteen muuhun diskurssiin.

Turvallisuus- ja kemikaalivirasto Tukesin mukaan Talvivaaran Sotkamon kaivoksen työntekijän kuoleman aiheutti auki jäänyt kalkkikivilietelinjan venttiili. (TS1)

Tukesin onnettomuustutkintaryhmä totesi Talvivaaran prosessiturvallisuuden hallinnassa lukuisia puutteita, sillä työntekijän kuoleman aiheuttanutta tapahtumasarjaa ei ollut tehtaalla tunnistettu riskiksi. (TS1)

Tukesin mukaan myös Talvivaaran tehtaan turvallisuusvastuissa ja tiedonkulussa oli puutteita. Virasto velvoitti jo huhtikuussa kaivoksen korjaamaan turvallisuuspuutteita. (TS1)

Arvioinnissa esitetyt kaivoksen jätevesien sulfaattipitoisuudet on johdettu ”muiden kaivosten tyypillisistä arvoista”. Kaivosyhtiö ei pysty kertomaan, mistä arviointiselostukseen päätyneet luvut tarkalleen ovat peräisin. (HS1)

Kieltomuotojen toistuva ja runsas käyttö on retorinen keino, joka osallistuu selkeimmin osaamattomuusdiskurssin rakentumiseen. Ilmaisut kuten ”ei osata”, ”ei pystytä”, ”ei tunneta”, ”ei osata sanoa”, ”ei kiinnitetty huomiota”, ”ei tiedetä”, ”ei löydetä” maalavat selkeän kuvan kaivosyhtiön toiminnasta. Toimintaa kuvataan huolimattomana, osaamattomana ja ajattelemattomana. Samoin muut negatiivissävytteiset sanavalinnat (esim. ”on mennyt pieleen”, ”tapahtunut virheitä”, ”ontuvaa”, ”useita puutteita”, ”auki jääneeseen” ja ”ei ollut tehtaalla tunnistettu riskiksi”, HS1 ja TS1) korostavat osaamattomuuden ja huolimattomuuden mielikuvaa. Vaikka mielikuva on selkeä, Talvivaaraa ei tuomita ja syyllistetä. Sen sijaan Talvivaaraa käsitellään diskurssissa surkuteltavana raukkana, jota kohtaan osoitetaan sääliä ja jopa myötätuntoa. Diskurssin sävy on siis yleisesti ottaen täysin erilainen verrattuna piittaamattomuus- ja epärehellisyysdiskursseihin.

Kaivoksen osuus ja vastuu näyttäytyy pienempänä myös siinä, miten diskurssi ottaa huomioon myös muita, kaivoksen vaikutuspiirin ulkopuolisia tekijöitä.

Tyynen sään vuoksi rikkivetytitoisuudet eivät laskeneet, ja ilman suojainta liikkunut työntekijä menehtyi. (TS1)

Osaamattomuusdiskurssissa huomioidaan, että erilaisia syy-seuraus-suhteita on usein hankalaa, ellei jopa mahdotonta, tunnistaa ja todistaa. Kaivoksen toimintaa siis eräällä tapaa inhimillistetään: kaikki tekevät virheitä ja virheistä oppii. Tarkinkaan suunnitelma

ei aina pidä. Lisäksi ikävät tapahtumat voivat olla yllättäviä monen asian summia, mihin ei ole osattu tai kyetty varautua. Kaikkia riskejä on usein mahdotonta tunnistaa, ja joka ikiseen asiaan varautuminen ei ole realistista saatika mahdollista. Perelmaniin (2007) viitaten, diskurssissa pyritäänkin ennen kaikkea rakentamaan siteitä tapahtumien ja seurauksien välille. Siteillä pyritään eritoten järkeistämään tapahtumia ja tekemään niitä ymmärrettävimmiksi.

Toinen eritoten diskurssin yleissävyyden ja kaivoskuvaan vaikuttava retorinen keino on passiivien käyttö. Kun verbi on passiivimuodossa, tekijä on epämääräinen tai tuntematon (Hakulinen ym. 2005, 1254). Koska passiivimuodoissa subjekti, eli tekijä, ei ole keskiössä, niitä voidaan helposti hyödyntää erityisesti etäännyttämisessä. Toisin kuin piittaamattomuusdiskurssissa, jossa etäännyttämisen avulla voimistettiin kuvaa piittaamattomuudesta, osaamattomuusdiskurssissa etäännyttäminen kuitenkin palvelee Talvivaaraa ja lieventää sen osallisuutta tapahtumiin ja tekee siksi diskurssista kaiken kaikkiaan suopeamman yhtiötä kohtaan.

Viraston onnettomuustutkinnassa todettiin laiminlyöntejä tehtaan prosessiturvallisuuden hallinnassa ja tiedonkulussa. (TS1)

Ilman suojavarusteita näytekierröksellä olleen työntekijän kuolinsyyksi todettiin korkeat rikkivetytitoisuudet. (TS1)

4.3.2 Vastuut ja rooliasemat osaamattomuusdiskurssissa

Osaamattomuusdiskurssissa vastuu epäonnistumisesta langetetaan sekä kaivoksen että sen toimintaa valvovien viranomaistahojen harteille. Koska osaamattomuusdiskurssissa epäonnistuminen esitetään ensisijaisesti huolimattomina vahinkoina, ei kaivosta aseteta niin jyrkästi vastuunkantajan asemaan kuin muissa diskursseissa. Kaivos nähdään osaamattomuusdiskurssissa muiden diskurssien tapaan toimijana, mutta ei aktiivisena ja tarkoitushakuisena sellaisena, vaan pitemminkin passiivisena ja jopa (olosuhteiden)

uhrina. Kuten mainittu, osaamattomuusdiskurssi voidaankin nähdä eräänlaisena vastadiskurssina piittaamattomuus- ja epärehellisyysdiskursseille.

Siinä missä viranomaiset pyrkivät läpinäkyvyyteen ja sen kautta legitimoimaan toimintaansa selvittämällä luvanmyöntöprosessin taustoja, Talvivaaran kommentit keskittyvät virheiden myöntämiseen ja niiden korjaamishalukkuuden osoittamiseen.

Kaivosyhtiö ei pysty kertomaan, mistä arviointiselostukseen päätyneet luvut tarkalleen ovat peräisin. ”Selvitämme itsekkin asiaa. Tällä hetkellä en osaa sanoa, mitkä ne vertailukohtat ovat”, kertoo Talvivaaran ympäristöpäällikkö Veli-Matti Hilla. Hän kuitenkin myöntää, että arviointi on mennyt pieleen. Yhtiö selvittää parhaillaan, miksi. (HS1)

Talvivaara pyrkii teksteissä oikeuttamaan toimintaansa vetoamalla verrattain kepeästi arvioinnin ”pieleen menemiseen” eli pohjimmiltaan osaamattomuusdiskurssiin. Rehellisen kuvan antaminen onkin eräs tehokas retorinen keino, jolla yleisö saadaan puoltamaan näkemyksiä. Vahinkoihin perustuvan osaamattomuuden voidaan siis tulkita olevan ”pienempi paha” kuin tarkoituksellisen epärehellisyyden tai piittaamattomuuden.

Vaikka Talvivaara ja viranomaiset pyrkivät oikeuttamaan toimintaansa erilaisin keinoin, ne kumpikin esitetään osaamattomuusdiskurssissa jokseenkin tasavertaisina vastuullisina. Tämä eroaa selkeästi epärehellisyysdiskurssin antamasta kuvasta, vaikka diskurssit aktivoituvat suurilta osin samoissa teksteissä. Vaikka viranomaisten näkemys Talvivaaran osuudesta ja vastuusta on selkeä, diskurssi kokonaisuudessaan ei tue tätä näkemystä. Sen sijaan diskurssin tietäjät esittävät vastuun jakautuvan tasan kummallekin taholle. Diskurssin tietäjinä esitetään yliopistotaustaiset asiantuntijat, jotka auktoriteettiasemallaan vahvistavat kuvaa tasapuolisesta vastuusta.

Materiaalitekniikan professori Kari Heiskanen Aalto-yliopistosta toteaa, että päästöluvuille voi hakea suuntaa ainoastaan Suomen kaivoksissa yleisesti käytössä olevasta niin kutsutusta vaahdotusprosessista. [...] ”Se on selvää, ettei vastaavaa kaivosta ollut Suomessa” (HS1)

Selvityksen tulokset eivät tule yllätyksenä Jyväskylän yliopiston ympäristötieteiden professori Aimo Oikarille. ”Kaivoksen ympäristölupa lienee ollut potaskaa. Siinä on joitain pitoisuustasoja, jotka ovat äärimmäisen korkeita. Oikarin mukaan teoria kantokykyarviosta tunnettiin jo kaivoksen ympäristövaikutusten arviointia tehtäessä. ”Mutta todennäköisesti niitä ei haluttu ymmärtää.” (HS7)

Voimakas ja eksplisiittinen kieli (edellisissä sitaateissa viittaukset tilanteen selkeyteen ja sanat kuten ”potaskaa” ja ”äärimmäinen”) ei jätä tulkinnan varaa saatika mahdollisuutta kyseenalaistaa asiantuntijoiden auktoriteettiasemaa diskurssin tietäjinä. Jälleen epäonnistuminen määritellään kaivostoiminnan ulkopuolelta. Kumpikin tahoista on ollut osaamaton tai vähintäänkin huolimaton ja epäonnistunut, joskin eri tilanteissa.

5 YHTEENVETO

Tutkimuksen tulokset, piittaamattomuus-, epärehellisyys- ja osaamattomuusdiskurssi, rakentuvat aineistossa erilaisia retorisia keinoja hyödyntäen. Retorisilla keinoilla pyritään eritoten piittaamattomuusdiskurssissa luomaan voimakas vastakkainasettelu organisaation ja sen välittömän liiketoiminnan ulkopuolisten tahojen välille. Kaivoksen toiminnan vaikutuksia peilataan tavallisten ihmisten elämän lisäksi laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin ja tuodaan esille kaivostoiminnan kansantaloudelliset vaikutukset, joista puhutaan yleisimmin työllisyytenä. Kyseessä on siis pohjimmiltaan eturistiriita yksittäisen ihmisen ja kansantalouden välillä.

Työllisyys, sen lasku ja sen taustalla olevat kansantaloudelliset ja globaalit talousongelmat ovat viimeisen parin vuoden aikana saaneet runsaasti mediahuomiota.

Hyvinvointiyhteiskunta, jollaiseksi Suomea usein ajatellaan, käsitteenä sisältää oletuksen korkeasta työllisyydestä, ja työ on Suomessa korkealle arvostettu asia ja jopa hyve. Toisaalta suomalainen maailmankatsomus arvostaa myös yksilön oikeudet ja vapaudet korkealle. Aineiston ja diskurssien voidaankin katsoa osallistuvan keskusteluun siitä, kumpi tulisi asettaa etusijalle: yksilön tämän hetkinen hyvinvointi, mielekäs ja inhimillinen elämä vai kansantalouden pitkän aikavälin näkymät, jotka toisaalta osaltaan mahdollistavat yksilön mielekkään elämän? Tilanteesta voidaan löytää samankaltaista paradoksaalisuutta kuin ikuisuuskysymyksestä ”Kumpi tuli ensin, muna vai kana?”

Esitettyjä diskursseja voidaan tarkastella eräänlaisina piilevinä taustasyinä organisaation epäonnistumiselle, vaikka niiden identifioiminen puhtaasti syiksi ei missään nimessä ole tutkimuksen tarkoitus. Piittaamattomuuden voidaan kuitenkin katsoa eräällä tavalla johtaneen ympäristöongelmiin samoin kuin epärehellisyyden. Osaamattomuuden ja piittaamattomuuden sen sijaan voidaan katsoa aiheuttaneen työntekijän menehtymisen. Tällaiset huomiota herättävät käänneet johtivat runsaaseen mediahuomioon. Media osallistuu vahvana mielipidevaikuttajana epäonnistumisen kuvan rakentamiseen ja sen vaikutusten projisoimiseen takaisin yritykseen tuomalla julki (organisaation kannalta epämiellyttäviä) tapahtumia tai niiden ketjuja. Jokaisen diskurssin tapauksessa onkin selkeää, miten epäonnistuminen määrittellään kaivosorganisaation ulkopuolisten tahojen toimesta, eikä organisaatiolla itsellään ole tähän juuri sanavaltaa (vrt. Vaara & Joutsenvirta 2009 tai Livesey 2001).

Säännöllinen negatiivissävytteinen uutisointi vahvistaa jatkuvasti kuvaa epäonnistumisesta ja pahuudesta, koska ihmismielellä on taipumus jäsentää tapahtumia kokonaisuuksiksi ja jatkumoiksi. Esimerkiksi uutisointi jätevesipäästöistä yhtenä päivänä ja kalakuolemista seuraavana saavat ihmiset helposti näkemään jätevedet syynä ja kalakuolemat seurauksena, vaikka todellisuudessa tapahtumilla ei olisi mitään yhteyttä. Samaan tapaan toistuvat jätevesialtaiden vuodot rakentavat piittaamattomuuden jatkumoa. Tuloksien keskittyminen Talvivaaran kuvaamiseen nimenomaan negatiivisessa valossa sekä aktiivisesti ja tarkoituksellisesti pahana entiteettinä voidaan yhdistää sanontaan ”paha saa palkkansa”. Koska Talvivaara on

paha, se ikään kuin ansaitsee olla median riepoteltavana. Median valtaa ei diskursseissa tai muutenkaan Talvivaara-uutisoinnin yhteydessä kyseenalaisteta. Sen sijaan media nähdään eräänlaisena sankarina tai robinhoodina, joka tuo julki yhteiskunnan epäkohtia. Kuva tarkoituksellisesta epärehellisyydestä ja piittaamattomuudesta vahvistaa lisäksi ajatusta siitä, että Talvivaara ansaitsee mittavan negatiivisen mediahuomion aiheuttamat seuraukset. Negatiivisen huomion seuraukset heijastuvat siihen takaisin viiveellä esimerkiksi yleisen luottamuksen pulan aiheuttamana pörssikurssien syöksynä, joka koetteli organisaatiota etenkin loppuvuodesta 2012 ja uudestaan huhtikuussa 2013 (ks. esim. Melender 2012). Toisaalta voidaan myös miettiä, millainen puhe Talvivaarasta on enää mahdollista ollakseen vartenotettavaa

Taulukko 2. Yhteenveto diskursseista.

DISKURSSI	MIHIN DISKURSSI PYRKII	KENELLÄ ON TIETO	KAIVOSKUVA	MITÄ EPÄONNISTUMINEN ON
Piittaamattomuus	Vahvistamaan vastakkainasettelua liiketoiminta- ja ihmisarvojen välillä	Tavallisilla ihmisillä, alueen asukkailla	Aktiivinen toimija, ahne oman edun tavoittelija, vastahakoinen ja vanhanaikainen	Kyvyttömyyttä tai haluttomuutta ottaa huomioon liiketoiminnan vaikutukset sen ulkopuolisiin tahoihin
Epärehellisyys	Identifioimaan syyllisen tapahtumiin ja sitä kautta järkeistämään tapahtumia	(Yliopistojen) asiantuntijoilla	Aktiivinen toimija, selkeä syyllinen, paha	Yleisen luottamuksen puutetta
Osaamattomuus	Osoittamaan epäonnistuminen moniulotteisena ilmiönä	(Yliopistojen) asiantuntijoilla	”Passiivinen” toimija, huolimaton, raukka, ajoittain jopa olosuhteiden uhri	Rakenteellista tai toimintapuitteisiin liittyvää kyvyttömyyttä ja/tai puutteita

Vallitsevat epäonnistumisen ymmärrystavat, eli tässä tutkimuksessa esitetyt diskurssit, viittaavat siihen, että epäonnistumista ajatellaan monilla eri tavoilla (kts. ylläoleva Taulukko 2). Yhtäältä epäonnistumiseen yhdistetään ”paha saa palkkansa” -ajattelua kuten piittaamattomuusdiskurssissa, mutta toisaalta epäonnistuminen nähdään onnettomien sattumuksien sarjana kuten osaamattomuusdiskurssissa. Yhdessä diskurssit rakentavat epäonnistumisesta kuitenkin jotain, joka kumpuaa organisaation toiminnasta ja rakenteista, mutta joka määritellään loppupeleissä organisaation ulkopuolelta.

Koska piittaamattomuusdiskurssi aktivoituu ydinaineistossa kaikkein eniten, epäonnistuminen ymmärretään pitkälti piittaamattomuusdiskurssin kautta. Epäonnistuminen nähdään siis ensisijaisesti tietynlaisen toiminnan seurauksena ja jopa valintana, johon organisaatiolla on mahdollisuus vaikuttaa. Ajatus on linjassa organisaatiotutkimuksessa vallitsevan epäonnistumisen realistisen tutkimusperinteen kanssa. Toisaalta ajatus kuitenkin poikkeaa vallitsevasta tutkimusperinteestä siinä mielessä, että piittaamattomuusdiskurssissa epäonnistuminen merkityksellistetään eräänlaiseksi rangaistukseksi pahoista tai sopimattomista teoista. Tämä ei ole yllättävää, sillä monia elämän osa-alueita hallitsee idealistinen ajatus siitä, että jos teet hyvää, saat hyvää. Se, että epäonnistuminen nähdään asiana, johon voi vaikuttaa, korostaa organisaation vastuuta epäonnistumisessa. Tämä ilmenee piittaamattomuus- ja epärehellisyysdiskurssien syyttävässä sävyssä Talvivaarasta puhuttaessa. Talvivaara nähdään päävastuullisena omaan epäonnistumiseensa, eikä sitä kohtaan tunneta sympatiaa. Mielenkiintoinen huomio piittaamattomuusdiskurssin rooliasemien kohdalla on erityisesti se, miten diskurssi esittää ihmisen ainoana tahona, jolla on itseisarvoa. Kaikki muut asiat (diskurssissa luonto) sen sijaan saavat arvonsa siitä, miten ne palvelevat ihmisten tavoitteita. Kyseessä on siis ennen kaikkea utilistinen eli puhtaaseen hyötyajatteluun perustuva suhtautuminen luontoon. (Pietarinen 1997, 32).

Epärehellisyysdiskurssi korostaa luottamuksen merkitystä liiketoiminnassa. Yleisen, organisaation ulkopuolelta tulevan luottamuksen puute nähdään merkinä epäonnistumisesta. Diskurssi esittää epäonnistuneen organisaation siis sellaisena, jonka legitimitetti on kärsinyt (vrt. Gillespie & Dietz 2009, 128–129). Epärehellisyysdiskurssi kuvaa organisaation pääasiallisena vastuullisena epäonnistumiseen piittaamattomuusdiskurssin tavoin. Vaikka Talvivaara asetetaan diskurssissa päävastuuseen, diskurssi esittää osavastuulliseksi kaivoksen toimintaa valvovat viranomaistahot. Epäonnistumiseen liitetään siis niin organisaation sisäisiä kuin sen ulkoisia seikkoja, kuten esimerkiksi Mellahin ja kollegoiden (2002) tutkimuksessa, pääpainon ollessa kuitenkin sisäisissä seikoissa. Viranomaistahot sijoitetaan diskurssissa eräänlaiseen mahdollistajan rooliasemaan: ilman niitä epärehellisyys ei olisi ollut mahdollista eikä organisaatio olisi kenties epäonnistunut. Mahdollistajan käsite tulee diskurssissa esille myös epärehellisyyden ja

vastuuttomuuden suhdetta tarkastellessa. Epärehellisyys kuvataan nimenomaan vastuuttomuuden mahdollistajana eikä sen piirteenä. Epärehellisyyttä sellaisenaan ei siis itsessään esitetä diskurssissa vastuuttomuudeksi. Tämä päätelmä poikkeaa huomattavasti niistä tutkimuksista, joissa vastuuttomuutta käsitellään joko lain- tai moraalinvastaisuutena (esim. Baucus & Near 1991 tai Wagner ym. 2008).

Osaamattomuusdiskurssi sen sijaan esittää epäonnistumisen moniulotteisena ilmiönä. Epäonnistumiseen ei diskurssissa esitetä selkeää ja yksiselitteistä syyllistä tai päävastuullista, vaan siinä tunnustetaan monien eri tekijöiden vaikutus, eikä suoraviivaisia syy-seuraus-suhteita pyritä löytämään. Organisaatiolla katsotaan olevan mahdollisuuksia vaikuttaa onnistumiseensa esimerkiksi pitämällä huolta työturvallisuusseikoista ja muista puitteista, mutta vaikutusmahdollisuuksia pidetään kuitenkin rajallisina. Maailma kuvataan osaamattomuusdiskurssissa arvaamattomana ja epävarmana paikkana, jossa toimivat organisaatiot voivat vain tehdä parhaansa – ja toivoa parasta. Epäonnistuminen (tai onnistuminen) ei ole siis ennustettavissa oleva ilmiö. Ajatus on vastakkainen epäonnistumisen realistisen tutkimuksiin nähden, joissa epäonnistuminen nähdään tiettyinä ennustettavissa olevana tilana, joka voidaan tiettyjä käytäntöjä hyödyntämällä välttää tai siihen joutumisen mahdollisuuksia arvioida rationaalisesti (vrt. esim. Pompe & Bilderbeek 2005).

Suomalainen sanomalehtimedia ei anna puheenvuoroja tasapuolisesti epäonnistumisen suhteen, vaan asiantuntijat hallitsevat diskursseja. Ajankohtaisiin ilmiöihin kantaa ottaminen on suomalaisessa yhteiskunnassa varattu nimenomaan asiantuntijoille. Ihminen saa yhdessä diskurssissa (piittaamattomuusdiskurssi) puheenvuoron, mutta puhetta tuetaan toistuvasti asiantuntijalausunnoin. Aistinvaraiseen informaatioon perustuvaa ja tunteiden värittämää ihmispuhetta ei esitetä sellaisenaan uskottavana, vaan sen uskottavuutta pönkitetään teknis-rationaalisella ja tieteellisellä asiantuntijapuheella. Kaivos sen sijaan ei saa diskursseissa juuri ollenkaan puhemahdollisuutta. Kyseessä on siis ennen kaikkea epätasa-arvoinen asetelma, jossa asiantuntijat nostetaan korkeimmalle jalustalle. Asiantuntijakeskeisyydessä on ongelmansa, sillä se korostaa tiettyjä todellisuuden versioita ja samalla marginalisoi toisia (vrt. Hellgren ym. 2002, 124), eli rakentaa tai uusintaa hegemonisia diskursseja.

5.1 Kontribuutio

Tutkimus ja sen tulokset laajentavat epäonnistumis- ja vastuuttomuustutkimuksen kenttiä organisaatiotutkimuksen piirissä osallistumalla keskusteluun sosiaalisen konstruktion näkökulmasta. Tuloksiin viitaten, epäonnistumista ja vastuuttomuutta ei tulisi merkityksellistää vain luetteloksi tapahtumia, jotka voivat uhata organisaation maksukykyä ja/tai sen sidosryhmiä ja niiden hyvinvointia. Epäonnistuminen ja vastuuttomuus eivät ole staattisia olemassaolon tiloja, vaan ne rakentuvat jatkuvasti uudelleen ja uudelleen siinä hetkessä sekä kulttuurisessa kontekstissa, jossa niitä tarkastellaan. Tämän ajatuksen avulla voidaan ymmärtää paremmin organisaatioiden ja yhteiskunnan välistä kompleksia valta-asetelmaa tai suhdetta, joka vaikuttaa väistämättä organisaation legitimitettiin saamiseen ja säilymiseen.

Säilyttääkseen legitimitettinsä eli oikeutuksen olemassaololleen, organisaation täytyy kyetä olemaan kytköksissä aikaansa ja muuttumaan sen mukana. Koska epäonnistuminen ja vastuuttomuus määritellään loppuviimeksi organisaation ulkopuolelta, sen täytyy olla tietoinen kyseiseen ulkopuoliseen määritelmään vaikuttavista kulttuurisista seikoista, kuten esimerkiksi sosiaalisista normeista tai vallitsevista trendeistä. Organisaatiot voivat pysyä kytköksissä aikaansa monella erilaisella keinolla. Eräs keino on seurata niin kutsuttuja mielipidejohtajia, oli mielipidejohtaja yksittäinen vaikutusvaltainen henkilö tai vaikkapa sanomalehti (Kjaer & Slaatta 2007). Organisaatio ja sen menestys on aina kytköksissä siihen kulttuuriin, jossa se toimii, ja siksi vallitsevaa kulttuuria sekä sen hegemonisia diskursseja, jotka ohjaavat kaikkea toimintaa, ei yksinkertaisesti voi jättää huomiotta. Parhaiten tutkimustuloksia pystyvät käytännön tasolla hyödyntämään siis organisaatiot ja niiden johto. Koska kysymyksessä ovat loppupeleissä erilaiset julkiseen imagoon liittyvät seikat, tutkimustuloksia voitaisiin soveltaa myös esimerkiksi puoluepolitiikkaan, jossa yksittäisen puolueen tai kansanedustajan mielletty imago ohjaa voimakkaasti sen menestystä.

Tutkimuksen diskurssit nostavat esiin myös sen, miten epäonnistuminen on itse asiassa pitkälti kyvyttömyyttä elää ja muuttua ajassa, mikä on jokseenkin linjassa esimerkiksi Ooghen ja De Prijckerin (2008) näkemyksen kanssa. Ooghe ja De Prijcker (2008) kuitenkin esittävät epäonnistumisen juontavan juurensa kyvyttömyydestä sopeutua konkreettisiin muutoksiin (esimerkiksi lainsäädännön muutokset). Tämän tutkimuksen diskurssit sen sijaan esittävät epäonnistumisen kyvyttömyytenä sopeutua nimenomaan abstraktien sosiaalisten normien tai hegemonisten ajattelutapojen muutoksiin. Epäonnistuminen, onnistuminen, vastuuttomuus ja vastuullisuus ovat määrittelykysymyksiä, ja mittarien muuttuessa määritelmäkin muuttuu. Muutama vuosikymmen sitten kaivoksen toimintaa ei olisi pidetty läheskään niin arveluttavana kuin nykypäivänä, kun odotukset liiketoimintaa kohtaan ovat täysin erilaiset. Päätelmä mukailee esimerkiksi Liveseyn (2001), Gillespien ja Dietzin (2009) tutkimuksia. Kaivoksen toimintaa oltaisiin saatettu muutama vuosikymmen taaksepäin pitää jopa täysin hyväksyttävänä.

Nykypäivän liike-elämä on kuitenkin hyvin erilaista, ja sitä leimaa muun muassa vaatimus läpinäkyvyydestä (kts. esim. Goleman 2009, kasvavat vaatimukset ns. radikaaliin läpinäkyvyyteen liike-elämässä). Organisaatioiden odotetaan pystyvän kertomaan avoimesti ja puhtain paperein koko tuotantoprosessistaan raaka-aineiden hankinnasta lähtien. Puhtaat paperit voi kuitenkin antaa vain tilanteen tarkastelija, joka on kulttuurinsa tuotos. Ja kun kulttuuri muuttuu, tarkastelija muuttuu, ja niin muuttuvat puhtaiden papereiden perusteetkin. Palaten relativismin käsitteeseen, oikeaa on se, mitä milloinkin oikeana pidetään.

Lainsäädännölliset muutokset ovat tukeneet ja vauhdittaneet liike-elämän normien muutosta. Eritoten ympäristölainsäädäntö ja ympäristönsuojelu ovat ottaneet isoja harppauksia viime vuosikymmeninä. Esimerkiksi Suomessa vesien suojeluun herättiin 60-luvun alussa vesilain tullessa voimaan, ja lakia on päivitetty säännöllisesti (kts. esim. Oikeusministeriö 2004). Yrityksiltä odotetaan ja vaaditaan entistä enemmän monelta suunnalta. Kyvyttömyys toimia odotusten ja vaatimusten puitteissa leimaa organisaation helposti epäonnistuneeksi ja/tai vastuuttomaksi. Nykyisin on jossain määrin itsestään selvää, että odotukset, vaatimukset ja esimerkiksi ympäristönsuojelu kuuluvat siihen,

mikä yrityksen pitää toiminnassaan ottaa huomioon. Näiden itsestänselvyiden vuoksi niissä epäonnistuminen on vähintäänkin hämmentävää. Sama hämmennys koskee myös viranomaisten epäonnistumista (vrt. luku 4.2, epärehellisyydiskurssi). Suomessa on totuttu siihen, että viranomaisiin voidaan luottaa ja että viranomaistahot osaavat ja pystyvät hoitamaan myös ympäristöasioita. Toisaalta tämäkin voi olla median rakentama mielikuva. Ehkäpä epäonnistumisiin kiinnitetään mediassa runsaasti huomiota juuri siksi, että niitä ajatellaan yleisesti eräänlaisiksi poikkeustiloiksi, joita tulisi välttää. Vaikka epäonnistumisen tutkimus sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta on kasvussa, realistinen sävy ei näytä väistyvän ainakaan arkiajattelussa.

Ajatus poikkeustilasta voidaan viedä myös yksittäisen ihmisen tasolle. Media paisuttelee usein pienimmänkin epäonnistumisen valtavaksi negatiiviseksi tapahtumaksi. Liiottelu lähettää selvän viestin: epäonnistuminen on häpeällistä, ei missään nimessä hyväksyttävää ja jopa pelottavaa. Tämä hegemoninen ajatus on vähintäänkin arveluttava yhteiskunnassamme, jossa puhutaan jatkuvasti ihmisten suoriutumispaineista niin koulussa, työssä kuin vapaa-ajalla. Suoriutumispaineet voivat juontua nimenomaan epäonnistumisen pelosta ja ne voivat johtaa vakaviin (mielen)terveydellisiin ongelmiin. Arkiajattelu kaipaa kipeästi osaamattomuusdiskurssin solidaarisuutta.

5.2 Jatkotutkimusaiheet

Eräs tutkimuksen aikana esille nousseista avainkysymyksistä on se, miten hegemoninen diskurssi muuttui uutisoinnin myötä, eli siis se, miten Kainuun pelastajasta tuli eräänlainen rakkikoira. Vaikka tutkimuksessa sivutaan väistämättä tätä muutosta, sen yksityiskohtaisempi selvittäminen olisi eräs potentiaalinen jatkotutkimuksen aihe. Jatkotutkimus keskittyisi tällöin nimenomaan uutisointiin prosessina ja tarkastelisi sen erilaisia vaiheita sekä käännekohtia. Tällöin tutkimusilmionä olisi median rooli organisaatioiden elämässä ja median rooliin sekä vastuuseen liittyvät eettiset kysymykset. Kuten mainittu, median arvovaltaa ja uskottavuutta ei esimerkiksi tämän

tutkimuksen diskursseissa tai muutenkaan Talvivaara-uutisoinnin yhteydessä kyseenalaisteta.

Muutosprosessiin keskittyvässä tutkimuksessa voitaisiin tarkastella myös organisaation toimitusjohtaja Pekka Perän johtajakuvan muuttumista esimerkiksi kuva-analyysin keinoin. Esimerkiksi tämän tutkimuksen kokonaisaineisto sisälsi runsaasti kaivokseen ja toimitusjohtaja Perään liittyviä kuvia, joiden tunnelma muuttui selkeästi aineiston julkaisuvuosien aikana. Kuva-analyttisen otteen käyttäminen tässä tutkimuksessa diskurssianalyysin rinnalla olisi ollut mahdollista ja mielekäästä, joskin tällöin tutkimus olisi laajentunut liikaa.

Kuten tutkimuksen tuloksista käy ilmi, Talvivaaran näkökulma jää pääasiassa pois sitä koskevassa, erityisesti negatiivissävyisessä uutisoinnissa. Tutkimusta voisikin laajentaa etsimällä aineistoon myös tekstejä, jotka sisältävät runsaasti Talvivaaran kommentteja. Tällöin pystyttäisiin selvittämään myös niitä tapoja, joilla organisaatio itse merkityksellistää epäonnistumista ja vastuuttomuutta, ja mahdollisesti vertailemaan organisaation näkemystä median (tai toisin sanoen yhteiskunnan) näkemykseen. Tutkimusta voitaisiin laajentaa myös ottamalla aineistoon muiden sanomalehtitalojen julkaisemia tekstejä, jolloin olisi mahdollista saada vielä rikkaampi näkökulma epäonnistumisen ja vastuuttomuuden diskursiiviseen rakentumiseen. Vaihtoehtoisesti voitaisiin myös selvittää niitä tapoja, joilla Talvivaara oikeuttaa toimintaansa diskursiivisesti (vrt. esim. Tourish ja Hargie 2012) esimerkiksi omissa virallisissa lausunnoissaan tai julkaisuissaan.

Kuten mainittu, sekä onnistumis- että epäonnistumistutkimus on organisaatiotutkimuksessa ollut perinteisesti realistista. Tämä tutkimus laajentaa epäonnistumistutkimuksen kasvavaa konstruktionista suuntausta, mutta ei luonnollisesti käsittele onnistumista samasta näkökulmasta, vaikka käsitteet liittyvät olennaisesti toisiinsa. Organisaation onnistumisen tutkiminen konstruktionistisesta näkökulmasta olisi siis myös eräs potentiaalinen jatkotutkimusaihe.

LÄHTEET

Kirjallisuus

Alasuutari Pertti (1994). *Laadullinen tutkimus*. Vastapaino, Tampere.

Akers Michael & Bellovary Jodi (2006). What is fraud and who is responsible? *Journal of Forensic Accounting*, 7(1), sivut 247–256.

Altman Edward I. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4), sivut 589–609.

Altman Edward I. (1983). Why businesses fail. *The Journal of Business Strategy*, 3, sivut 15–21.

Alvesson Mats & Kärreman Dan (2000). Taking the linguistic turn in organizational research: Challenges, responses, consequences. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36(2), sivut 136–158.

Armstrong Terry (2009). Learning from Failures in O.D. Consulting. *Organization Development Journal*, 27(1), sivut 71–77.

Audia Pino G., Locke Edwin A. & Smith Ken G. (2000). The Paradox of Success: An Archival and a Laboratory Study of Strategic Persistence Following Radical Environmental Change. *Academy of Management Journal*, 43(5), sivut 837–853.

Baucus Melissa. S. & Near Janet. P. (1991). Can illegal corporate behavior be predicted? An event history analysis. *Academy of Management Journal*, 34(1), sivut 9–36.

Baumard Philippe & Starbuck William H. (2005). Learning From Failures: Why It Might Not Happen. *Long Range Planning*, 38(3) sivut 281–298.

Brenkert George G. (2009). Google, Human Rights, and Moral Compromise. *Journal of Business Ethics*, 85(4), sivut 453–478.

Brown Andrew D. & Jones Matthew R. (1998). Doomed to Failure: Narratives of Inevitability and Conspiracy in a Failed IS Project. *Organization Studies*, 19(1), sivut 73–88.

Burr Vivien (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. Routledge, Lontoo ja New York.

Cannon Mark D. & Edmonson Amy C. (2005). Failing to Learn and Learning to Fail (Intelligently): How Great Organizations Put Failure to Work to Innovate and Improve. *Long Range Planning*, 38(3), sivut 299–319.

Carroll Archie B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34 (4), sivut 39–48.

Chanin Joshua M. (2005). The regulatory grass is Greener: A comparative analysis of the alien tort claims act and the European Union's Green Paper on corporate social responsibility. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 12(2), sivut 745–778.

Cochran P. L. & Nigh D. (1987). Illegal corporate behavior and the question of moral agency: An empirical examination. Teoksessa Frederick William C. (toim.) *Research in corporate social performance and policy*. Greenwich, Connecticut, JAI Press. Osa 9, Sivut 73–91.

Daboub Anthony J., Rasheed Abdul M. A., Priem Richard L. & Gray David A. (1995). Top Management Team Characteristics and Corporate Illegal Activity. *The Academy of Management Review*, 20(1), sivut 138–170.

D'Aveni Richard A. (1989). The aftermath of organization decline: A longitudinal study of the strategic and managerial characteristics of declining firms. *Academy of Management Journal*, 32(3), sivut 577–605.

D'Aveni, Richard A. & MacMillan Ian C. (1990). Crisis and the content of managerial communications: A study of the focus of attention of top managers in surviving and failing firms. *Administrative Science Quarterly*, 35(4), sivut 634–657.

Davidson III Wallace N. & Worrell Dan L. (1988). The Impact of Announcements of Corporate Illegality on Shareholder Returns. *Academy of Management Journal*, 31(1), sivut 195–200.

de la Cuesta Marta, Valor Carmen & Holgado Pablo (2012). Irresponsibility through Corporate Eyes: Reporting of Human Rights Compliance by Spanish Listed Companies. *International Journal of Business and Management*, 7(4), sivut 69–83.

DeZoort F. Todd, Harrison Paul D. & Schnee Edward J. (2012). Tax Professionals' Responsibility for Fraud Detection: The Effects of Engagement Type and Audit Status. *Accounting Horizons*, 26(2), sivut 289–306.

Eskola Jari & Suoranta Juha (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.

Fairclough Norman (1992). *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.

Fairclough Norman (1997). *Miten media puhuu*. Suomentaneet Blom Virpi & Hazard Kaarina. Vastapaino, Tampere.

Fowler Karen L., Kling Nathan D. & Larson Milan D. (2007). Organizational Preparedness for Coping With a Major Crisis or Disaster. *Business & Society*, 46(1), sivut 88–103.

Frooman Jeff (1997). Socially Irresponsible and Illegal Behavior and Shareholder Wealth. *Business and Society*, 36(3), sivut 221–249.

Gillespie Nicole & Dietz Graham (2009). Trust Repair After an Organization-level Failure. *Academy of Management Review*, 34(1), sivut 127–145.

Goleman Daniel (2009). *Ecological Intelligence. The Coming Age of Radical Transparency*. Penguin Books, Englanti

Greenwood Michelle (2007). Stakeholder Engagement: Beyond the Myth of Corporate Responsibility. *Journal of Business Ethics*. 74(4), sivut 315–327.

Hakulinen Auli, Vilkuna Maria, Korhonen Riitta, Koivisto Vesa, Heinonen Tarja Riitta & Alho Irja (2005). *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Heinonen Jarmo & Kuusi Osmo (toim.) (1997). *Ekologinen humanismi*. Otava, Helsinki.

Hellgren B., Löwstedt J., Puttonen L., Tienari J., Vaara E. & Werr A. (2002). How issues become (re)constructed in the media: discursive practices in the AstraZeneca merger. *British Journal of Management*, 13(2), sivut 123–140.

Hill Charles W., Kelley Patricia C., Agle Bradley R., Hitt Michael A. & Hoskisson Robert E. (1992). An empirical examination of the causes of corporate wrongdoing in the United States. *Human Relations*, 45(10), sivut 1055–1076.

Hodgkinson Gerard P. & Wright George (2002). Confronting Strategic Inertia in a Top Management Team: Learning from Failure. *Organization Studies*, 23(6), sivut 949–977.

Isaack Thomas S. (1958). Organization Theory—Business Success Depends on it. *Academy of Management Journal*, 1(3), sivut 29–36.

Jokinen Arja (1999). Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere. Sivut 126–159.

Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (2004). Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (2004) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere. Sivut 17–47.

Jones Brian, Bowd Ryan & Tench Ralph (2009). Corporate irresponsibility and corporate social responsibility: competing realities. *Social responsibility journal*, 5(3), sivut 300–310.

Juhila Kirsi (1993). Miten tarinasta tulee tosi. Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen eero (1993) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere. Sivut 151–188.

Juhila, Kirsi (1999). Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (1999). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere. Sivut 201–232.

Juhila Kirsi & Suoninen Eero (1999). Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (1999). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Vastapaino, Tampere. Sivut 233–252.

Kalleberg Arne L. & Leicht Kevin T. (1991) Gender and Organizational Performance: Determinants of Small Business Survival and Success. *Academy of Management Journal*, 34(1), sivut 136–161.

Karppinen Kari, Jääsaari Johanna & Kivikuru Ullamaija (2010). *Media ja valta kansalaisten silmin*. SSKH Reports and Discussion Papers, Helsingin yliopisto.

Keasey K. & Watson R. (1987). Non-financial symptoms and the prediction of small company failure: A test of Argenti's Hypothesis. *Journal of Business Finance and Accounting*, 14(3), sivut 335–354.

Kjaer Peter & Slaatta Tore (2007). *Mediating business: The expansion of business journalism*. Copenhagen Business School Press, Kööpenhamina.

Lange Donald & Washburn Nathan T. (2012) Understanding attributions of corporate social irresponsibility. *Academy of Management Review*. 37(2), sivut 300–326.

Lindgreen Adam, Swaen Valérie & Maon François (2009). Introduction: Corporate Social Responsibility Implementation. *Journal of Business Ethics*. 8, liite 2, sivut 251–256.

Livesey Sharon M. (2001). Eco-Identity as Discursive Struggle: Royal/Dutch Shell, Brent Spar, and Nigeria. *Journal of Business Communication*, 38(1), sivut 58–91.

Lussier Robert N. (1995) A nonfinancial business success versus failure prediction model for young firms. *Journal of Small Business Management*, 33(1), sivut 8–24.

Lynn Leonard H. & Rao Hayagreeva (1995). Failures of Intermediate Forms: A Study of the Suzuki Zaibatsu. *Organization Studies*, 16(1), sivut 55–80.

Maitlis Sally & Lawrence Thomas B. (2003) Orchestral Manoeuvres in the Dark: Understanding Failure in Organizational Strategizing. *Journal of Management Studies*, 40(1), sivut 109–139.

- Massey Joseph E. (2001). Managing Organizational Legitimacy: Communication Strategies for Organizations in Crisis. *Journal of Business Communication*, 38(2), sivut 153–182.
- McMahon Thomas F. (1999). From Social Irresponsibility to Social Responsiveness: The Chrysler/Kenosha Plant Closing. *Journal of Business Ethics*, 20(2), sivut 101–111.
- Mellahi Kamel, Jackson Paul & Sparks Leigh. (2002). An Exploratory Study into Failure in Successful Organizations: The Case of Marks & Spencer. *British Journal of Management*, 13(1), sivut 15–29.
- Metsämuuronen Jari (2003). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Gummerrus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. 2003.
- Miller Danny (1993). The Architecture of Simplicity. *Academy of Management Review*, 18(1), sivut 116–138.
- Moisander Johanna & Valtonen Anu (2006). *Qualitative marketing research: A cultural approach*. Sage, Lontoo.
- Mäntylä Jorma (2008). *Journalistin etiikka*. Gaudeamus, Helsinki.
- Ohlson James A. (1980). Financial ratios and the Probabilistic Prediction of Bankruptcy. *Journal of Accounting Research*, 18(1), sivut 109–131.
- Ooghe Hubert & De Prijcker Sofie (2008). Failure processes and causes of company bankruptcy: a typology. *Management Decision*. 46(2), sivut 223–242.
- Perelman Chaim (2007). *Retoriikan valtakunta*. Vastapaino, Tampere.
- Pietarinen Juhani (1997). Humanismi ja luonnon monimuotoisuus. Teoksessa Heinonen Jarmo & Kuusi Osmo (toim.) (1997) *Ekologinen humanismi*. Otava, Helsinki. Sivut 31–46.
- Pompe, Paul P.M. & Bilderbeek, Jan (2005). The prediction of bankruptcy of small- and medium-sized industrial firms. *Journal of Business venturing*. 20(6), sivut 847– 868.
- Potter Jonathan (1996). *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. Sage, Lontoo.

Potter Jonathan & Wetherell Margaret (1989). *Discourse and Social Psychology*. Sage, Lontoo.

Pretorius Marius (2008). Critical variables of business failure: a review and classification framework. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 11(4), sivut 408–430.

Reilly Anne H. (2008). The Role of Human Resource Development Competencies in Facilitating Effective Crisis Communication. *Advances in Developing Human Resources*, 10(3), sivut 331–351.

Richardson Bill, Nwankwo Sonny, & Richardson Susan (1994). Understanding the causes of business failure crisis: Generic failure types: boiled frogs, drowned frogs, bullfrogs & tadpoles. *Management Decision*, 32(4), sivut 9–22.

Shamir Ronen (2008). The age of responsabilization: on market-embedded morality. *Economy and Society*, 37(1), sivut 1–19.

Shepherd Dean A. (2003). Learning from business failure: propositions of grief recovery for the self-employed. *Academy of Management Review*, 28(2), sivut 318–326.

Silverman David (1985). *Qualitative methodology and sociology. Describing the social world*. Gower, Aldershot.

Sinha Paresha N., Inkson Kerr & Barker James R. (2012). Committed to a Failing Strategy: Celebrity CEO, Intermediaries, Media and Stakeholders in a Co-created Drama. *Organization Studies*, 33(2), sivut 223–245.

Splitter Violetta & Seidl David (2011). Does Practise-Based Research on Strategy Lead to Practically Relevant Knowledge? Implications of a Bourdieusian Perspective. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 47(1), sivut 98–120.

Suchman Mark C. (1995). Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *The Academy of Management Review*, 20(3), sivut 571–610.

Suoninen Eero (1999). Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen Eero (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere. Sivut 17–36.

Tilastokeskus (2012). *Joukkoviestimet 2011*. Edita Prima Oy, Helsinki.

Tourish Dennis & Hargie Owen (2012). Metaphors of Failure and the Failures of Metaphor: A Critical Study of Root Metaphors used by Bankers in Explaining the Banking Crisis. *Organization Studies*, 33(8), sivut 1045–1069.

Vaara Eero (2002). On the Discursive Construction of Success/Failure in Narratives of Post-merger Integration. *Organization Studies*, 23(2), sivut 211–248.

Wagner Tillmann, Bicen Pelin & Hall Zachary R. (2008). The dark side of retailing: towards a scale of corporate social irresponsibility. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 36(2), sivut 124–142.

White Kenneth J. (1979). The Scanlon Plan: Causes and Correlates of Success. *Academy of Management Journal*, 22(2), sivut 292–312.

Yu Tieying, Sengul Metin & Lester Richard H. (2008) Misery loves company: the spread of negative impacts resulting from an organizational crisis. *Academy of Management Review*, 33(2), sivut 452–472.

Zeidan Mohamad Jamal (2013). Effects of Illegal Behavior on the Financial Performance of US Banking Institutions. *Journal of Business Ethics*, 112(2), sivut 313–324.

Painamattomat lähteet

Frilander Jenni (2012). *Talvivaara – pelastajasta pahikseksi*. Julkaistu Yle Uutisten verkkosivuilla 30.4.2012. Luettu 19.2.2013, viitattu 20.2.2013.

[http://yle.fi/uutiset/talvivaara - pelastajasta pahikseksi/6076662](http://yle.fi/uutiset/talvivaara_-_pelastajasta_pahikseksi/6076662)

Jyväskylän yliopisto (2013). Koppa, julkiset opetusmateriaalit. <https://koppa.jyu.fi/>

Kauppalehti (2012). Lehden verkkosivut. Luettu 12.12.2012, viitattu 12.12.2012.

<http://www.kauppalehti.fi>

Laakso Leena (2012). *Ely: ”Talvivaaran varoaltaissa ei mitään suojaa”*. Julkaistu Kauppalehden verkkosivuilla 8.11.2012. Luettu 20.2.2013, viitattu 20.2.2013.

<http://www.kauppalehti.fi/etusivu/ely+talvivaaran+varoaltaissa+ei+mitaan+suojaaj/201211300845>

Laita Samuli, Mainio Tapio, Palojärvi Eeva & Lamusuo Hannele (2013). *Jätevesiallas vuoti jälleen Talvivaarassa*. Julkaistu Helsingin sanomien verkkosivuilla 9.4.2013.

Luettu 10.4.2013, viitattu 10.4.2013.

<http://www.hs.fi/paivanlehti/kotimaa/J%C3%A4tevesiallas+vuoti+j%C3%A4lleen+Talvivaarassa/a1365392927467>

Laitila Mikko (2005). *Nikkeliä Kainuun työttömille*. Julkaistu Talouselämän verkkosivuilla 26.8.2005. Luettu 19.10.2012, viitattu 12.12.2012.

<http://www.talouselama.fi/uutiset/nikkeliä+kainuun+tyottomille/a2056005>

Mainio Tapio (2013). *Talvivaaran uusi vuoto löytyi onnekaasti*. Julkaistu Helsingin sanomien verkkosivuilla 9.4.2013. Luettu 10.4.2013, viitattu 10.4.2013.

<http://www.hs.fi/kotimaa/Talvivaaran+uusi+vuoto+l%C3%B6ytyi+onnekaasti/a1365473583412>

Melender Tommi (2012). *Tasapaksu pörssipäivä, Talvivaaran luisu jatkuu*. Julkaistu Arvopaperin verkkosivuilla 12.11.2012. Luettu 13.11.2012, viitattu 19.2.2013.

<http://www.arvopaperi.fi/uutisarkisto/tasapaksu+porssipaiva+talvivaaran+luisu+jatkuu/a855492>

OECD (2013). *Guidelines for Multinational Corporations*. Luettu 16.4.2013, viitattu 17.4.2013. <http://www.oecd.org/daf/inv/mne/>

Oikeusministeriö (2004). Vesilakitoimikunnan mietintö. OMKM 2004:2. Julkaistu 16.6.2004 Oikeusministeriön verkkosivuilla. Luettu 17.4.2013, viitattu 17.4.2013.

<http://www.om.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1146647376014/Files/ls2jzi.pdf>

Saaranen-Kauppinen Anita & Puusniekka Anna (2006). *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto* [verkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Luettu 15.4.2013, viitattu 15.4.2013.

<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>

Sanoma (2012). Yhtiön verkkosivut. Luettu 12.12.2012, viitattu 12.12.2012.

<http://www.sanoma.fi>

Suomen Journalistiliitto (2012). *Journalistin ohjeet 2011*. Viitattu 16.11.2012.

<http://www.journalistiliitto.fi/pelisaannot/journalistinohteet/>.

Talouselämä (2009). *Tuhannet suomalaiset sijoittaneet heti Talvivaaraan*. Julkaistu

Talouselämän verkkosivuilla 11.6.2009. Luettu 19.10.2012, viitattu 12.12.2012.

<http://www.talouselama.fi/sijoittaminen/tuhannet+suomalaiset+sijoittaneet+heti+talvivaaraan/a2086824>

Talvivaara (2012). Yhtiön verkkosivut. Luettu 12.12.2012, viitattu 12.12.2012.

<http://www.talvivaara.com/yhtio/historia>

Tirkkonen Kai (2012). *Talvivaaran prosessihäiriöt työsuojeluviranomaisten syyniin*.

Julkaistu Helsingin Sanomien verkkosivuilla 16.3.2012. Luettu 20.10.2012, viitattu 18.2.2013.

<http://www.hs.fi/kotimaa/Talvivaaran+prosessih%C3%A4iri%C3%B6t+ty%C3%B6suojeluviranomaisten+syyniin/a1305557982770>

Tolsa Maria (2013). *Pöyryn toimet Mekongjoella lupin alla*. Julkaistu Yle Uutisten verkkosivuilla 4.2.2013. Luettu 16.4.2013, viitattu 17.4.2013.

http://yle.fi/uutiset/poyryn_toimet_mekongjoella_lupin_alla/6477218

Virtanen Jarno (2012). *Kuka on kiistelty Pekka Perä? - se selviää täältä*. Julkaistu Ylen verkkosivuilla 15.11.2012. Luettu 12.12.2012, viitattu 12.12.2012.

http://yle.fi/uutiset/kuka_on_kiistelty_pekka_pera_-_se_selviaa_taalta/6377802

LIITTEET

Liite 1. Ydinaineisto

Talvivaaran valvonta petti

Viranomaiset eivät tunteneet kaivoksen uudenlaisia menetelmiä

Yhtiö selvittää itse, miksi se arvioi sulfaattipäästöt todellista pienemmiksi.

SAMULI LAITA HS

Ympäristöviranomaiset eivät ole pystyneet arvioimaan tarkasti Talvivaaran kaivoksen uudenlaisia tuotantomenetelmiä tai niiden ympäristövaikutuksia.

Talvivaara teetti konsulttiyhtiöllä viime vuosikymmenen puolivälissä kaivoksen ympäristövaikutusten arvioinnin.

"Meidän on ollut pakko uskoa yritystä. Emme ole tunteneet hirveän tarkasti prosessia siinä vaiheessa", toteaa ympäristösuojeluyksikön päällikkö Sirkka-Liisa Markkanen Kainuun Ely-keskuksesta.

Ely-keskuksen edeltäjä, Kainuun ympäristökeskus, valvoi Talvivaaran teettämää ympäristövaikutusten arviointia viime vuosikymmenen puolivälissä.

Arvioinnissa esitetyt kaivoksen jätevesien sulfaattipitoisuudet on johdettu "muiden kaivosten tyypillisistä arvoista".

Kaivosyhtiö ei pysty kertomaan, mistä arviointiselostukseen päätyneet luvut tarkalleen ovat peräisin.

"Selvitämme itsekin asiaa. Tällä hetkellä en osaa sanoa, mitkä ne vertailukohdat ovat", kertoo Talvivaaran ympäristöpäällikkö Veli-Matti Hilla.

Hän kuitenkin myöntää, että arviointi on mennyt pieleen. Yhtiö selvittää parhaillaan, miksi.

Arvioinnissa esitetyt päästöluvut siirtyivät miltei sellaisenaan vuonna 2007 myönnettyyn ympäristölupaan. Edes tuolloin ympäristöviranomaiset eivät kiinnittäneet huomiota siihen, mihin luvut perustuvat.

Ympäristöluvan silloinen esittelijä, nykyinen Pohjois-Suomen aluehallintoviraston ympäristöneuvos Sami Koivula myötäilee Markkasen lausuntoa.

"Meidän on pakko luottaa, että hakija esittää oikeita tietoja."

Koivulan mukaan ympäristölupaviranomaiset ovat olettaneet, että kaivosalueella vuosina 2004-2006

tehtyjen kokeiden tulokset ovat kaikki luvassa esiintyvien lukujen taustalla.

"Mutta sitä en tiedä, onko (kokeiden) raportoinnissa tapahtunut virheitä. Meillä oli kuitenkin taustalla jonkinlainen epäily, että ovatkohan ne sulfaattipitoisuudet niin pieniä."

Päästöarvojen perustelevaaminen muiden kaivosten luvuilla on ontuvaa, sillä Talvivaarassa käytetään ensimmäistä kertaa maailmassa nikkelin erottamiseen niin kutsuttua biokasaliuotusta, eikä vastaavanlaisia kaivoksia ole muualla maailmassa.

Materiaalitekniikan professori Kari Heiskanen Aalto-yliopistosta toteaa, että päästöluville voi hakea suuntaa ainoastaan Suomen kaivoksissa yleisesti käytössä olevasta niin kutsutusta vaahdotusprosessista. Myös siinä malmissa olevat sulfidit reagoivat veden kanssa muodostaen sulfaatteja.

Ympäristövaikutusten arvioinnin tehneen Lapin vesitutkimus Oy:n toimitusjohtaja Jari Hietala kertoo, ettei löydy enää asiakirjoja, joista selviäisi arvioinnissa mainittujen päästöarvojen lähteet.

"Se on selvää, ettei vastaavaa kaivosta ollut Suomessa."

Hän kuitenkin korostaa, että kaivosprosessissa biokasaliuotusta seuraava vaihe, metallien talteenottolaitos, oli hyvin tunnettua tekniikkaa.

Arvioinnin jälkeen, vuonna 2007 myönnetyssä ympäristöluvassa edellytettiin Talvivaaralta lisäsuunnitelmaa jätevesien käsittelyn tehostamiseksi muun muassa sulfaattipäästöjen pienentämiseksi. Alustava selvitys asiasta valmistui viime keväänä, ja nyt Talvivaara vertailee teknisiä vaihtoehtoja.

Ympäristöpäällikkö Veli-Matti Hilla kertoo, että jätevesien johtaminen vesistöihin on väliaikaisesti keskeytetty. Kainuun ely-keskuksen mukaan päästöt ovat jo pienentyneet merkittävästi.

Helsingin Sanomat | 22.11.2011

Seurakunta perui leirit Talvivaaran saasteiden vuoksi

Lasten pelätään saavan vesistä ihottumaa.

TAPIO MAINIO

Sotkamossa sijaitseva Kivijärvi ei sovellu Kajaanin evankelisluterilaisen seurakunnan mukaan enää lasten leiripaikaksi. Syynä ovat Talvivaaran mangaani- ja sulfaattipäästöt vesistöön.

Seurakunta ja Kajaanin kaupunki peruivat jo viime kesänä viisi erityislapsille ja nuorille tarkoitettua leiriä ihottumavaaran vuoksi.

"Myöskään tänä kesänä ei leirejä järjestetä. Seurakunnalla on järven rannassa mökki ja sauna", kertoo seurakunnan kirkkoherra Lauri Oikarinen.

"Pelkäämme, että lapset saavat ihottumaa. Emme uskalla päästää heitä enää uimaan", sanoo seurakunnan kiinteistöpäällikkö Juha Vornanen.

Kivijärven uintiongelmista kerrotaan myös Suomen luonnon tuoreimmassa blogi-kirjoituksessa.

Vornasen mukaan veden laatu muuttui selvästi kaivoksen aloitettua toimintansa.

"Järvessä on liikaa mangaania, joten vettä ei uskalla käyttää myöskään löylyvetenä. Lisäksi järven pohjaan on kerrostunut raskaampaa sulfaattipitoista vettä. Sulfaattia on arviolta 3000 milligrammaa litrassa. Se ei ole lähtenyt syys- ja kevätkierron mukana pois", Vornanen kertoo.

Seurakunta ei ole Oikarisen mukaan vaatinut Talvivaaralta korvausta virkistyskäytön menetyksistä. Seurakunnalla on Kajaanin luoteispuolella suurempi Joutinlammen leirikeskus puhtaalla pohjavesialueella.

"Tutkintapyynnöstä luovuttiin, koska sen oli tehnyt jo Kajaanin ympäristökeskus. Siitä ei ole tullut vielä vastausta", Vornanen sanoo.

Kajaanin kaupunki on todennut Kivijärven uimakelpoiseksi.

"He ovat mitanneet vain bakteeripitoisuuden, mutta eivät metalleja ja sulfaattia", Vornanen lisää.

Talvivaaran ympäristöpäällikkö Veli-Matti Hilla kertoi jo viime kesänä, että yhtiö on syytön lasten iho-oireisiin.

Helsingin Sanomat | 13.6.2012

Talvivaaran kaivos aikoo laajentua

Kaivosalue kasvaisi yli kaksinkertaiseksi. Lähinaapuri aikoo muuttaa pois hirsitalonsa kanssa.

TAPIO MAINIO HS

OULU. Sotkamon Talvivaaran kaivoksen lähinaapurissa on ahdistava tunnelma.

Talvivaara on aloittanut ympäristövaikutusten arvioinnin eli yva-menettelyn, joka pohjustaa kaivosalueen laajentamista 60 neliökilometristä 134 neliökilometriin.

"Lähtö tulee, jos kaivoksen laajennus toteutuu. Ei ole ihmisen elämää asua montun reunalla", sanoo Kajaanissa töissä käyvä Timo Laatikainen. Samaa mieltä on hänen elämänkumppaninsa Siiri Määttä.

Talvivaaran kaivoksen länsipuolelle on määrä tulla uusi, nykyistä selvästi suurempi toisen vaiheen bioliuotuskasa, jossa metalli erotetaan malmista. Se olisi kooltaan kaksi kertaa viisi kilometriä ja kahdeksan metriä korkea. Kasa jäisi maisemaan kaivoksen sulkemisen jälkeenkin.

Samalla nikkeli tuotanto yli viisinkertaistuisi yli 100000 tonniin vuodessa.

Noin miljardin euron investointi toisi tuhat uutta työpaikkaa nykyisten 505 työpaikan lisäksi, sillä nikkeli jalostettaisiin nykyistä pitemmälle paikan päällä. Investoinnista päätetään ensi vuonna.

Suunnitelmia esiteltiin Oulun kauppakamarin yrittäjille järjestämässä tiedotustilaisuudessa Oulussa tiistaina.

Timo Laatikaisen viisi vuotta sitten remontoima, vuosisadan alussa rakennettu kotitalo sijaitsee Hakonenjärven rannassa lähellä avattavaa Kolmisopen avolouhosta ja sivukiven läjitysalueita. Laatikainen on jo päättänyt kaupata tiluksensa kaivosyhtiölle. Hirsitalonsa hän siirtäisi kauemmaksi.

Hengitystä haittaava pöly, louhinta ja räjäytykset tulisivat aivan naapuriin. Nyt louhinta on noin kolmen kilometrin päässä Kuusilammen esiintymässä.

Sen sijaan Kalliojärven rannalla sijaitseva Rauno Lukkarin kesämökki jäisi suurten liuotuskasojen väliin.

"Ovat ne jo mökkiä ostatelleet", Lukkari sanoo. Hän on joutunut kuljettamaan saunavedet mökilleen traktorilla, koska Kalliojärven vettä ei saa käyttää löylyvetenä sulfaatti- ja metallipäästöjen vuoksi.

Jos asukas ei suostu kaivosyhtiön kanssa vapaaehtoiseen kauppaan, talo voidaan lunastaa, sanoo ylitarkastaja Johanna Juvonen työ- ja elinkeinoministeriön kaivososastolta.

"Varsinaista lunastusmenettelyä ei ole aloitettu, sillä yhtiön hallitus ei ole tehnyt investointipäätöstä tuotannon laajentamiseksi", sanoo Talvivaaran kaupallinen johtaja Pekka Erkinheimo.

Yhtiö pyrkii vapaaehtoisein kauppoihin.

Oulussa hanketta esitellyt projektin controller Ville Sirviö kehui, miten hyvin yhtiö on tähän mennessä saanut ulkomaista ja kotimaista rahaa. Noin puolet sijoittajista on ollut yksityishenkilöitä.

Yhtiöllä on samanaikaisesti menossa viiden vuoden välein toistuva ympäristöluvan päivitys, johon on kytketty ympäristölupa uraanin keräämiseksi metallien talteenoton yhteydessä. Uraanilaitosta rakennetaan jo. Sen maksaa kanadalaisyhtiön, joka ostaa uraanin.

Kainuun ely-keskuksen ympäristögeologi Ilkka Haataja ei halua kesken yva-prosessin arvioida, voiko yhtiö saada laajennuslupaa, jos nykyisetkään asiat eivät ole kunnossa.

"Fosfaattipäästöt ovat alentuneet jo tuhanteen milligrammaan litrassa, ja tilanne paranee, kun uusi jätevedenpuhdistamo valmistuu. Fosfaatti- ja metallipäästöt vesistöön eivät kasva samassa suhteessa tuotannon kanssa", vakuuttaa yhtiön kestävän kehityksen johtaja Eeva Ruokonen.

Aiemmin jätevesissä on ollut sulfaattia jopa 8000 milligrammaa litrassa.

OIKAISU

Keskiviikkona 19. syyskuuta sivulla A5 uutisessa Sotkamon Talvivaaran laajentumisaikeista oli kyse

sulfaatti- ja metallipäästöistä. Osassa kirjoitusta puhuttiin fosfaattipäästöistä.

Helsingin Sanomat | 19.9.2012

Tukes paljasti puutteet Talvivaaran turvallisuudessa

Turvallisuus- ja kemikaaliviraston onnettomuustutkinnassa paljastui useita puutteita Talvivaaran Sotkamon kaivoksen turvallisuudessa. Maaliskuussa tehtaan työntekijä kuoli korkeiden rikkivetopitoisuuksien vuoksi.

Turvallisuus- ja kemikaalivirasto Tukesin mukaan Talvivaaran Sotkamon kaivoksen työntekijän kuoleman aiheutti auki jäänyt kalkkikivilietelinjan venttiili. Viraston onnettomuustutkinnassa todettiin laiminlyöntejä tehtaan prosessiturvallisuuden hallinnassa ja tiedonkulussa.

Ilman suojarusteita näytekerroksella olleen työntekijän kuolinsyyksi todettiin korkeat rikkivetytitoisuudet. Onnettomuustutkinnassa rikkivedyn purkautumisen syy jäljitettiin auki jääneeseen tehdashallin kalkkikivilietelinjan venttiiliin.

Kalkkikiviliete valui säiliöstä lattiakaivoon, josta automaattinen pumppu pumppasi sen ulos asetettuun esineutraloinnin varastosäiliöön. Kun varastosäiliön liuos ja kalkkikiviliete reagoivat keskenään, syntyi suuri määrä hiilidioksidia. Hiilidioksidin purkautuminen ulos säiliöstä johti myös kaasumaisen rikkivedyn purkautumiseen, kerrotaan Tukesin tiedotteessa. Tyynen sään vuoksi rikkivetytitoisuudet eivät laskeneet, ja ilman suojainta liikkunut työntekijä menehtyi.

Tukesin onnettomuustutkintaryhmä totesi Talvivaaran prosessiturvallisuuden hallinnassa lukuisia puutteita, sillä työntekijän kuoleman aiheuttanutta tapahtumasarjaa ei ollut tehtaalta tunnistettu riskiksi.

Tukesin mukaan myös Talvivaaran Sotkamon tehtaan turvallisuusvastuissa ja tiedonkulussa oli puutteita. Virasto velvoitti jo huhtikuussa kaivoksen korjaamaan turvallisuuspuutteita. Onnettomuuksien välttämiseksi Tukes esittää Talvivaaralle lisätoimenpiteitä liittyen muiden muassa juuri prosessiturvallisuuden ja tiedonkulun kehittämiseen.

Taloussanomat | 19.6.2012

Vesiongelmia levisi Talvivaarasta Vuoksen suuntaan

Mökkiläiset valittavat ihottumaa ja silmien turvotusta. Myös järvien kalakanta on romahtanut.

TAPIO MAINIO HS

Sonkajärvi. Mahdollisesti Talvivaaran kaivoksen päästöjen aiheuttama löylyvesiongelmia on laajentunut Sotkamosta Vuoksen vesistöalueelle.

"Kesällä silmät turposivat ja niitä kutisi aina uimisen ja saunomisen jälkeen. Se toistui viisi eri kertaa,

viimeksi elokuussa. Sain siihen antibioottikuurin", kertoo sonkajärveläinen Mari Primetta.

Myös kalat ovat kaikonneet perinteisiltä pyyntipaikoilta.

"Yhdeksänvuotiaalla pojallani on ollut ihottumaa. Vain mieheni on säästynyt oireilta. Myös mökkinaapurini ovat kertoneet kummallisista iho-oireista kaivoksen avaamisen jälkeen", Primetta sanoo.

Kiltuanjärven rantaan rakennetulla uudehkolla mökillä ei ole kaivoa, joten saunavesi kannetaan järvestä.

Sonkajärven ja lähikuntien yhteinen ympäristöjohtaja Martti Veteli on kehottanut toistaiseksi välttämään järviveden käyttöä uimiseen ja saunomiseen. Syynä on järvien kohonnut sulfaatin ja mangaanin määrä.

Löylyvesirajoituksen sai ensimmäisenä vedenjakajan pohjoispuolella Tuhkakylällä asuva Rauno Lukkari. Hän on jo parin vuoden ajan rahdannut saunavedet kotoaan traktorilla mökilleen Sotkamon Kalliojärvelle, joka on kaivoksen naapurissa.

Myös Talvivaaran lähellä sijaitsevan Kivijärven pohjaan on kertynyt runsaasti sulfaattia ja mangaania. Kajaanin kaupunki ja Kajaanin seurakunta ei ole uskaltanut kahteen kesään järjestää Kivijärven leirikeskuksessa leirejä.

"Pelkäämme, että lapset saavat ihottumaa. Emme uskalla päästää heitä enää uimaan", sanoo seurakunnan kiinteistöpäällikkö Juha Vornanen. "Yhtiöstä on nyt ilmoitettu, että järven tila olisi parantanut. Löylyvetenä järven vettä ei voi silti edelleenkään käyttää, koska mangaanin kokonaismäärää ja vaikutuksia ei täysin tiedetä."

Kiltuanjärven mökkiläiset epäilevät, että Talvivaaran päästöt ovat syynä kalakannan romahtamiseen.

"Kuha ja siika ovat kaikonneet Kiltuanjärven syvänteistä. Saaliit ovat romahtaneet edellisikesistä. Järvellä ei myöskään ole tänä syksynä näkynyt enää uistelijoita", kertoo Jyrkän osakaskunnan puheenjohtaja Jorma Eskelinen.

Hän on hakenut kaivosyhtiöltä korvausta veden pilaamisesta. Osakaskunnalla on 300 kiinteistönomistajaa ja 3000 hehtaaria vesialueita. Yksin Kiltuanjärven rannoilla on 90 kesämökkintonttia.

"Talvella verkkoavannot haisivat. Saaliiksi tuli kirjolohia, joissa oli haavaumia tai ne olivat kuolleet", kertoo järvellä kalastava Pekka Rönkkö.

Kiltuanjärveltä on linnuntietä matkaa kaivokselle Laakajärven poikki noin 30 kilometriä.

"Kesällä kylällä järjestetyssä kansalaistapahtumassa noin 50 ihmistä kertoi erilaisista muutoksista luonnossa. Osalla oli myös iho-oireita", Rönkkö kertoo.

Viestit ovat hämmentäviä, sillä Pohjois-Savon ely-keskuksen kesäkuun puolivälissä Kiltuanjärvestä ottamissa näytteissä oli sulfaattia vain 32-35 milligrammaa litrassa ja Laakajärvessä 42 milligrammaa litrassa. Myös mangaanin määrä oli alhainen.

Vielä noin vuosi sitten Laakajärven syvänteessä oli sulfaattia eri vesikerroksissa 170-500 milligrammaa litrassa. Sen jälkeen velvoitetarkkailua on laajennettu. Vuoksen vesistön alin mittauspiste on Artjoki, jossa on myös havaittu hieman sulfaattia.

Luontaisesti sulfaattia on Pohjois-Savon vesissä vähän, vain noin kaksi milligrammaa litrassa.

"Sulfaatin määrä on edelleen vähentynyt. Lisäksi Laakajärven pohjaan kerrostunut sulfaatti on vähentynyt kevät- ja syyskierrossa", kertoo ylitarkastaja Veli-Matti Vallinkoski Pohjois-Savon elykeskuksesta.

Suomen ympäristökeskuksen erikoistutkija Jouni Lehtoranta epäilee natriumsulfaattipäästöjen yhteyttä kalakannan hupenemiseen.

"Meressä vesi on suolaista ja sielläkin on kuhaa ja siikaa", Lehtoranta sanoo.

Talvivaarassa epäillään, että lähes kaikki ympäristön tilan muutokset pannaan kaivosyhtiön syyksi.

"Tutkimme silti herkästi kaikki havainnot. Nurmijoen poikkeuksellinen vaahtoaminen osoittautui humuksen aiheuttamaksi. Sitä oli päässyt rankkasateiden seurauksena vesistöön", kertoo Talvivaaran tiedotuspäällikkö Olli-Pekka Nissinen.

Hän lupaa, että päästöt laskevat edelleen, kun uusi jätevedenpuhdistamo valmistuu.

Helsingin Sanomat | 21.10.2012

Tuhon laajuudesta ei vielä arviota

Talvivaaran jäteveden alumiini tappaa lähijärvien kalat ja uraanipitoisuuden vuoksi Lumijoen vesi määrättiin käyttökieltoon. Asukkaita tieto järkytti, vaikka vesiä on pilaantunut jo aiemmin.

SAMULI LAITA HS

TAPIO MAINIO HS

Sotkamolaisen Talvivaaran nikkeli-kaivoksen kipsisakka-altaan jätevesivuoto on paljastunut niin myrkylliseksi, että se aiheuttaa tuhoa eliöille kaivoksen alapuolisissa vesissä.

Kärsimään joutuvat etenkin eteläpuoliset, Vuoksen vesistöalueen latvavedet. Niissä kadmiumin, alumiinin, uraanin, sinkin ja nikkelin pitoisuudet ovat kohonneet niin korkealle, että ympäristöviranomaiset joutuivat toteamaan ne eliöille haitallisiksi.

Lyijyn, arseenin ja kuparin pitoisuudet sen sijaan osoittautuivat pieniksi.

Yllättävät tiedot ovat peräisin vesinäytteistä, jotka otettiin kaivoksen alapuolisista vesistä sunnuntaina. Jo aiemmin jätevesipäästön ympäristövaikutuksia on arvioitu harvempien mittausten ja mallilaskelmien

perusteella. Nyt kuva muuttui vuotokohdan eteläpuolella kertaheitolla huonommaksi.

Erikoistutkija Jaakko Mannio Suomen ympäristökeskuksesta (Syke) oli yllättynyt alumiinin paljoudesta.

"Kalakuolemia on odotettavissa."

Järviin päätynyt vesi on niin hapanta, että alumiini saostuu kalojen kiduksiin ja tukehduttaa ne. Kalakuolemia on odotettavissa Laakajärvessä asti.

Alumiini ei kerry kalan lihaksiin, joten Terveyden ja hyvinvoinnin laitos ei ole asettanut alueelle kalastusrajoituksia.

Välitöntä vaaraa ei ihmisten terveydelle kohonneista metallipitoisuuksista olekaan, toisti Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kannan ylijohdaja Juhani Eskola.

"Kadmium kyllä kertyy kalan maksaan. Sillä voi pidemmällä aikavälillä olla merkitystä petolintujen ja esimerkiksi saukkojen terveyteen", Syken Mannio sanoi.

Uraania uusien mittaustulosten perusteella on Lumijoessa 350 mikrogrammaa litrassa. Se on yli kolminkertaisesti yli suositusten.

"Suosittelemme, ettei vettä käytetä ruoka- tai juomavetenä", sanoi pääjohtaja Tero Varjoranta Säteilyturvakeskuksesta (Stuk).

Kuinka päästö vaikuttaa luontoon tulevien vuosien aikana, on vielä hämärän peitossa.

"Näistä metalleista tulee sellainen cocktail, ettei selkeää vaikutusta voi ennakoida tieteelliseltä pohjalta", sanoi ympäristötieteiden professori Aimo Oikari Jyväskylän yliopistosta.

Hän kuitenkin muistuttaa, että eliöiden pitkäaikainen altistuminen metalleille voi heikentää kasvua ja lisääntymistä.

Oikari painottaa, että nyt eliöiden määriä pitäisi seurata erityisen tarkasti.

"Uudet tulokset eivät yllätä, sillä sitä olemme pelänneet", sanoo Kajaanin seurakunnan erityisnuorisotyöntekijä Tarja Vehkaoja.

"Emme ole voineet ihottuman vuoksi järjestää leirejä Kivijärvellä kahteen kesään. Ensimmäiset ihottumatapaukset havaittiin keväällä 2010. Saunomisen ja uimisen jälkeen nuoret valittivat ihon kutiamisesta", Vehkaoja kertoo.

Hän arvelee, että sulfaattia ja erilaisia metalleja on päässyt järveen jo usean vuoden ajan. Tapauksia oli niin paljon, että seurakunta halusi varmuuden vuoksi kieltää erämaisen keskuksen leirikäytön.

Uudet mittaukset tehtiin Lumijoesta, joka laskee suoraan Kivijärveen. Sen länsirannalla sijaitsevaan Kajaanin seurakunnan omistamaan leirikeskukseen valmistui muutama vuosi sitten uusi

majoitusrakennus.

Jäteveden aiheuttamat ympäristöhaitat ulottuvat arvioiden mukaan Laakajärveen asti.

"Ei ole mitään syytä olettaa tämän hetkisten tietojen valossa, että Laakajärvestä eteenpäin olisi mitään vaikutuksia", toteaa Syken vesikeskuksen johtaja Seppo Rekolainen.

"Laakajärven pohjoispäässä saattaa näkyä vaikutuksia, mutta pitoisuudet tulevat olemaan Lumijokea huomattavasti pienempiä."

Ympäristöministeri Ville Niinistön (vihr) avustaja kertoi HS:lle, että ministeri analysoi uusia tietoja parhaillaan ja antaa lausunnon tänään keskiviikkona.

Helsingin Sanomat | 14.11.2012

Talvivaara tahraa Sonkajärven luontomatkailun

Saunavesi pitää rahdata suurilla säiliöillä, koska järvivettä ei voi käyttää.

TAPIO MAINIO HS

Sonkajärvi. Lomapäivää kesämökillä viettävä Henry Surakka kääntää peräkärriä Kiltuanjärven rannassa. Kärriössä on vettä. Talvivaaran kaivokselle on linnuntietä 20 kilometriä.

"Löylynheiton yhteydessä alkoi viime kesänä kirvellä silmiä. Sen jälkeen olen rahdannut saunaveden kärriällä kotoani Iisalmesta. Hitsasin sitä varten vedenkuljetuskärriin", betonityöntekijänä työskentelevä Surakka kertoo.

Valkoinen vesitankki seisoo peräkärriin lavalla myös naapurimökin pihassa. Kirkasvetisen järven rannoilla on 90 kesämökkiä, ja lisää on kaavoitettu.

"Suositamme edelleen, ettei järvivettä käytetä saunavetenä. Pyysimme jo kesällä Kainuun ely-keskukselta selvityksen Talvivaaran jäteveden koostumuksesta, mutta sitä ei ole saatu", kertoo Ylä-Savon sote -kuntayhtymän ympäristöjohtaja Martti Veteli.

Hänen mukaansa kymmenet ihmiset ovat kertoneet huolestuttavia havaintoja veden laadun muutoksista. Laaka- ja Kiltuanjärvellä havaittiin Vetelin mukaan viime kesänä runsaasti liimalevää.

"Ei tiedetä, onko Talvivaaran päästöillä yhteys leväkasvun runsastumiseen."

Eläkeläinen Pertti Virkkunen kävelee ahdistuneena honkien katveessa seisovan kesämökkinsä takaiselle laavulle. Siellä loimuavat makkaratulet.

"Tämän piti olla luonnontilainen erämaajärvi, kun ostin tontin 12 vuotta sitten", Virkkunen sanoo. Ritva Virkkunen kertoo, että uiminen piti lopettaa, kun jalkoihin tuli matonpesun jälkeen ihottumaa.

"Rannat ovat olleet kummallisessa haisevassa vaahdossa. Sanovat, että se olisi peräisin turvesuolta, mutta siihen en usko. Pelottaa, mitä ensi kesänä järvellä tapahtuu", Ritva Virkkunen sanoo.

Iho-oireista raportoi myös iisalmelainen postimies Timo Ryyänen.

"Tyttöystävän rintaan tuli kummallisia näppyjä uinnin jälkeen. Hänen lapsensa saivat jalkoihin ihottumaa, joka kutisi viikon."

Ryynäsen mökki sijaitsee Laakajärven rannassa komeassa niemessä. Hänen mukaansa rannat olivat kesällä mustassa vaahdossa.

"Harmittaa, kun panen illalla nukkumaan ja harmittaa, kun aamulla herään. Vuosien uurastus mökin rakentamiseksi, ja nyt nämä saasteet."

Talvivaaran päästöt vaikuttavat kielteisesti koko Vuoksen vesistöalueiden matkailunäkymiin, arvioi Sonkajärven kunnanjohtaja Simo Mäkinen.

"Laakajärven ainut ammattikalastaja on jo siirtänyt pyydyksensä Oulujärvelle. Talvivaaran suunnasta vedet valuvat Jyrkänkosken kautta Nurmijokeen, joka on suosittu perhokalastusalue. Jo Juhani Aho kävi aikoinaan siellä kalassa", Mäkinen kertoo.

Jyrkän kylässä Ruukintuvan erä- ja luontomatkailuyritystä pyörittävä Henri Jauhiainen perui saastekohun vuoksi suunnitelmansa rakentaa lisää mökkejä.

Jyrkästä piti tulla Sonkajärven matkailun vetonaula.

"Edetään maltilla. Rakennan ehkä vain minigolfkentän ja sulkapallokentän", Jauhiainen sanoo.

Sonkajärven kunnanhallitus saa maanantaina saasteista selvityksen, jonka valossa arvioidaan kunnan kehitysnäkymiä.

Helsingin Sanomat | 16.11.2012

Myrkkypäästöjä joka vuosi

Jatkuvasti luontoon pääsevät metallipitoiset vedet voivat häiritä kasvien, levien ja kalojen kasvua.

SAMULI LAITA HS

Talvivaaran lähivedet ovat ottaneet vastaan joka vuosi ikäviä yllätyksiä kaivoksen suunnalta.

Helsingin Sanomien tekemän selvityksen mukaan Talvivaarasta lasketut vedet ovat sisältäneet usein sellaiset määrät metalleja, että luonnon sietokyky on ylittynyt.

Selvitys perustuu Talvivaaran teettämiin ympäristötarkkailuraportteihin vuosilta 2008-2012 sekä Suomen ympäristökeskuksen (Syke) tekemään arvioon ympäristön kantokyvystä. Selvityksessä tutkittiin määrät

kahdeksasta eri metallista, joista Syke oli tehnyt kantokykyarviot.

Rajuimpia, yli sata kertaa luonnon sietokyvyn ylittäviä metallipitoisuuksia, on mitattu ainakin viisi kertaa kaivoksen toimintavuosien aikana.

Nytkin koetukselle joutunut Vuoksen vesistön suunta ja etenkin Ylä-Lumijärvi sai ensimmäisen sokkinsa elokuussa 2008. Silloin järven veden sinkkipitoisuus kohosi yli sata kertaa suuremmaksi kuin arvioitu siedettävä pitoisuus. Seuraavana keväänä samanlaisen ryöpyn sai Kalliojoki. Jos kalat altistuvat sinkille pitkän aikaa, niiden luustossa oleva kalsium alkaa korvautua sinkillä.

E erityisen kovilla ovat olleet kaivosalueen ytimessä sijaitsevat Kuusilammen avolouhoksen alapuoliset vedet. Aivan lähimpien pikkulampien ja -purojen metallipitoisuudet ovat mittauksen mukaan olleet toistuvasti monikymmenkertaisia siedettävimpään mahdolliseen pitoisuuteen nähden. Esimerkiksi Härkälämmessä sinkkiä on ollut läpi vuosien noin 7-23-kertainen määrä verrattuna aikaan ennen kaivostoimintaa.

"Väkisin tulee mieleen, että Talvivaaralle on olemassa tärkeämpiä ja vähemmän tärkeitä vesiä", sanoo erikoistutkija Jaakko Mannio Sykestä.

Toiminnan aikana lähivesistä on mitattu useita kymmeniä 2-8-kertaisia ylityksiä.

Kolmisopessa ylityksiä on jo selvästi vähemmän, mikä johtunee järveen muualtakin valuvista, päästöjä laimentavista puhtaista vesistä. Sen sijaan eteläiseen Kivijärveen vettä tulee lähinnä kaivoksen suunnalta.

Mikäli luontoon pääsee jatkuvasti metallipitoisia vesiä, voi ekosysteemin ravintoketju köyhtyä alkupäästä, Mannio sanoo. Toisin sanoen levien ja kasvien kasvu hidastuu ja loppujen lopuksi esimerkiksi kalojen määrä vähenee.

Kalojen määrä pienenee ja kasvu voi hidastua, otaksuu erikoistutkija Pekka J. Vuorinen Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitokselta (Rktl).

"Metallit voivat vaikuttaa sukusolujen kehittymiseen emokaloissa."

Vuorinen otaksuu, että jo lähiaikoina voidaan nähdä kalakantojen pienenevän.

Selvityksen tulokset eivät tule yllätyksenä Jyväskylän yliopiston ympäristötieteiden professori Aimo Oikarille.

"Kaivoksen ympäristölupa lienee ollut potaskaa. Siinä on joitain pitoisuustasoja, jotka ovat äärimmäisen korkeita."

Oikarin mukaan teoria kantokykyarviosta tunnettiin jo kaivoksen ympäristövaikutusten arviointia tehtäessä.

"Mutta todennäköisesti niitä ei haluttu ymmärtää."

Metallien lisäksi vesiä ovat kuormittaneet sulfaattipäästöt. Niitä syntyi, kun metallitehtaan rikkivetykaasuja ryhdyttiin puhdistamaan lipeällä. Se johti sulfaattien lisääntymiseen jätevesissä. Sulfaatti suolasi vuonna 2010 etenkin Kivijärven, Kalliojärven ja Salmisen.

Helsingin Sanomat | 20.11.2012